

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK SANATI ANABİLİM DALI

OSMANLI ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA XIX. YÜZYIL
MÜCELLİDLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BETÜL ESİN UÇAR
İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK SANATI ANABİLİM DALI

OSMANLI ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA XIX. YÜZYIL
MÜCELLİDLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BETÜL ESİN UÇAR

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. SELMAN CAN

İSTANBUL 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Betül Esin UÇAR'ın **Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 19. Yüzyıl Mücellidleri** konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Sanatı Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Selman CAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Gülberk BİLECİK
Üniversitesi İstanbul Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24.../06.../ 2019 tarih ve 2019/14-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
KISALTMALAR	XII
BELGE LİSTESİ	XIII
FOTOĞRAF LİSTESİ	XXII
1.GİRİŞ	1
1.1. Konunun Amacı ve Kapsamı.....	1
1.2. İlgili Kaynak ve Araştırmalar.....	1
1.3. Metot ve Düzen.....	5
2. XIX. YÜZYILA KADAR CİLD SANATININ GELİŞİMİ	7
2.1. OSMANLI ÖNCESİ TÜRK CİLD SANATI.....	7
2.1.1. İslam Öncesi Türklerde Cild Sanatı.....	7
2.1.2. İslam Sonrası Türklerde Cild Sanatı.....	8
2.1.3. Anadolu Selçuklu Dönemi Cild Sanatı.....	10
2.1.4. Karamanoğlu Beyliği Dönemi Cild Sanatı.....	13
2.1.5. Memlûk Devleti Cild Sanatı.....	14
2.1.6. İlhanlı Dönemi Cild Sanatı.....	15
2.1.7. Timurlu Dönemi Cild Sanatı.....	16
2.2. OSMANLI DÖNEMİ CİLD SANATI.....	18
2.2.1. Erken Dönem Osmanlı Cild Sanatı.....	18
2.2.2. Klasik Dönem Osmanlı Cild Sanatı.....	20
2.2.3. Geç Dönem Osmanlı Cild Sanatı.....	23
2.3. CİLD ÜSLUPLARI.....	26

2.4. CİLD ÇEŞİTLERİ.....	27
3. XIX. YÜZYILDA CİLD SANATI VE MÜCELLİDLER.....	31
3.1. XIX. YÜZYILDA CİLD SANATININ GENEL DURUMU.....	31
3.2. XIX. YÜZYIL MÜCELLİDLERİ.....	33
3.2.1. Mücellid el- Hac Muhammed Nurullah İbn Ahmed.....	33
3.2.2. Mücellid Haşim Dede.....	33
3.2.3. Mücellid Mustafa Hilmi Efendi.....	33
3.2.4. Mücellid İsmail Ağa.....	33
3.2.5. Hezargradîzâde Seyyid Ahmed Atâullah Efendi.....	33
3.2.6. Mücellid Sancaktar.....	34
3.2.7. Mücellid Razgradlızâde Kâhya Emin Efendi.....	35
3.2.8. Mücellid Salih Efendi.....	35
3.2.9. Mücellid Rıza Efendi	35
3.2.10. Mücellid Durmuş Efendi.....	35
3.2.11. Mücellid Süleyman Efendi.....	35
3.2.12. Mücellid Ahmed Efendi.....	36
3.2.13. Mücellid Halil Efendi.....	36
3.2.14. Mücellid Mehmed Abdi Efendi.....	36
3.2.15. Mücellid Mehmed Halil Efendi.....	36
3.2.16. Mücellid Ahmed Mehmed Efendi.....	36
3.2.17. Mücellid Mehmed Efendi.....	36
3.2.18. Mücellid Mehmed Abdi Efendi.....	37
3.2.19. Mücellid Mehmed Mustafa Efendi.....	37
3.2.20. Mücellid Osman Arif Efendi.....	37
3.2.21. Mücellid Ahmed Mustafa Efendi.....	37
3.2.22. Mücellid Osman Mustafa Efendi.....	37

3.2.23. Mücellid Mustafa Abdi Efendi.....	37
3.2.24. Mücellid Hüsnî Efendi.....	37
3.2.25. Mücellid Said Efendi.....	38
3.2.26. Mücellid İzzet Efendi.....	38
3.2.27. Mücellid Mustafa Efendi.....	38
3.2.28. Mücellid Mehmed Şerif Efendi.....	38
3.2.29. Mücellid Mehmed Arif Efendi.....	38
3.2.30. Mücellid Mehmed Tevfik Efendi.....	39
3.2.31. Mücellid Pike	39
3.2.32. Mücellid Halilzade Mehmed Efendi.....	39
3.2.33. Mücellid İbrahim Efendi.....	39
3.2.34. Mücellid Abdülkerim Efendi.....	39
3.2.35. Mücellid Tevfik Efendi.....	40
3.2.36. Mücellid es- Seyyid İbrahim Efendi.....	40
3.2.37. Mücellid Mehmed Efendi.....	40
3.2.38. Mücellid ve Müzehhip Hüseyin Hüsnî Efendi.....	42
3.2.39. Mücellid Hüseyin Efendi.....	42
3.2.40. Mücellid Mustafa Efendi.....	44
3.2.41. Mücellid Hüsnî Efendi.....	44
3.2.42. Mücellid Murad Efendi.....	44
3.2.43. Mücellid Hüseyin Efendi.....	44
3.2.44. Mücellid Karamanlı Hasan Efendi.....	44
3.2.45. Mücellid Üsküdarlı Ali Efendi.....	45
3.2.46. Mücellid Sultanahmedli Solak Sinan.....	45
3.2.47. Mücellid Arif Efendi.....	45
3.2.48. Mücellid Aziz Efendi.....	45

3.2.49. Mücellid Mustafa Efendi.....	45
3.2.50. Mücellid Bakırcızade Osman Efendi.....	46
3.2.51. Mücellid Abdullah Vâhid Mehmed Efendi.....	46
3.2.52. Mücellid Adem Efendi.....	46
3.2.53. Mücellid Kigork.....	46
3.2.54. Mücellid Hacı Mustafa Efendi.....	47
3.2.55. Mücellid Şeyh Ahmed Efendi.....	47
3.2.56. Mücellid Matyuspan.....	47
3.2.57. Mücellid Ömer Efendi.....	47
3.2.58. Mücellid Haşımzade Ömer Efendi.....	48
3.2.59. Mücellid İbrahim Edhem Efendi.....	48
3.2.60. Mücellid Tefvik Efendi.....	48
3.2.61. Mücellid Raşid Efendi.....	48
3.2.62. Mücellid Yesarî Arif Efendi.....	49
3.2.63. Mücellid Kasımpaşalı Hafız Efendi.....	49
3.2.64. Mücellid Kasımpaşalı Tosun Efendi.....	49
3.2.65. Mücellid Ahmed Şükrü Efendi.....	49
3.2.66. Mücellid Basrî Efendi.....	50
3.2.67. Mücellid Halil Efendi.....	50
3.2.68. Mücellid Hoca Mehmed Efendi.....	50
3.2.69. Mücellid es-Seyyid Ahmed Efendi.....	50
3.2.70. Mücellid Aziz Efendi.....	51
3.2.71. Mücellid Mehmed Efendi.....	51
3.2.72. Mücellid Mehmed Saffet Efendi.....	52
3.2.73. Mücellid Vasil Yorgi.....	52
3.2.74. Mücellid Hafız Habil Efendi.....	52

3.2.75. Mücellid Ahmed Efendi.....	53
3.2.76. Mücellid Mehmed Ali Efendi.....	53
3.2.77. Mücellid Ali Bey.....	54
3.2.78. Mücellid Zühdi Efendi.....	54
3.2.79. Mücellid Rupen.....	54
3.2.80. Mücellid Hüseyin Efendi.....	54
3.2.81. Mücellid Seyyid Mehmed Şevki Efendi.....	54
3.2.82. Mücellid Todori.....	55
3.2.83. Mücellid Ahmed Hakkı Efendi.....	55
3.2.84. Mücellid Daniel Araskifos.....	55
3.2.85. Mücellid Roş.....	56
3.2.86. Mücellid Kadri Efendi.....	56
3.2.87. Mücellid Mehmed Efendi.....	56
3.2.88. Mücellid Ohannes.....	57
3.2.89. Mücellid August Tarnavoski.....	57
3.2.90. Mücellid Ali Ağa.....	57
3.2.91. Mücellid Petro.....	57
3.2.92. Mücellid İsmail Hakkı Efendi.....	58
3.2.93. Mücellid Acem Rıza Efendi.....	58
3.2.94. Mücellid Gerarda.....	58
3.2.95. Mücellid Halil Efendi.....	59
3.2.96. Mücellid Mehmed Efendi.....	59
3.2.97. Mücellid Paronak Efendi.....	60
3.2.98. Mücellid Hasan bin Kadri.....	60
3.2.99. Mücellid Ragıp Efendi.....	60
3.2.100. Mücellid Hüsnî Efendi.....	61

3.2.101. Mücellid Batuşo Zaharban.....	61
3.2.102. Mücellid Mihail Efendi.....	61
3.2.103. Mücellid ve Matbaacı George Costantini.....	62
3.2.104. Mücellid İspiro Hristo Dolo Efendi.....	62
3.2.105. Mücellid İsak Fresko.....	62
3.2.106. Mücellid Faik Efendi.....	63
3.2.107. Mücellid Kantakopolos.....	64
3.2.108. Mücellid Koço.....	64
3.2.109. Mücellid Agop Matosyan.....	65
3.2.110. Mücellid Yorgi Hristo Rolos.....	65
3.2.111. Mücellid Hamun Hayim.....	65
3.2.112. Mücellid Kristo Dolos.....	66
3.2.113. Mücellid Leon Karafaşyan.....	66
3.2.114. Mücellid Enver Efendi.....	66
3.2.115. Mücellid Ömer Efendi.....	66
3.2.116. Mücellid Anesti.....	67
3.2.117. Mücellid Mehmed Said.....	67
3.2.118. Mücellid Ahmed Efendi.....	67
3.2.119. Mücellid Râif Efendi.....	67
3.2.120. Mücellid Hafız Mehmed Efendi.....	67
3.2.121. Mücellid Mehmed Efendi.....	68
3.2.122. Mücellid Hasan Dede.....	68
3.2.123. Mücellid Rayzer Matyah.....	68
3.2.124. Mücellid Arşak Matukyan.....	68
3.2.125. Mücellid Kazım Efendi.....	69
3.2.126. Mücellid Şakir Efendi.....	69

3.2.127. Mücellid ve Müzehhip Osman Nureddin Efendi.....	69
3.2.128. Mücellid ve Müzehhip Bahaeddin Tokatlıoğlu.....	70
3.2.129. Mücellid Leander Molkides.....	71
3.2.130. Mücellid Şeyh Hacı Faik.....	71
3.2.131. Mücellid Nikola.....	71
3.2.132. Mücellid Hacı Mihran Efendi.....	72
3.2.133. Mücellid Mehmed Efendi.....	72
3.2.134. Matbaacı Servicen Efendi.....	73
3.2.135. Mücellid ve Matbaacı Zillic.....	73
3.2.136. Mücellid Haşim Efendi.....	73
3.2.137. Mücellid Osman bin Süleyman.....	74
3.2.138. Mücellid Arşak Efendi.....	74
3.2.139. Mücellid Hasan Efendi.....	74
3.2.140. Mücellid Jozef Konti.....	74
3.2.141. Mücellid Behçet Efendi.....	75
3.2.142. Mücellid Yani.....	75
3.2.143. Mücellid Hrand Hadişyan.....	75
3.2.144. Matbaacı Yerardo.....	75
3.2.145. Mücellid Hacı Yorgi.....	76
3.2.146. Mücellid Sabri Efendi.....	76
3.2.147. Mücellid Yorgi Yapi.....	76
3.2.148. Mücellid Şükrü Efendi.....	76
3.2.149. Mücellid Seyyid Hüseyin Efendi.....	77
3.2.150. Mücellid Lamiros.....	77
3.2.151. Mücellid Hafız İbrahim Efendi.....	77
3.2.152. Mücellid Mehmed Hayri Efendi.....	77

3.2.153. Mücellid Mehmed Celil Efendi.....	77
3.2.154. Mücellid Mustafa Efendi.....	78
3.2.155. Mücellid Hacı Latif Efendi.....	78
3.2.156. Mücellid Âşık Osman.....	78
3.2.157. Mücellid Lebbeyk Hafız Efendi.....	78
3.2.158. Mücellid Pepeyi Hafız Efendi.....	78
3.2.159. Hezarfen Necmeddin Okyay.....	78
3.2.160. Mücellid Sami Necmeddin.....	81
3.2.161. Mücellid Sacid Okyay.....	81
3.2.162. Mustafa Düzgünman.....	82
3.2.163. Emin Barın.....	83
3.2.164. İslam Seçen.....	83
4. DEĞERLENDİRME.....	85
4.1. XIX. Yüzyıl Mücellidlerinin Üretim ve Çalışma Alanları.....	85
4.2. Matbaanın Cild Sanatına Etkileri.....	92
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA.....	98
FOTOĞRAFLAR.....	107
EKLER.....	142

ÖNSÖZ

XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar olan tarihi süreçte Türk cild sanatı ve mücellidleri hakkında kaynaklarda derinlemesine bilgi verilirken, XIX. yüzyıl mücellidlerine ve cild sanatı özelliklerine kısaca değinilerek yüzeysel olarak bahsedilmiştir. Bu dönem mücellidlerine ilişkin Osmanlı Arşivlerinde çok sayıda bilgi ve belge bulunmaktadır. Bu belgeler ışığında kadim bir sanat olan cildçiliğin XIX. yüzyıldaki durumu, sanatkârları ve yaptıkları çalışmalar tezin araştırma konusu olmuştur.

Çalışmamın her aşamasını takip edip, kaynak araştırmasında yaptığı yönlendirmelerle dönem kaynaklarını doğru kullanmamı sağlayan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden tespit ettiğimiz belgelerin okunmasında yardımlarını esirgemeyen ve değerlendirme aşamasında fikirleri ile farklı açılardan bakmamı sağlayan, bu süreçte çalışmalarım hususunda beni yüreklendiren hocam Sayın Doç. Dr. Selman CAN'a çok teşekkür ederim.

Araştırmalarımnda şahsi kütüphanesini kullanmama izin veren hocam Sayın Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU'na, elinde bulunan kaynakları benimle paylaşan hocam Sayın Betül ORAL'a yardımlarından dolayı Başbakanlık Osmanlı Arşivleri çalışanlarına, Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarına ve burada görev yapan değerli dostum Serra BOSTAN'a, İstanbul'da çalışmalarımı sürdürürken beni evinde misafir eden değerli dostum Kevser Nur BAYTÜRK'e teşekkür ederim.

Yüksek lisans çalışmalarım süresince bana güvenip desteklerini eksik etmeyen başta babam olmak üzere kıymetli aileme müteşekkirim.

BETÜL ESİN UÇAR

İZMİR 2019

ÖZET

Türk cild sanatının son evresi olan XIX. yüzyılda yaşamış mücellidler konu alan bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm Giriş ana başlığı altında; “tezin amacı ve kapsamı”, “ilgili yayın ve araştırmalar”, “metod ve düzen” hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, cild sanatının tarihçesi anlatılmış; başlangıcından XVIII. yüzyıl sonuna kadar gelişim süreci, bu süreçte ortaya çıkan üslupları ve cild çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, iki başlık açılmıştır. İlk başlıkta XIX yüzyılda cild sanatının genel durumu anlatılmış; İkinci başlıkta Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nden tespit ettiğimiz mücellidlerin biyografilerine yer verilmiştir. Mücellidlerin isimlerine başlık açılırken hakkında ulaştığımız en erken tarihli belgeye göre bir sıralama yapılmış; yaşamlarına dair edindiğimiz bilgiler, yaptıkları işler hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde, arşiv ve literatür çalışmaları sonucunda elde edilen veriler ile mücellidlerin çalışma yerleri ve yaptıkları işler, matbaanın cild sanatına yaptığı etki ele alınmış ve yaşanan değişim hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Beşinci bölümde, elde edilen yeni bulgular ile yapılan değerlendirmeler ışığında XIX. yüzyılda Türk cild sanatının durumu ortaya konmuştur.

ABSTRACT

This study is about last stage of Turkish binding art and bookbinders who lived at 19th century that composed of five parts.

Section one opening chapter. The section include dissetation's purpose and content. Also litteratuer, method and layout are mentioned.

In second section, history of binding art described in development process from the beginning to end of the 19th century. Information abaout binding types and wording are given.

In third section, binding art's general situation is mentioned at 19th century Bookbinder's biography which make firmid at archieve is mentioned. According to documents, sorting is made for bookbinders name. We found about their life and their works.

In Fourth section. We obtained data in cosequence of archive and literature research. According to the data, workplace which bookbinders work there and their work described. Effect of printworks to binding art is adverted. Also consideriation is evaluated about changing.

In fifth section, Turkish binding art is presented at 19th century with appreciations and new fact which is obtained.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
bkz.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
ed.	Editör
Env.	Envanter
Foto.	Fotoğraf
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜNEK	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
M.	Miladi
MÜ	Marmara Üniversitesi
S.	Sayı
s.	sayfa
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TY	Tarihi Yok
vd.	ve diğerleri
SYEK	Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi

BELGE LİSTESİ

- Belge 1:** BOA. C. EV. No: 85/4222.1, 28 Ra.1214 (H), 30.08.1799 (M).
- Belge 2:** BOA. HAT. No: 696, 29 Z. 1250, 28.04.1835.
- Belge 3:** BOA. D. DRB. İ. No: 3/18. 2, 17 Za. 1254 (H), 01.02.1839 (M).
- Belge 4:** BOA. MSF. D. No: 0797, 27 C. 1255 (H), 07. 09.1839 (M).
- Belge 5:** BOA. C. MF. 131/6535. 1, 19 Ş. 1255 (H), 28.10.1839 (M).
- Belge 6:** BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Z. 1255 (H), 04.03.1840 (M).
- Belge 7:** BOA. C. DH. No: 261/13030. 1, 29 Z. 1255 (H), 04.03.1840 (M).
- Belge 8:** BOA. A.MKT. No: 5/70. 1, 16 Ş. 1258 (H), 20.11.1842 (M).
- Belge 9:** BOA. C.BLD. No: 20/958.1, 28 Za. 1259 (H), 20.12.1843 (M).
- Belge 10:** BOA. A.MKT. MVL. No: 1/80, 24 Za. 1261(H), 24.11.1845 (M).
- Belge 11:** BOA. DH. SAİDd. No: 31/69, 29 Z. 1262 (H), 31.08.1846 (M).
- Belge 12:** BOA. ML. EEM. No: 295/123.2,6 Ra. 1316 (H), 25.07.1848 (M).
- Belge 13:** BOA. DH. SAİDd. No: 94/109, 29 Z. 1265 (H), 15.11.1849 (M).
- Belge 14:** BOA. A.AMD. No: 17/69. 1, 28 S. 1266 (H), 13.01.1850 (M).
- Belge 15:** BOA. A. MKT. DV. No: 24/26.1. 2,14 R. 1266 (H), 14.02.1850 (M).
- Belge 16:** BOA. HR. MKT. No: 32/61. 1, 9 C. 1266 (H), 22.04.1850 (M).
- Belge 17:** BOA. DH. SAİDd. No: 7/917, 29 Z. 1268 (H), 14.10.1852 (M).
- Belge 18:** BOA. DH. SAİDd. No: 129/121, 29 Z. 1268 (H), 14.10.1852 (M).
- Belge 19:** BOA. A.MKT. DV. No: 72/84. 2, 29 Ş. 1269 (H), 07.06.1853 (M).
- Belge 20:** BOA. DH. SAİDd. No: 5/253, 29 Z. 1269 (H), 03.10.1853 (M).
- Belge 21:** BOA. İ. DH. No: 318, 15 B. 1271 (H), 03.04.1855 (M).
- Belge 22:** BOA. HH. İ. No:18/3. 1, 20 S. 1272 (H), 01.11.1855 (M).
- Belge 23:** BOA. HH. İ. No:18/3. 2, 20 S. 1272, (H) 01.11.1855 (M).
- Belge 24:** BOA. HH. İ. No:18/3. 6, 20 S. 1272 (H), 01.11.1855 (M).
- Belge 25:** BOA. DH. SAİDd. No: 143/95, 29 Z. 1272 (H), 31.08.1856 (M).

Belge 26: BOA. A.MKT. DV. No:104/67.1, 23 Ca. 1273 (H), 19.01.1857 (M).

Belge 27: BOA. İ. MVL. No: 385, 6 Ca. 1274 (H), 23.12.1857 (M).

Belge 28: BOA. İ. DH. No. 405, 10 Za. 1274 (H), 22.06.1858 (M).

Belge 29: BOA. İ. DH. No. 409, 23 Z. 1274 (H), 04.08.1858 (M).

Belge 30: BOA. A.MKT. NZD. No: 270/49. 1, 24 R. 1275 (H), 01.12.1858 (M).

Belge 31: BOA. A.MKT. NZD. No: 270/49. 2, 24 R.1275 (H), 01.12.1858 (M).

Belge 32: BOA. A.MKT.UM. No: 345/72. 1, 3 Ş. 1275 (H), 08.03. 1859 (M).

Belge 33: BOA. DH. SAİDd. No: 166/323, 29 Z. 1275 (H), 30.07.1859 (M).

Belge 34: BOA. A.MKT. NZD. No: 308/72.1, 21 Ş 1276 (H), 14.03.1860 (M).

Belge 35: BOA A.MKT. DV. No:155/61.1, 29 Ş. 1276 (H), 22.03.1860 (M).

Belge 36: BOA. A.MKT. DV. No:155/61.2, 29 Ş. 1276 (H), 22.03.1860 (M).

Belge 37: BOA. DH. SAİDd. No: 97/379,29 Z. 1276 (H), 30.11.1860 (M).

Belge 38: BOA. A.MKT. DV. No: 175/87. 1, 5 Ca. 1277 (H), 10.11.1860 (M).

Belge 39: BOA. A.MKT. DV. No: 186/78. 1, 7 L.1277 (H), 18.04.1861 (M).

Belge 40: BOA. MVL. No: 846/61. 1, 19 L. 1277 (H), 30.04.1861 (M).

Belge 41: BOA. A.MKT.MHM. No: 219/88.1, 10 Za.1277 (H), 20.05.1861 (M).

Belge 42: BOA. DH. SAİDd. No: 134/211, 29 Z. 1277 (H), 08.07.1861 (M).

Belge 43: BOA. A.MKT. DV. No: 493/48.1, 15 S. 1278 (H), 22.08.1861 (M).

Belge 44: BOA. A.MKT. DV. No: 207/2. 1, 16 R. 1278 (H), 21.10.1861 (M).

Belge 45: BOA. A.MKT. DV. No: 207/2. 2, 16 R. 1278 (H), 21.10.1861 (M).

Belge 46: BOA. A.MKT. NZD. No: 406/63. 1, 10 N. 1278 (H), 11.03.1862 (M).

Belge 47: BOA. A.MKT. MVL. No: 141/37.1, 13 Ş. 1278 (H), 13.02.1862 (M).

Belge 48: BOA. A.MKT. NZD. No: 423/62. 1, 8 Z. 1278 (H), 06.06.1862 (M)

Belge 49: BOA. DH. SAİDd. No: 32/421, 29 Z. 1278 (H), 27.06. 1862 (M).

Belge 50: BOA. MVL. No: 767/14. 3, 8 M. 1280 (H), 25.06.1863 (M).

Belge 51: BOA. TŞR.BNM. No:10/3.1, 10 C. 1280 (H), 22.11.1863 (M).

Belge 52: BOA. TSMA. E. No: 1086, 24 C. 1280 (H), 06.12.1863 (M).

Belge 53: BOA. TŞRBNM. No: 20/104.2, 21 Z. 1280, 28.05.1864 (M).

Belge 54: BOA. DH.SAİDd. No: 85/635, 29 Za. 1280 (H), 05.06.1864 (M).

Belge 55: BOA. MVL. No: 448/81. 1, 29 S. 1281 (H), 03.08.1864 (M).

Belge 56: BOA. DH. SAİDd. No: 153/97, 29 Z. 1281 (H), 25.05.1865 (M).

Belge 57: BOA. DH. SAİDd. No: 137/397, 29 Z. 1281(H), 25.05.1865 (M).

Belge 58: BOA. DH. SAİDd. No: 23/75, 29 Z. 1281 (H), 14.10.1865 (M).

Belge 59: BOA. MVL. No: 1030/ 38. 1, 28 Ş. 1283 (H), 05.01.1867 (M).

Belge 60: BOA. İ. DH. No: 569/ 2, Ş. 1284 (H), 29.11.1867 (M).

Belge 61: BOA. DH. SAİDd. No: 74/417, 29 Z. 1285 (H), 12.04.1869 (M).

Belge 62: BOA. DH. SAİDd. No: 134/219, 29 Z. 1287 (H) 22.03.1871(M).

Belge 63: BOA. ŞD. No: 499/19.1, 3 M. 1290 (H), 03.03.1873 (M).

Belge 64: BOA. ŞD. No: 95/12.1, 24 B. 1290 (H), 17.09.1873 (M).

Belge 65: BOA. MF. MKT. No:16/38.1, 5 Za. 1290 (H), 25.12.1873 (M).

Belge 66: BOA. MF. MKT. No:16/38.1, 17 Z. 1290 (H), 05.01.1874 (M).

Belge 67: BOA. DH. SAİDd. No: 71/435, 29 Z. 1290 (H), 17.02.1874 (M).

Belge 68: BOA. DH. SAİDd. No: 85/635, 29 Z. 1290 (H), 17.02.1874 (M).

Belge 69: BOA. MF.MKT. No: 17/167. 1, 6 S. 1291(H), 25.03.1874 (M).

Belge 70: BOA. MF. MKT. No.19/84. 1, 10 B. 1291 (H), 23.08.1874 (M).

Belge 71: BOA. MF. MKT. No: 21/80. 1, 19 Ş. 1291 (H), 29.11.1874 (M).

Belge 72: BOA. MVL. No: 29/143. 1, 1C. 1292 (H), 05.07.1875 (M).

Belge 73: BOA. MF. MKT. No: 32/173. 1, 8 Z. 1292 (H), 05.01.1876 (M).

Belge 74: BOA. MF. MKT. No: 41/80.1, 24 B. 1293 (H), 15.08.1876 (M).

Belge 75: BOA. DH. SAİDd. No:122/137, 29 Z. 1293 (H), 15.01.1877 (M).

Belge 76: BOA. TSMA. E. No: 1095, 7 Ra. 1295 (H), 11.03.1878 (M).

Belge 77: BOA. MF. MKT. No: 56/61.1, 11 Ca. 1295 (H), 13.05.1878 (M).

Belge 78: BOA. MF. MKT. No: 63/3.1, 8 B. 1296 (H), 28.06.1879 (M).

Belge 79: BOA. DH. SAİD.d. No: 191/181, 29 Z. 1297 (H), 02.12.1880 (M).

Belge 80: BOA. DH. SAİDd. No: 188/207, 29 Z. 1297 (H), 02.12.1880 (M).

Belge 81: BOA. DH. SAİDd. No: 133/51, 29 Z. 1298 (H), 22.11.1881 (M).

Belge 82: BOA. MF. MKT. No:72/5. 1, 2 M. 1299 (H), 24.11.1881 (M).

Belge 83: BOA. ŞD. No: 209/ 4.1, 23 C. 1299 (H), 12.05.1882 (M).

Belge 84: BOA. ŞD. No: 572/24. 4, 13 Ca. 1300 (H), 20.03.1883 (M).

Belge 85: BOA. DH. SAİDd. No: 135/343, 29 Z. 1301 (H), 20.10.1884 (M).

Belge 86: BOA. İ.DH. No: 936, 18 S. 1302 (H), 07.12.1884 (M).

Belge 87: BOA. Y. MTV. No: 20/51. 2, 25 C. 1303 (H), 31.03.1886 (M).

Belge 88: BOA. MF. MKT. No: 1064/26. 1, 21 L. 1305 (H), 01.07.1888 (M).

Belge 89: BOA. DH. SAİDd. No: 182/192, 29 Z. 1305 (H), 06.09.1888 (M).

Belge 90: BOA. DH. MKT. 1576/29. 1, 15 R. 1306 (H), 19.12.1888 (M).

Belge 91: BOA. MF.MKT. No: 105/73.1, 20 Ca. 1306 (H), 22.01.1889 (M).

Belge 92: BOA. DH.MKT. No: 1592/30.1, 2 C. 1306 (H), 03.02.1889 (M).

Belge 93: BOA. ML. EEM. No: 176/25. 2, 18 C. 1306 (H), 19.02.1889 (M).

Belge 94: BOA. ML. EEM. No: 109/18.2, 22 C. 1306 (H), 23.02.1889 (M).

Belge 95: BOA. ML. EEM. No: 134/12. 1, 18 Ca. 1308 (H), 30.12.1890 (M).

Belge 96: BOA. MF. MKT. No: 147/69.1, 16 M. 1310 (H), 10.08.1892 (M).

Belge 97: BOA. No: 200/14998. 3, 17 L. 1310 (H), 04.05.1893 (M).

Belge 98: BOA. No: 200/14998. 3, 22 L. 1310 (H), 09.05.1893 (M).

Belge 99: BOA. ML. EEM. No: 176/25. 1, 27 S, 1311 (H), 09 09.1893 (M).

Belge 100: BOA. ML. EEM. No: 188/27. 7, 22 L. 1311 (H), 28.04.1894 (M).

Belge 101: BOA. ML. EEM. No: 188/27. 6, 22 L. 1311 (H), 28.04.1894 (M).

Belge 102: BOA. BEO. No: 424/31742.1, 19 Z. 1311 (H), 23.06.1894 (M).

Belge 103: BOA.BEO. No: 424/31742.2, 19 Z. 1311 (H), 23.06.1894 (M).

Belge 104: BOA. Ī. TAL. No: 58/51. 1, 28 M. 1312 (H), 01.08.1894 (M).

Belge 105: BOA. Ī. TAL. No: 74/61. 1, 29 N. 1312 (H), 26.03.1895 (M).

Belge 106: BOA. DH.MKT. No: 360/53. 1, 27 L. 1312 (H), 23.04.1895 (M).

Belge 107: BOA. Ī. TAL. No: 107/114.1, 7 B.1314 (H), 12.12.1896 (M).

Belge 108: BOA. TMIK. M. No.28/44.1, 19 N. 1314 (H), 21.02.1897 (M).

Belge 109: BOA. ZB. No: 448/115. 1, 28 N. 1314 (H), 02.03.1897 (M).

Belge 110: BOA. MF. MKT. No: 359/ 33. 2, 21 M. 1315 (H), 22.06.1897 (M).

Belge 111: BOA. Y. PRK. MF. No: 4/8. 1, 18 Z. 1315 (H), 10.04.1898 (M).

Belge 112: BOA. MF. MKT. No:406/51.2, 4 M.1316 (H), 03.07.1898 (M).

Belge 113: BOA. DH. MKT. No: 2196/ 109. 1, 23 Z. 1316 (H), 04.05. 1899 (M).

Belge 114: BOA. Ī. TAL. No: 175/30.1, 8 M. 1317 (H), 19.05.1899 (M).

Belge 115: BOA. DH. MKT. No: 2521/11.1, 25 Ra. 1319 (H), 03.08.1899 (M).

Belge 116: BOA. HR. TH. No: 239/97. 1, 19 Za 1317 (H), 21.03.1900 (M).

Belge 117: BOA. ML.EEM. No: 338/18.1, 7 Z. 1317 (H), 08.04.1900 (M).

Belge 118: BOA. Ī. TAL. No: 211/53. 1, 30 M. 1318 (H), 30.05.1900 (M).

Belge 119: BOA. Ī. TAL. No: 214/ 3. 1, 2 S. 1318 (H), 01.06.1900 (M).

Belge 120: BOA. MF. MKT. No: 529/39. 1, 9 C. 1318 (H), 04.10.1900 (M).

Belge 121: BOA. Ī. TAL. No: 237/1. 1, 1 N. 1318 (H), 23.12.1900 (M).

Belge 122: BOA. ML. EEM. 345/10. 1, 12 Ra 1318 (H), 10.07.1900 (M).

Belge 123: BOA. ML.EEM. No: 345/10.3, 19 Ra. 1318 (H), 17.07.1900 (M).

Belge 124: BOA. ML.EEM. No: 360.90.2, 28 L.1318 (H), 18.02.1901 (M).

Belge 125: BOA. ML.EEM. No: 360/90.3, 28 L. 1318 (H), 18.02.1901 (M).

Belge 126: BOA. ML. EEM. No:368/25. 2, 26 M. 1319 (H), 15.05.1901 (M).

Belge 127: BOA. MF.MKT. No: 564/50.1, 6 S. 1319 (H), 25.05.1901 (M).

Belge 128: BOA. ML. EEM. No: 374/27. 1, 7 Ra. 1319 (H), 24.06.1901 (M).

Belge129: BOA. DH. MKT. No: 2504/03. 1, 13 Ra. 1319 (H), 30.06.1901 (M).

Belge 130: BOA. ML. EEM. No: 387/34. 1, 22 R. 1319 (H), 08.08.1901 (M).

Belge 131: BOA. ML. EEM. No: 378/81. 1, 29 R. 1319 (H), 15.08.1901 (M).

Belge 132: BOA. ML. EEM. No: 379/13. 1, 5 Ca. 1319 (H), 20.08.1901 (M).

Belge 133: BOA. HR.SFR. No: 04/773.95.1, 12 Ca. 1319 (H), 27.08.1901 (M).

Belge 134: BOA. ML.EEM. No: 380/13.1, 14 Ca. 1319 (H), 29.08.1901 (M).

Belge 135: BOA. DH. ŞFR. No: 259/33.1, 12 Ş. 1319 (H), 24.11.1901 (M).

Belge 136: BOA. DH. MKT. No: 2582/119. 1, 19 Ş. 1319 (H), 29.01.1902 (M).

Belge 137: BOA. DH. MKT. No: 2589/54. 1, 29 Za. 1319 (H), 09.03.1902 (M).

Belge 138: BOA. DH. MKT. No: 495/58. 5, 15 M. 1320 (H), 24.04.1902 (M).

Belge 139: BOA. DH.MKT. No: 531/12.1, 22 Ra. 1320 (H), 29.06.1902 (M).

Belge 140: BOA. MKT. No: 548/8.2, 18 R. 1320 (H), 25.07.1902 (M).

Belge 141: BOA. BEO. No: 1904/142793.2, 4 Ca. 1320 (H), 09.08.1902 (M).

Belge 142: BOA. DH. MKT. No: 621/33. 1, 25 Ş. 1320 (H), 27.11.1902 (M).

Belge 143: BOA. DH. MKT. No: 633/11. 1, 4 L. 1320 (H), 04.01.1903 (M).

Belge 144: BOA. ML. EEM. No: 434/ 26. 1, 8 Z. 1320 (H), 08.03.1903 (M).

Belge 145: BOA. Y. PRK. AZJ. No: 46/103. 1, 29 Z. 1320 (H), 29.03.1903 (M).

Belge 146: BOA. ML.EEM. No: 441/15. 2, 19 S. 1321 (H), 17.05.1903 (M).

Belge 147: BOA. TFR. ŞKT. No: 65/6470.1, 21 Ra. 1323 (H), 26.05.1903 (M).

Belge 148: BOA. ML.EEM. No: 441/15. 1, 13 Ra. 1321(H), 09.06.1903 (M).

Belge 149: BOA. DH. MKT. No:738/34. 1, 15 R. 1321 (H), 11.07.1903 (M).

Belge 150: BOA. DH. MKT. No: 764/5. 1, 13 C. 1321 (H), 06.09.1903 (M).

Belge 151: BOA. DH.MKT. No: 806/14.1, 12 L. 1321 (H), 01.01.1904 (M).

Belge 152: BOA. DH. MKT. No: 813/29. 1, 10 Za. 1321 (H), 28.01.1904 (M).

Belge 153: BOA. DH. MKT. No: 762/82. 1, 11 Za. 1321 (H), 29.01.1904 (M).

Belge 154: BOA. DH.MKT. No: 844/68.1, 27 M. 1322 (H), 13.04.1904 (M).

Belge 155: BOA. DH. MKT. No: 848/22. 1, 17 S. 1322 (H), 03.05.1904 (M).

Belge 156: BOA. DH. MKT.No:870/42.2, 19 R.1322 (H), 04.07.1904 (M).

Belge 157: BOA. DH. MKT. No: 870/42. 3, 26 R. 1322(H), 10.07.1904 (M).

Belge 158: BOA. DH. MKT. No: 873/51. 1, 3 Ca. 1322 (H), 16.07.1904 (M).

Belge 159: BOA. DH. MKT. No: 891/4. 2, 21 C. 1322 (H), 02.09.1904 (M).

Belge 160: BOA. DH. MKT. No: 891/4. 1, 23 C. 1322 (H), 04.09.1904 (M).

Belge 161: BOA. DH. MKT. No: 894/6. 1, 2 B. 1322 (H), 12.04.1904 (M).

Belge 162: BOA. DH. MKT. No: 910/60. 04, 15 Za. 1322 (H), 21.01.1905 (M).

Belge 163: BOA. DH. MKT. No: 910/60. 06, 20 Za 1322 (H), 26.01.1905 (M).

Belge 164: BOA. DH.MKT. No: 941/24.1, 7 M. 1323 (H), 14.03.1905 (M).

Belge 165: BOA. ML. EEM. No: 500/82. 1, 7 M. 1323 (H), 14.03.1905 (M).

Belge 166: BOA. DH.MKT. No: 970/39.1, 4 R. 1323 (H), 08.06.1905 (M).

Belge 167: BOA. DH.MKT. No: 970/39.2, 5 R. 1323 (H), 09.06.1905 (M).

Belge 168: BOA. DH.MKT. No: 931/21.1, 26 Za 1322 (H), 01.02.1905 (M).

Belge 169: BOA.ML. EEM. No: 513/59.1, 13 Ca. 1323(H), 16.07.1905 (M).

Belge 170: BOA. DH. MKT. No: 1011/23. 1, 13 B. 1323 (H), 13.09.1905 (M).

Belge 171: BOA. DH. MKT. No: 1011/23. 2. 19 B. 1323 (H), 19.09.1905 (M).

Belge 172: BOA. ŞD. No: 34/13. 2, 2 S. 1323 (H), 08.04.1906 (M).

Belge 173: BOA. DH. MKT. No: 1075/33. 1, 1 Ra. 1324 (H), 25.04.1906 (M).

Belge 174: BOA. DH. MKT. No: 1075/33. 1, 7 Ra 1324 (H), 01.05.1906 (M).

Belge 175: BOA. ML. EEM. No: 548/102. 1, 19 Ra 1324 (H), 13.05.1906 (M).

Belge 176: BOA. DH. MKT. No: 1093/17. 2, 26 R. 1324 (H), 19.06.1906 (M).

Belge 177: BOA. HR. SFR. No: 4/807. 28. 1, 3 R. 1324 (H), 27.05.1906 (M).

Belge 178: BOA. DH.MKT. No: 1110/33.1, 20 C. 1324 (H), 11.08.1906 (M).

Belge 179: BOA. DH.MKT. No: 1129/74.1, 27 Ş. 1324 (H), 16.10.1906 (M).

Belge 180: BOA. ML. EEM. No: 578/49. 1, 13 Za. 1324 (H), 29.12.1906 (M).

Belge 181: BOA. DH. MKT. No: 1129/74. 6, 27 Za. 1324 (H),12.01.1907 (M).

Belge 182: BOA. DH. MKT. No:1129/74. 7, 15 Z. 1324 (H), 30.01.1907 (M).

Belge 183: BOA. ML. EEM. No: 587/17. 1, 24 M. 1325 (H), 09.03.1907 (M).

Belge 184: BOA. ML. EEM. No: 592/7. 1, 11 S. 1325 (H), 26.03.1907 (M).

Belge 185: BOA. ML. EEM. No: 598/55. 1, 1 R. 1325 (H), 14.05.1907 (M).

Belge 186: BOA. ML. EEM. No: 615/47. 1, 9 R. 1325 (H), 22.05.1907 (M).

Belge 187: BOA. ML. EEM. No: 604/69.1, 4 Ca. 1325 (H), 15.06.1907 (M).

Belge 188: BOA. ML. EEM. No: 611/95. 1, 11 Ca. 1325 (H), 22.06.1907 (M).

Belge 189: BOA. DH. MKT. No: 1180/34.1,18 Ca.1325 (H), 29.06.1907 (M).

Belge 190: BOA. MF. MKT. No: 959/6. 11, 19 Ca. 1325 (H), 30.06.1907(M).

Belge 191: BOA. ML. EEM. No: 608/74. 1, 28 Ca. 1325 (H), 09.07.1907(M).

Belge 192: BOA.TFR. I.K.V. No:168/16752.1, 7 C 1325 (H), 18.07.1907(M)

Belge 193: BOA. MF. MKT. No: 959. 6. 12, 28 Ş. 1325 (H), 06.10.1907 (M).

Belge 194: BOA. ML. EEM. No: 639/43. 1, 5 Z. 1325 (H), 09.01.1908 (M).

Belge 195: BOA. ML. EEM. No: 642/69. 1, 23 Z. 1325 (H), 27.01.1908 (M).

Belge 196: BOA. ML. EEM. No: 648/5. 1, 16 M. 1326 (H), 19.02.1908 (M).

Belge 197: BOA. DH. MKT. No: 1245/14. 1, 28 S. 1326 (H), 31.03.1908 (M).

Belge 198: BOA. DH. MKT. No: 1275/ 39. 1, 4 B. 1326 (H), 01.08.1908 (M).

Belge 199: BOA. DH.MKT. No: 2667/5.1, 22 L. 1326 (H), 17 Kasım 1908 (M).

Belge 200: BOA. ZB. No: 328/82.1, 5 Za. 1326 (H), 29.11.1908 (M).

Belge 201: BOA. DH.MKT. No: 2698.30.1, 2 Z. 1326 (H), 26.12.1908 (M).

Belge 202: BOA. DH. HMŞ. No: 7/1.1.1, 10 S. 1327 (H), 03.03.1909 (M).

Belge 203: BOA. DH.MKT. No: 2886/62.1, 3 B. 1327 (H), 21.07.1909 (M).

Belge 204: BOA. HR. HMŞİŞO. No: 196/59.1,11 Ş. 1327 (H), 28.08.1909 (M).

Belge 205: BOA. DH. EUM. MH. No: 48/19. 1, 2 Ra. 1331 (H), 09.02.1913 (M).

Belge 206: BOA. DH. UMV. No: 27/24. 03, 5 C. 1334 (H), 09.03.1916 (M).

Belge 207: BOA. HR. SFR. No: 4/577. 27. 1, 9 Ş. 1335 (H), 31.05.1917 (M).

Belge 208: BOA. TSMA. E. No: 1057, 21 R.1336 (H), 03.02.1918 (M).

Belge 209: BOA. DH. EUM. MH. No: 173/94, 9 Ş. 1336 (H), 20.05.1918 (M).

Belge 210: BOA. İ. DÜİT. No: 68, 25 R. 1336 (H), 17.01.1920 (M).

Belge 211: BOA. MV. No.222, 15 S. 1340 (H), 18.10.1921 (M).

Belge 212: BOA. İ. DÜİT. No: 68/108.2, 13 C. 1340 (H), 11.02.1922 (M).

Belge 213: BOA. D. No: 2456/233, [TY]

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1-2: Karahoço'da Ortaya Çıkarılan VIII.- IX. Yüzyıllara Tarihlenen Cildler

(*A. Saim Arıtan*)

Fotoğraf 3: Karahoça'da, Bulunan Cildler XIII. Yüzyıl (*A. Saim Arıtan*)

Fotoğraf 4: Abbasi Dönemi IX-X. Yüzyıl Cildi (*Zeren Tanındı*)

Fotoğraf 5: Anadolu Selçuklu Dönemi Cildi (*A. Saim Arıtan*)

Fotoğraf 6: İç Kapakta Sıvama Rumî Uygulaması (*Gulnar Bosch*)

Fotoğraf 7-8: Karamanlı Dönemi M. 1314-15 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Cild Kapakları

(*A. Saim Arıtan*)

Fotoğraf 9: Memlûk Dönemi Cildi (*Zeren Tanındı*)

Fotoğraf 10: Timurlu Dönemi Cildi (*Zeren Tanındı*)

Fotoğraf 11: Suveru'l- Ekallim Eserin İç Kapağı, Fatih Dönemi (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 12: al-Kermiye Eserin İç Kapağı, Fatih Dönemi (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 13: Kur'an-ı Kerim Kabının Dış Yüzü, 1493 (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 14: Süleymannâme Kabı, 1557 (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 15: Murakka Albüm Kabı, 1657 (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 16: Zübde-i Asar el-Mevahib ve'l-Envar Kitabın Kabı, 1709 (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 17: Ahmet Hazine İmzalı Lâke Kap, 1727 (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 18: XVIII. Yüzyıla Ait Çâkeri İmzalı Lâke Kap (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 19: Mârifetname Adlı Kitabın Lâke Kabı, 1806 (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 20: Lâke Kap, 1816 (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 21-22: Yıldız Cildi (*İÜNEK Y.91170*)

Fotoğraf 23: Mücellidbaşı Ahmed Efendi'nin Yaptığı 1846 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Ser Levha Tezhibi (*Şule Aksoy, TIEM. Env. No:477*)

Fotoğraf 24: 1846 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellidbaşı Ahmed Efendi Tarafından Yapılan Cild (*Şule Aksoy, TIEM. Env. No:477*)

Fotoğraf 25: Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin Yazdığı 1835 Tarihli Delâil Kitabına Mücellidbaşı Salih Efendi Tarafından Yapılan Mekke ve Medine Resimli Tezhip (*İÜNEK, A.5559*)

Fotoğraf 26: 1835 Tarihli Delâil Kitabı'nın Mücellidbaşı Salih Efendi Tarafından Yapılan İç Kapakları (*İÜNEK, A.5559*)

Fotoğraf 27: 1835 Tarihli Delâil Kitabı'nın Mücellidbaşı Salih Efendi Tarafından Yapılan Dış Kapaklar (*İÜNEK, A.5559*)

Fotoğraf 28: 1835 Tarihli Delâil Kitabı'nın Mücellidbaşı Salih Efendi Tarafından Yapılan Cild Mahfazası (*İÜNEK, A.5559*)

Fotoğraf 29: Hattat Mehmed İlmi Efendi'nin Yazdığı M. 1866 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi, (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 30: Hüseyin Hüsnî Efendi'nin M. 1866 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Ferağ Kaydında İmzasının Bulunduğu Gül Dalı (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 31: Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin Yazdığı 1877 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 32: Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin Yazdığı 1877 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Yaptığı Cild (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 33: 1843 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Raşid Efendi'nin Yaptığı Ser Levha Tezhibi (*Şule Aksoy TIEM. Env. No:408*)

Fotoğraf 34: Mücellid Ahmed Şükrü Efendi'nin Mezar Taşı Kitabesi, (*Süleyman Berk*)

Fotoğraf 35: Hattat Seyyid Mustafa İzzet Efendi Hatlı 1871 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Ahmed Efendi'nin Yaptığı Altan Ayırma Şemse Cild (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 36: Hattat Seyyid Mustafa İzzet Efendi'nin Yazdığı 1871 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Ahmed Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 37: Hattat Seyyid Mustafa İzzet Efendi'nin Yazdığı M.1871 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Ferağ Kaydında Mücellid Ahmed Efendi'nin İmzası (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 38: Hattat Abdülahad Vahdetî Bey'in Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Ahmed Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 39: Hattat Abdülahad Vahdetî Bey'in Yazdığı Mushaf'ın Ferağ Kaydında Eserin Tezhibini Yapan Hacı Ahmed Efendi'nin İmzası (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 40: Hattat Abdülahad Vahdetî Bey'in Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Ahmed Efendi'nin Yaptığı Yekşâh Cild (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 41: Mücellid Mehmed Hilmi Efendi'nin Öğrencisi Mehmed Emin Efendi'nin İmzası (*Ara Altun*)

Fotoğraf 42: Mücellid Todori ve Vasilaki Efendi'nin Osmanlıca Yayına Hazırladıkları Pierre Zaccone'un "Londra Biçaregânı" Romanı (www.nadirkitap.com / 28.05.2019)

Fotoğraf 43: Mücellid Gerarda'nın İş Yerinin Bulunduğu Saksı Han (*M. Sadettin Fidan*)

Fotoğraf 44: Hafız el- Rızaî el-Vidinî'nin Yazdığı 1890 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi (*Şule Aksoy, TIEM. Env. No:372*)

Fotoğraf 45: Hafız el- Rızaî el-Vidinî'nin Yazdığı 1890 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Cild (*Şule Aksoy, TIEM. Env. No:372*)

Fotoğraf 46: Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Ser Levha Tezhibi (*İÜNEK, A6669.*)

Fotoğraf 47: Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Cild Kapakları (*İÜNEK, A6669.*)

Fotoğraf 48: Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Cild Kapakları (*İÜNEK, A6669.*)

Fotoğraf 49: Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Cild Kapakları (*İÜNEK, A.6669*)

Fotoğraf 50: Mücellid Mihail Efendi'nin İş Yerinin Bulunduğu Serpuş Han (*M. Sadettin, Fidan*)

Fotoğraf 51: Bahaeddin Tokatlıoğlu'nun 1889 Tarihli Yahya Hilmi Efendi'nin Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Yaptığı Tezhip, (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 52: 1889 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Ferağ Sayfasının Tezhibi, (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 53: Bahaeddin Tokatlıoğlu'nun 1911 Tarihli Hasan Rıza Efendi'nin Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Yaptığı Tezhip, (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 54: Bahaeddin Tokatlıoğlu'nun 1911 Tarihli Hasan Rıza Efendi'nin Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Yaptığı Şemseli Cild (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 55: Necmeddin Okyay'ın Sülüs-Nesih Yazıdan Aldığı İcazetname (1906) (*Şule Aksoy*)

Fotoğraf 56: Medresetü'l- Hattâtin'de 1920'de Yapılan İcazet Merasiminde Çekilen Fotoğraf, Sağ Baştan İkinci Sırada Necmeddin Okyay (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 57: Necmeddin Okyay'ın Sanayi Madalyası (*SYEK A. Süheyl Ünver*)

Fotoğraf 58: Necmeddin Okyay'ın Terekesinde Bulunan XIX. Yüzyıl Cild Kapakları (*Şule Aksoy*)

Fotoğraf 59: Sami Necmeddin Efendi (*Çiçek Derman*)

Fotoğraf 60: Sami Necmeddin Efendi'nin Yaptığı Deri Cüzdan (*Çiçek Derman*)

Fotoğraf 61: Sami Necmeddin Efendi'nin Hazırladığı Cild Kapakları (*Çiçek Derman*)

Fotoğraf 62: Sacid Okyay (*Çiçek Derman*)

Fotoğraf 63: Hattat Selim Sudanî'nin Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Sacid Okyay'ın 1940'larda Yaptığı Üstten Ayırma Şemse Cild (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 64: Sacid Okyay'ın Yaptığı Güzel Sanatlar Akademisi Şeref Defteri (*Çiçek Derman*)

Fotoğraf 65: Necmeddin Efendi'nin Gül Bahçesinde Çekilen Fotoğraf, Sağdan Sola Necmeddin Efendi, Mustafa Düzgünman ve Eşref Ede Efendi (*Beşir Ayvazoğlu*)

Fotoğraf 66: Mustafa Düzgünman'ın Yaptığı Cild Kapağı (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 67: Emin Barın (*İlhami Turan*)

Fotoğraf 68: Emin Barın'ın Yaptığı Olimpiyat Cildi (*İlhami Turan*)

Fotoğraf 69: İslam Seçen www.ismek.ist/blog/ 19.06.2019

Fotoğraf 70: İslam Seçen'in Yaptığı Cild Kapağı (*Ali Rıza Özcan*)

Fotoğraf 71: Mekteb-i Sanayi Müdürü ile Mücellid ve Şakirtlerinin Meşgul Oldukları Sırada Alınan Fotoğrafları (BOA FTG_831)

Fotoğraf 72: Beyazıt'ta Mücellid ve Müzehhip Dükkanları (*Süheyl Ünver, SYEK*)

1.GİRİŞ

1.1. Konunun Amacı ve Kapsamı

Sanayi Devrimi, Osmanlı devletinde geleneksel sanatları etkilemiştir. Bu etki kendini cild sanatında da göstermiştir. El üretimi eserler devlet daireleri ve okulların kitap, defter ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Makine ile seri üretimin getirdiği uygun fiyat ve kısa sürede daha fazla ürün elde edilmesi ile cild sanatına talebi azaltmış bunun sonucunda cildçilik dönüşüm geçirmiştir.

Kadim bir sanat olan cild hakkındaki araştırmalarda Geç Dönem Osmanlı cild sanatçılarının isimlerini çok fazla görememekteyiz. Mücellidlerin haklarında yeni bilgilere ulaşmak, değerlendirme yapmak amacıyla tezimizi hazırladık. XIX. yüzyılı bu çalışma kapsamı içinde değerlendirdik. Sanatçıların hayatları göz önüne alınarak XVIII. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başına sarkan çalışmaları da değerlendirdik.

Tespit ettiğimiz isimler hakkında detaylı bilgi olmasa da ilerleyen çalışmalara veri olacağını düşünmekteyiz. Mücellid Mehmed Efendi, Mücellid Müzehhip Bahaeddin Efendi ve Hezarfen Necmeddin Okyay gibi bilinen isimler hakkında bilgiler vardı. Biz bu bilgilere ek olarak arşivden hiç bilinmeyen isimler ortaya çıkarttık.

Bu çalışmanın amacı; arşiv ve kütüphane çalışmaları ile XIX. yüzyıl mücellid isimlerini tespit ederek üretim ve çalışma alanlarını belirlemek ve bu yüzyıl içerisinde matbaanın cild sanatını nasıl etkilediğini aydınlatmaktır.

1.2. İlgili Kaynak ve Araştırmalar

Türk kitap sanatları tarihi araştırmaları üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde cild sanatı başlangıcından itibaren sanatçı isimleri, üslup ve tezyinatın dönem özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi verilirken XIX. yüzyıl cild sanatı için yüzeysel bilgiler verilmiştir.¹

---

¹Bu araştırmalardan bazıları: ARSEVEN, C., Esad, "Cild", *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara,1975, s.341-348; ARITAN, Ahmet, Saim, "Ciltçilik", *TDVIA*, C.VII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.551-557; BİNARK, İsmet, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975; ÜNVER, Ahmet, Süheyl, "İnce El Sanatları", *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I Atatürk Konferansları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964, s.103-153; ÜNVER, Ahmet, Süheyl, "Anadolu Selçukluları Kitap Süsleri ve Resimleri", *Atatürk Konferansları V*, Ankara, 1971-72, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s.75-89; ÜNVER, Ahmet, Süheyl, vd., *Türk İnce Oyma Sanatı Kaat'ı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980; ASLANAPA, Oktay, "Osmanlı Devri Cild Sanatı", *Türkiyemiz*, S. XXXVIII, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1982, s.12-17; ASLANAPA, Oktay, "Orta Asya'da Cilt Sanatı", *Lale*, S.VIII, Renk Grafik Matbaacılık, İstanbul, Haziran -1992, s.27; ESİN, Emel, "BİTİG: İlk Devir Türk Kitap Sanatları", *Kemal Çığ Armağan Kitabı*, Bozak Matbaası, İstanbul, 1984, s.111-117; ÇİĞ, Kemal, *Türk Kitap Kapları*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, [TY]; ÇİĞ, Kemal, "Türk Kitap Kapları", *Türkiyemiz*, S.IX, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1993, s.6-10; TEKİN, Şinasi, *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015; TANINDI, Zeren, "Kitap ve Cildi", *Osmanlı Uygurluğu 2*, Ed., Halil,

Tezin konusu itibariyle yazı, tezhip ve cild sanatı üzerine birinci elden kaynaklar taranmıştır. Mustakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin Tuhfe-i Hattâtîn² eserine XIX. yüzyıl başında yaşamış olan konumuz dahilinde ele aldığımız isimlerin hocaları ile bağlantıları var mıdır diye bakma ihtiyacı duyduk. Eserde bulunan biyografilerde hattatların eserleri, kaç Mushaf yazdığı ve başka bir sanat ile uğraşiyor ise bunun hakkında bilgi verilmiştir. Biyografiler 1788 yılına kadar yazılmıştır.

Mirza Habib Efendi, Osmanlıca Hat ve Hattatan³ eserinde hattat, müzehhip, mücellid ve müsavvir sanatçıları için ayrı başlıklar açmıştır. Eserde, Mücellidbaşı Hezâgradlı Zâde Ahmed Ataullah, Mücellidbaşı Salih Efendi, Mücellidbaşı Raşid Efendi, Mücellidbaşı Ragıp Efendi, Mücellid Hacı Said Efendi, Mücellid Hasan Efendi, çırağı Mücellidbaşı Mehmed Efendi, Mücellid Şişman Aziz, Mücellid ve Müzehhip Hacı Latif, Mücellid Yesârî-zâde ve Mücellid Hım-hım Arif, Saka İsmail, Karamanlı Hasan,

Bektaşî Osman, Lebbeyk Hafız, Pepeyi Hafız, Kasımpaşalı Hafız ve kardeşi Tosun, Hacı Ahmed, Hacı Hüseyin ve Nureddin Efendi hakkında bilgi verilmektedir. Fakat bu devirde yaşamış pek çok mücellidin ismi bu eserde bulunmamaktadır.

Süheyl Ünver'in "Ustası ve Çırağıyla Hezâgradlı Zâde Ahmed Ataullah Hayatları ve Eserleri"⁴ adlı çalışması mücellid ve müzehhip Ahmed Ataullah Efendi'nin hocası ve öğrencisi hakkında bilgi verilmiştir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde Süheyl Ünver'in notlarının bulunduğu dosyada Mücellid ve Müzehhipler adlı maddede Beyazıt'ta bulunan mücellid dükkanları hakkında bilgi vermektedir.

"Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lâke İşleri ve Sanatkârları"⁵ makalesinde geçen Haşim Dede, es-Seyyid Mustafa Hilmi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Lake Cildler Üzerinde S. Ünver'in tespit ettiği isimlerdir.

İnalçık, vd. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.841-.863; TANINDI, Zeren, "Kitap ve Cildi", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması, 29 Kasım-8 Aralık 2012, İstanbul*, Ed.ÖZCAN, Ali, Rıza, -Katalog- Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2014, s.16-21; TANINDI, Zeren, "Konya Mevlâna Müzesi'nde 677 ve 665 Yıllık Kur'anlar Karamanlı Beyliği'nde Kitap Sanatı", *Kültür ve Sanat*, S.XII, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1991, s.42-44; ÖZEN, ESİNER, Mine, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Basım Atölyesi, İstanbul, 1985; ÖZEN, ESİNER, Mine, *Türk Cilt Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

² MÜSTAKİMZÂDE, Süleyman, Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.

³ HABİB, Mirza, *Hat ve Hattatan*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1894.

⁴ ÜNVER, Ahmet, Süheyl, *Ustası ve Çırağıyla Hezâgradlı Zâde Ahmed Ataullah Hayatları ve Eserleri*, Tege Laboratuvarı Yayınları, İstanbul, 1955.

⁵ ÜNVER, Ahmet, Süheyl, "Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lâke İşleri ve Sanatkârları", *Vakıflar Dergisi*, S.VI., Baha Matbaası, İstanbul, 1965, s. 15-20.

Müjgan Cunbur, “Türklerde Cild Sanatı”⁶ makalesinde Mirza Habib Efendi’nin eserinde geçen isimlere ek olarak Üsküdarlı Ali ve Sultanahmetli Solak Sinan isimlerini bu dönem mücellidleri arasında zikretmiştir. Fakat hayatlarına ve yaptıkları işlere dair bilgi bulunmamaktadır.

Kemal, Çığ, “Türk Lake Müzehhipleri ve Eserleri”⁷, adlı makalesinde Mücellid Abdülkerim, Nakşi Mücellid Tevfik isimleri bulunmaktadır. Bu isimler mücellidlerin yaptıkları işlerin üzerindeki imzalardan tespit edilmişlerdir.

İbnülemin Mahmud Kemal’in Son Hattatlar⁸ adlı çalışmasında XIX. yüzyılda yaşamış hattatların biyografileri bulunmaktadır. Hattatların biyografilerine yer verilirken, eserlerini tezhiplayen mücellid ve müzehhiplerin isimleri de zikredilmiştir. Habib Efendi’nin eserinde ismi geçen mücellidler burada da zikredilmiş ve Hezarfen Necmeddin Okyay’ın yaşamı hakkında bilgi verilmiştir.

Şevket Rado’nun Türk Hattatları⁹ eserinde Türklerde Cilt Sanatı başlığı altında diğer sanatlarda olduğu gibi cildçiliğin babadan oğula geçtiğini belirttikten sonra içlerinde Necmettin Okyay’ın bulunduğu beş mücellid ismini vermektedir.

Uğur Derman, Doksan Dokuz İstanbul Mushafı¹⁰ adlı çalışmasında İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Türk İslâm Eserleri Müzesi ve Sakıp Sabancı Müzesinden seçilen Mushafların kataloğunda hattat, müzehhip ve tespit edilebilirse mücellidlerin isimleri verilmiştir.

Ahmet Saim, Arıtan’ın Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları¹¹ üzerine hazırladığı doktora tezinde 214 yazma eserin cild kapaklarını inceleyerek dönem ve üslubunu ortaya çıkarmıştır.

Karamanoğulları Cild Sanatı¹² adlı çalışmasında 7 yazma eser temellük kaydı ile incelenerek dönemin üslup ve özellikleri tespit edilmiştir.

---

⁶ CUNBUR, Müjgan, “Türklerde Cild Sanatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Seri I, S.A V, Ankara, 1976, s.678-688.

⁷ Kemal, Çığ, “Türk Lake Müzehhipleri ve Eserleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı III, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1970, s. 251-252.

⁸ İNAL, İbnülemin Mahmud, Kemal, *Son Hattatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

⁹ RADO, Şevket, *Türk Hattatları*, Yayın Matbaacılık, İstanbul, [TY].

¹⁰ DERMAN, Uğur, *Doksan Dokuz İstanbul Mushafı*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2010.

¹¹ ARITAN, A. Saim, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 1992. Sayın Prof. Dr. Ahmet Saim Arıtan, 2016 senesinde vefat etmiştir. Anadolu Selçuklu Cild Sanatı ve Karamanoğulları Cild Sanatı üzerine yaptığı araştırmaları ve yayınları ile literatürde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Kendisini rahmet ve saygıyla anıyoruz.

¹² ARITAN, A. Saim, *Karamanoğulları Cild Sanatı*, Extra Dizayn Tasarım Matbaacılık, Konya, 2008.

İlk defa Osmanlı devri mücellidler hakkında arşiv çalışması yapan Rıfki Melül Meriç'in *Türk Cild Sanatı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*¹³ adlı çalışmasında mücellidlerin isimleri, maaşları, dereceleri, sanata girdiği ve öldüğü tarihler verilmiştir. Araştırma mevâcib ve farklı türde 77 belgeden oluşmuştur.

Hilal Kazan'ın, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Saray Mücellidleri Üzerine Değerlendirmeler"¹⁴ adlı makalesi Fatih devrinde saray çalışanlarına ait belgede tespit ettiği müteferrika cemaati içinde görev yapan mücellidler ile XVI. yüzyıl mücellidleri hakkında bilgi verilmiştir.

Bahattin Yaman'ın *Osmanlı Saray Sanatkârları XVIII. Yüzyılda Ehl-i Hıref*¹⁵ kitabında XVIII. yüzyıl ehl-i hıref defterlerinden tespit ettiği cildçiler, kâtipler, mürekkepeçiler gibi sanatkârların bağlı oldukları bölük ve aldıkları ücretler hakkından bilgi bulunmaktadır.

Mustafa Küçük Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki "Cilt ve Mücellidlere Dair Mevcut Evrak ve Bunların Muhtevası"¹⁶ adlı makalesinde XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar seçili belgeler okunmadan sadece portföyde bulunan özetlerinin görsellerine yer verilmiştir. Belgeler okunmadığı için içerik hakkında ayrıntı bulunmamaktadır.

Yukarıda sıraladığımız yayınlarda XIX. yüzyıl cild sanatı ve mücellidleri hakkında bilgi verilirken arşiv belgeleri kullanılmamıştır. Tezimizin ana kaynağını oluşturan belgeler Başbakanlık Osmanlı Arşivinden alınmıştır.¹⁷ Tespit ettiğimiz belgelerde mücellid isimleri ve bu dönem cild sanatı hakkında yeni bilgiler ortaya koymaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde konumuzla alakalı belgeler şu tasniflerde bulunmaktadır; Sadaret Tasnifinde; Amedi Kalemi, Deavi Evrakı, Mühimme Kalemi, Meclis-i Vâlâ Evrakı, Umum Vilâyet Evrakı, Cevdet Tasnifinde; Belediye Evrakı, Kalem Evrakı, Dahiliye Nezareti Tasnifinde; Mektubî Kalemi, Dahiliye Nezareti Tasnifinde; Mektûbî Kalemi, Hariciye Nezareti, Meclis-i Vâlâ, Taltifat, Şûrây-ı Devlet, Zaptiye ve Bâb-ı Âlî Evrak Odası.

¹³ MERİÇ, Rıfki, Melül, *Türk Cild Sanatı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Güven ve Sevinç Matbaaları, Ankara, 1954.

¹⁴ KAZAN, Hilal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Saray Mücellidleri Üzerine Değerlendirmeler", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması, 29 Kasım-8 Aralık 2012, İstanbul*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2014, s.115-120.

¹⁵ Bahattin, Yaman, *Osmanlı Saray Sanatkârları XVIII. Yüzyılda Ehl-i Hıref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁶ KÜÇÜK, Mustafa, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Cilt ve Mücellidlere Dair Mevcut Evrak ve Bunların Muhtevası", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması, 29 Kasım-8 Aralık 2012, İstanbul*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2014, s. 121-132.

¹⁷ 2018 Temmuz sonrasında devlet kurumlarındaki yeni yapılandırma sonrasında Cumhurbaşkanlığına geçmiştir. Ancak referanslar BOA. şeklinde verilmeye devam etmektedir.

Araştırmamız sırasında ortaya çıkan kaynaklar aşağıdaki kurum ve kuruluşların kütüphane ve arşivlerinden temin edilmiştir:

- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)
- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi
- İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
- İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
- Marmara Üniversitesi Kütüphanesi

1.3. Metot ve Düzen

Tez araştırmasının ilk safhasında kitap sanatları üzerine yazılmış literatür taranarak başlandı. Yazım aşamasında kullanılacak kaynaklar kronolojik sıraya göre düzenlendi. Bu kaynaklarda geçen XIX. yüzyıla ait mücellid isimleri tespit edildi.

İkinci safhada birinci elden kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarandı. Bu kurumdan konumuz ile ilgili tespit ettiğimiz 400 belgeden doğrudan konu ile bağlantılı olan 213 belge kronolojik olarak yazım aşamasında kullanıldı. Mücellidler ve yaptığı işler hakkında bilgi verilirken belgelere bağlı kalındı. Arşiv çalışması ile paralel olarak Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan Süheyl Ünver Dosya ve Defterlerinde XIX. yüzyılda yaşamış hattatların biyografileri, Mücellid ve Müzehhipler maddesi ve Bahaeddin Tokatlıoğlu ile Hezarfen Necmeddin Okyay biyografileri tarandı.

Araştırmanın son aşamasında elde edilen bulgular yazılmaya başlandı. Bu süreçte literatür araştırmasına devam edilerek mücellidlerin yaptıkları işlerden tespit edebildiklerimizin görsellerini kaynaklardan temin edildi. Tez metni dört bölümden oluşmaktadır.

Tez metninin birinci bölümü giriş kısmıdır. Bu bölümde Konunun Amacı ve Kapsamı, İlgili Kaynak ve Yayınlar, Metot ve Düzen alt başlıklarında çalışmanın amacı anlatılarak, konu ile ilgili kaynaklar tanıtılmış ve tezde uygulanan yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

Dört alt başlıkta yazılan ikinci bölümde cild sanatının tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. Tarihçe yazımı kronolojik olarak yapılmıştır. “Osmanlı Öncesi Türk Cild Sanatı” alt başlığı altında İslam öncesi, İslamiyet sonrası, Anadolu Selçuklu, Karaman, Memlûk, İlhanlı ve Timurlu Dönemi cild sanatı için başlıklar açılarak dönem üslup ve tezyinatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci alt başlık olan Osmanlı Dönemi cild sanatı, erken, klasik ve geç dönem alt başlıklarında dönem özellikleri, yapılan işler ve

kaynaklarda ismi geçen mücellid ve mcellidbaşları hakkında bilgi verilmiştir. Ö ve dördüncü alt başlıklarında cild sanatında görülen üsluplar ve cild eşitleri hakkında bilgi verilmiştir.

nc bölüm tezin ana kısmıdır ve iki ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta XIX. yüzyıl cild sanatında görülen üslup, süsleme özellikleri ve yapılan işler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci alt başlıkta Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden tespit ettiğimiz mücellid isimlerine haklarında ulaştıımız en erken tarihli belgeye göre kronolojik olarak başlık açılmış, yaşamlarına ve yaptıkları işlere dair bilgiler verilmiştir. Arşivden bulduğumuz mücellidlerin bazı yayınlarda kayda geçmiş olan kişi ve olaylarla örtüşen yanları tespit edilmiştir. Bu isimlerin tespit ettiğimiz belgelerde aynı kişiler olduğunu bu tez sayesinde tarafımızdan ortaya çıkarılmış ve bağ kurulmuştur.

İki alt başlıktan oluşan Değerlendirme bölümünde ilk alt başlıkta “XIX. yüzyıl Mücellidlerinin retim ve alışma Alanları” hakkında bilgi verilmiştir. Matbaanın Cild Sanatına Etkileri ikinci alt başlığında cild sanatında yapılan işlerde ve cildçiliğin dönüşümünde matbaanın etkisi değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmamız boyunca elde ettiğimiz bulgular ile değerlendirme yapılmıştır.

2. XIX. YÜZYILA KADAR CİLD SANATININ GELİŞİMİ

2.1. Osmanlı Öncesi Türk Cild Sanatı

2.1.1. İslam Öncesi Türklerde Cild Sanatı

Yazının bulunması ile taş, kemik, pişmiş toprak tabletler daha sonra maden, yaprak, deri ve papirüsten yapılan rulo gibi çeşitli malzeme üzerine yazı yazılmıştır.¹⁸ Antik dönemde yazılı her şey kitap olarak kabul edilmiştir.¹⁹

Bu dönem de en çok kullanılan kitap şekli rulolar, papirüs ve parşömenlerden yapılmışlardır. Parşömenler birbirine dikilerek eklenmiş, papirüsler kısa kenarlardan birbirlerine yapıştırılmıştır. M.S. II. yüzyıldan itibaren Hristiyanlar kodeks şeklindeki kitap formunu kullanmaya başlamışlardır.²⁰ Kodeksler günümüzde kullanılan kitap şeklinin başlangıcını oluşturmuştur.²¹

Türklerde cildçilik Orta Asya’da kâğıdın icadıyla beraber gelişmiş, süreç içerisinde de bir sanat haline dönüşmüştür.²² Mısır’da Koptlar ve Orta Asya’da Uygurlar tarafından yapılan kitap kapları sanat eseri niteliğindeki ilk cildlerdir.²³ Türk cild kapaklarının ilk örnekleri Uygur Kagan dönemine denk gelmektedir.²⁴ A. Von le Cog tarafından, Uygur şehri olan Karahoço’da ortaya çıkarılan²⁵ VIII.- IX. yüzyıllara tarihlen cildler²⁶ minyatür ve tezhiplerle bezenmiş yazma eserleri örtmektedir (Foto:1-2).²⁷ Kapak süslemesinde, deri geometrik²⁸ şekilde kesilerek yıldız zemin üzerine yerleştirilmiştir.²⁹ Şinasi Tekin bu cilt örneğindeki şekilleri, İslam dünyasındaki cild kapaklarındaki şemse ve zencireklere benzeterek buradaki örneklerin devamı olabileceğini vurgulamaktadır.³⁰

Karahoça’da, P.K. Koslov tarafından bulunan diğer cild kapağı ise XIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir.³¹ A. Saim Arıtan’a göre üzerindeki motifler Selçuklu cildleri ile

¹⁸ Nuray, Yıldız, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, Ankara, s.211.

¹⁹ İsmail, Erünsal, *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s.27.

²⁰ İsmail, Erünsal, *a.g.e.*, s.128.

²¹ Nuray, Yıldız, *a.g.e.*, s.215.

²² İsmet, Binark, “Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986 Elâzığ*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elâzığ, 1987, s.91.

²³ A. Saim, Arıtan, “Ciltçilik”, *TDVİA*, C.VII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.551.

²⁴ Emel, Esin, “BİTİG: İlk Devir Türk Kitap Sanatları”, *Kemal Çiğ Armağan Kitabı*, Bozak Matbaası, İstanbul, 1984, s.113.

²⁵ A. Saim, Arıtan, *Karamanoğlu Cilt Sanatı*, Extra Dizayn Tasarım Matbaacılık, Konya, 2008, s.13.

²⁶ Emel Esin, *a.g.m.*, 1984, s.113.

²⁷ İsmet Binark, *a.g.m.*, 1987, s.95.

²⁸ Oktay Aslanapa, “Orta Asya’da Cilt Sanatı”, *Lale*, S.VIII, Renk Grafik Matbaacılık, İstanbul, Haziran -1992, s.27.

²⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.13

³⁰ Şinasi, Tekin, *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s.57-78.

³¹ A. Saim, Arıtan, “Türk Cild Sanatı”, *Türk Kitap Medeniyeti*, ed., Alper, Çeker, İ.B.B Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2008, s.64.

benzerlik göstermektedir. Bu sebepten cildin XIII. yüzyıldan öncelere ait olabileceği görüşündedir (Foto:3).³²

Uygurlarda üç çeşit yazma türü bulunmaktadır.³³ Bunlar, Doğu Asya tipi tomarlar (tezginç), alt ve üstü kapaklı sicimle bağlı cildler ve dikişli formaya geçirilmiş deri cildlerdir.³⁴ Sicimle bağlı cildler, Hint geleneğinden gelmektedir. Pothi olarak adlandırılan, yaprak üstüne yazıdan gelişme olan ve üzerine açılan yuvarlak delikler ile birbirine bağlanan pothi'nin kapakları tahta veya gümüş gibi madenlerden olduğu belirtilmektedir.³⁵ Dikişli cildlerin kaynağının İranlılar veya Süryaniler olduğu kaynaklarda geçmektedir.³⁶ Orta Asya da yapılan kazı sonuçları minyatürlü ve cildli Uygur yazmaları ile dolu kütüphanelerin bulunması M.S. VII- IX. yüzyıllar da kitap sanatlarının Uygurlarda ileri seviyeye ulaştığını göstermektedir.³⁷

2.1.2. İslam Sonrası Türklerde Cild Sanatı

İslam coğrafyasında kâğıdın kullanımı yaygınlaşmasına kadar rulo kitap şekli kullanılmıştır. I -VII yüzyıl sonlarına ya da II -VIII yüzyılın başlarına tarihlenen, I. Dünya Savaşı sırasında Şam'dan İstanbul'a getirilen Şam Evrakı 34'ü parşömen 10'u kâğıt üzerine yazılmış olan Kur'-ân sayfaları rulo şeklindedir.³⁸

İslam'ın ilk dönemleri ve Antik Çağ'da Kodeks şeklindeki kitaplar, papirüs, parşömen ve kâğıt sayfaları birbiri ile dikildikten sonra yazılı metni koruma amacıyla iki kapak arasına alınarak yapılmıştır. İslam dünyasında kodeks şeklindeki ilk kitap Hz. Ebû Bekir döneminde nüshaları toplanan ve Hz. Osman zamanında çoğaltılan Kur'-ân- ı Kerim'dir.³⁹ Bu nüshaların tek tek mi yoksa cüzler halinde mi olduğunu ve birbirleriyle herhangi bir bağlama yöntemiyle bağlanıp bağlanmadıkları kesin olarak bilinmemektedir.⁴⁰

836 yılında Abbasi Halifesi Mutasım Billah Sâmerâ şehri kurarak hilafet merkezini ve ordusunda bulunan Türk birliklerini şehre yerleştirmiştir.⁴¹ Sâmerâ'ya

---

³² A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.13.

³³ Emel, Esin, *a.g.m.*, s.112.

³⁴ Mine, Esiner, Özen, *Türk Cilt Sanatı*, Türk İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s.9.

³⁵ Emel, Esin, *a.g.m.*, s.112.

³⁶ Şinasi, Tekin, *a.g.e.*, s.57.

³⁷ İsmet, Binark, *a.g.m.*, 1987, s.95

³⁸ İsmail, Erünsal, *a.g.e.*, s.128-129.

³⁹ İsmail, Erünsal, *a.g.e.*, s.130-131.

⁴⁰ İsmail, Erünsal, *a.g.e.*, s.145.

⁴¹ Hakkı, Dursun, Yıldız, "Abbasi", *TDVİA*, C.I, Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, s.35.

giden Uygur Türkleri vasıtasıyla⁴² Uygur ciltçiliği⁴³ Irak ve Horasan bölgesine getirilmiştir.⁴⁴

İslam coğrafyasında kutu tarzında, miklepsiz ve miklepli olarak üç tip cild görülmüştür. Yatay ve dikdörtgen şeklinde ki örnekler günümüze ulaşmıştır. Zamanla parşömen üzerine yazılmış Kuran-ı Kerimleri kaplayan tahta kapaklar deri kaplanmış⁴⁵ üzerine kör alet ile geometrik şekiller verilmiştir (Foto:4).⁴⁶

Mısır ve Tunus'ta bulunan⁴⁷ İslam cildinin ilk örnekleri Tolunoğlu dönemine (868-905) ait olduğu düşünülmektedir. Kuran-ı Kerimleri kaplayan bu cildler VIII.-IV. yüzyıllara tarihlenmektedir. Yatay biçimli, tahta iskeletli ve deve derisinden yapılan cildler miklepsizdir.⁴⁸

Kâğıt kullanımı İslam dünyasında kullanımı yaygınlaşması ile birbirine yapıştırılmış kağıtlardan oluşan mukavva kapaklar, ahşap kapakların yerini almıştır. Yatay dikdörtgen şeklinde olan cildler V-X. yüzyıldan itibaren ortadan kalkmaya başlamış, özellikle Kuran-ı Kerimler dikey dikdörtgen şeklini almıştır.⁴⁹XI. yüzyılda tahta yerine mukavva kullanılmaya başlanması ile dikey biçimde tasarlanan kitaplara miklep eklenmiştir.

İlk cild örneklerinde açık ve koyu kestane renkte deri kullanılmıştır.⁵⁰ XII. yüzyıla kadar İslam cildindeki bu ilerleme Fatimiler, Gazneliler ve Büyük Selçuklular ile sürdürülmüştür.⁵¹ Kapaklarda kullanılan deri IX- XV. yüzyıllara kadar her iki kapak tek parça olarak kaplanırken ilerleyen süreçte ayrı ayrı kaplanmıştır. Keçi, dana ve koyun derisi cild kapaklarında kullanılmıştır.⁵²

---

⁴² İsmet Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975, s.3.

⁴³ Müjgan, Cunbur, "Kitap Sanatları", *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.XLV., Ankara, 1990, s.169.

⁴⁴ A. Saim, Arıtan, a.g.e., 2008, s.14

⁴⁵ İsmail, Erünsal, a.g.e., s.145.

⁴⁶ Kemal, Çığ, *Türk Kitap Kapları*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, [TY], s.7

⁴⁷ A. Saim, Arıtan, a.g.m. 1998, s.552.

⁴⁸ A. Saim, Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt Sanatının Özellikleri", *I-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 20-21 Mayıs 1991, Konya*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1993, s.182.

⁴⁹ İsmail, Erünsal, a.g.e., s.146.

⁵⁰ Zeren, Tanındı, "Kitap ve Cildi", *Osmanlı Uygarlığı II*, Ed., Halil, İnalçık, vd. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.842.

⁵¹ A. Saim, Arıtan, a.g.m., 2008, s.64

⁵² İsmail, Erünsal, a.g.e., s.148.

Türk İslam cild kapaklarında, Sağ (üst) ve sol kapak (alt), dip(sırt),⁵³ miklep,⁵⁴ sertap⁵⁵ ve şiraze⁵⁶ kısımlarından oluşur. Cild kapağı üzerinde şemse⁵⁷, salbek⁵⁸, köşebent⁵⁹, bordür⁶⁰, cetvel⁶¹, dudak⁶² ve muhat⁶³ bölümleri bulunmaktadır.

2.1.3. Anadolu Selçuklu Dönemi Cild Sanatı

Orta Asya cild sanatı birikimi XI. yüzyılın sonunda Anadolu Selçuklu Devletinin kurulması ile Anadolu'ya taşınmıştır.⁶⁴ Süheyl Ünver Anadolu Selçuklu cildleri üzerine yaptığı araştırmada kitap ve cildlerin sipariş üzerine üretildiğini, bu durumun mücellidhanelerin bu dönemde var olduğunun göstergesi olduğunu belirtmektedir.⁶⁵

Anadolu Selçuklu cild sanatında kendi dönemi içerisinde bir üslup oluşturmuş,⁶⁶ cild kapaklarında stilize bitki motifleri görülmeye başlanmış ve geometrik motifler biraz daha iç içe istif edilmiştir.⁶⁷

Minyatür, çini, ahşap, mezar taşı ve maden sanatlarında görülen desenler ile cild kapaklarında görülen desenler benzerlik göstermektedir.⁶⁸ Örneğin yıldız motifi ahşap sanatında uygulanırken cild sanatında da uygulanmıştır.⁶⁹

Sırt kısmı bütün İslam yazmalarında olduğu gibi düz yapılmıştır.⁷⁰ Cild kapakları tezyin edilirken rumi, bitkisel süsleme, geometrik süsleme, çeşitli ara dolguları, örgüler ve küfi, sülüs, nesih yazı (hat) kullanılmıştır.⁷¹ Kapaklarda, kahve rengi ve tonlarında deri

⁵³ Kitabın arka yüzünü örten kısımdır. Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.9.

⁵⁴ Üst kapak ile kitap arasına girerek sayfa kenarlarını koruyan ucu sivri parça. Türkçesi karga'dır. Mine, Esiner, Özen, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Basım Atölyesi, İstanbul, 1985, s.46.

⁵⁵ Miklep ile alt kapak arasındaki parçanın adıdır. Sayfa kenarlarını korur ve miklebe hareketlilik sağlar. Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1985, s.62.

⁵⁶ Kitabın yapraklarını muntazam tutan örgüdür. En çok bilinen çeşitleri, baklava, çift baklava, sıçan dişi, sağ sol yolu. Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.11.

⁵⁷ Arapça'da Şems güneş anlamına gelmektedir. Kitap ciltlerinin üzerine yapılan süsleme motifinin adıdır. Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1985, s.66.

⁵⁸ Cild kapaklarında şemsenin iki ucundaki uzantı süslemeye verilen isim. Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1985, s.60.

⁵⁹ Cild kapağının dört köşesine yapılan süslerdir. Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1985, s.40.

⁶⁰ Kapağın dış kenarını çevreleyen kısımdır. Bordür üzerine yuvarlak ya da beyzi şekilde parçalar konmuş ise bunlara kartuş – pafta denilir. Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1985, s.8.

⁶¹ Kapağın etrafını çevreleyen düz çizgilere denir. Yılmaz, Özcan, *a.g.e.*, s.5.

⁶² Miklep ile sertap arasında 5-6 mm genişliğinde mukavvasız deri kısmın adıdır. Menteşe görevi görmektedir. A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.69.

⁶³ Kitap kapağı ile sırt arasında kalan 5-6 mm genişliğinde, menteşe görevi gören mukavvasız deri kısmın adıdır. A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.69.

⁶⁴ A. Saim, Arıtan, "Selçuklu Cildinin Osmanlı Cildine Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü V. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler, 19-20 Nisan 2001*, Ankara, Reklam Reklam Tanıtım, Ankara, 2001, s.29

⁶⁵ A. Süheyl, Ünver, "Anadolu Selçukluları Kitap Süsleri ve Resimleri", *Atatürk Konferansları V*, Ankara, 1971-72, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s.88.

⁶⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.17.

⁶⁷ Müjgan, Cunbur, "Türklerde Cild Sanatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Seri I, S.A V, Ankara, 1976, s.679.

⁶⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.17.

⁶⁹ Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1976, s.679.

⁷⁰ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.23.

⁷¹ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.28

kullanılmıştır. Dış ve iç kapaklarında farklı uygulamalar olsa da aynı renk deri tercih edilmiştir.⁷²

Bu üslupta sağ ve sol kapakta farklı motifli şemseler kullanılmıştır.⁷³ Sağ kapak geometrik zeminli iken sol kapak yuvarlak şemseli⁷⁴yine bir kapak Rumi bezemeli iken diğer kapak yuvarlak şemse uygulaması görülebilmektedir.⁷⁵ Her iki kapağın aynı tür bezeme yapıldığı uygulamalarda bulunmaktadır (Foto:5).⁷⁶

Oktay Aslanapa, Selçuklularda görülen yuvarlak şemselerin, aynı dönem de diğer ülkeler de görülmediğini ve “Selçuklu rûmîsi ile şemsesinin birbirlerinin oluşumunu tanzim ettiğini vurgulamaktadır. ⁷⁷Kapaklarda yirmi altı çeşit şemse türü tespit edilmiştir.⁷⁸ Bunlar oval, yuvarlak, altıgen, sekizgen ve yıldızlı şemselerdir. Yuvarlak şemsede görülen dilim sayısı ile yıldızlı şemsede görülen yıldızın kollarına göre çeşit sayısı artmıştır.⁷⁹ Şemseler de tezyinat aralarında rûmî motifler, geçme ve girift örgüler yerleştirilmiştir.⁸⁰

Anadolu Selçuklu cild kapaklarda altın kakma tekniği tek veya iki sıra, motiflerin aralarını dolduracak şekilde uygulanmıştır. Bu uygulamanın Osmanlı dönemi ve kendinden önceki dönem ciltlerinden ayırıcı bir özelliğidir.⁸¹Anadolu Selçuklu son devirleri, Beylikler ve Erken Devir Osmanlı cild sanatı örneklerinde salbek, yuvarlak şemseden oval şemseye geçişte görülmüştür.⁸²

Bu dönemde görülen cildlerde on dokuz çeşit köşebent tespit edilmiştir.⁸³ Zeminin tamamı bezenmiş cild kapaklarında genellikle köşebent uygulaması görülmemektedir.⁸⁴ Tezyinatında yazı ile süsleme, geçme ve girift örgü kullanılmıştır.⁸⁵

---

⁷² A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1993, s.186.

⁷³ A. Saim, Arıtan, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Cild Sanatı”, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri Prof. Dr. Beyhan Karamağralı’ya Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006, s.27.

⁷⁴ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.20.

⁷⁵ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2006, s.27.

⁷⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008 s.20.

⁷⁷ Oktay Aslanapa, “Osmanlı Devri Cild Sanatı”, *Türkiyemiz*, S.XXXVIII, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1982, s.13

⁷⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.69.

⁷⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.26.

⁸⁰ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.556.

⁸¹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1993, s186.

⁸² A. Saim, Arıtan, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 1992, s.52.

⁸³ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.25.

⁸⁴ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.74.

⁸⁵ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.556.

Cetvel, kısımda zencirek,⁸⁶ bordürde geçme ve girift örgü yapılmıştır.⁸⁷ Sertap kısmında ilk zamanlarda bezeme yapılmazken sonraları yapılmaya başlanılmıştır. Bu kısım da az da olsa yazı (hat) bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.⁸⁸

Miklep genellikle sol kapaktaki şemse, köşebent ve zencirek tipinde yapılmıştır.⁸⁹ Tezyinatında rûmî, geometrik ve bitkisel süsleme görülmektedir.⁹⁰ Nadir olarak miklepsiz kapaklar bulunsa da genellikle cild kapaklarında görülmektedir.⁹¹ Tespit edilen yirmi üç adet mikleple çeşidi bulunmaktadır. Kapakla aynı tip yapılan şemse dışında Mühr-i Süleymanlı ve hilalli sık kullanılan şemse tipleridir.⁹²

İç kapaklar, deri ile kaplanarak üzerine ateşte kızdırılmış kalıpların yan yana tekrar edilmesiyle⁹³ rumi motifi uygulanmıştır.⁹⁴ Rumi'den başka geometrik ve bitkisel motifler tek başına yapıldığı gibi hepsinin birlikte kullanılarak yapılan bezemeler de bulunmaktadır (Foto:6).⁹⁵

Kitab'ül- Ğarîbeyn fi'l-Kur'an ve'l Hadîs (549/1154) isimli eser Anadolu Selçuklularına ait en erken tarihli cild kapağıdır.⁹⁶ Anadolu Selçuklu cildinde imzalar, Anadolu ve Suriye'de bulunan cildlerde daha çok görülmektedir.⁹⁷ Yuvarlak mühürler içinde⁹⁸ 4-6-11 mm çapında zencirek kartuşu içinde, geç dönem de geometrik ve yuvarlak şekiller içinde kapak içlerinde bulunmaktadır.⁹⁹

Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet Kütüphanesinde bulunan 1256 tarihli iki yazmanın kapaklarında mücellid imzası bulunmaktadır. 2334 numaralı yazmanın köşebendinde Mecdüddin, 28/2 numaralı yazmanın şemsesinde İbrahim isminin yazılı olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁰ Anadolu Selçuklu devletinde cild sanatında Konya, Karaman, Kayseri, Sivas ve Harput şehirleri önde gelen üretim merkezleri olmuştur.¹⁰¹

---

⁸⁶ Cetvel kısmında iki çizgi arasında altın yıldızla yapılan süslemedir. Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1985, s.79.

⁸⁷ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.556.

⁸⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.75.

⁸⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.67.

⁹⁰ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.556.

⁹¹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2006, s.28.

⁹² A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.67.

⁹³ A. Süheyl, Ünver, *a.g.m.*, 1975, s.78.

⁹⁴ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2006, s.28.

⁹⁵ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.75.

⁹⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2006, s.27.

⁹⁷ A. Süheyl, Ünver, *a.g.m.*, 1975, s.79.

⁹⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1993, s.187.

⁹⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2006, s.28.

¹⁰⁰ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.76.

¹⁰¹ A. Süheyl, Ünver, *a.g.m.*, 1975, s.8.

2.1.4. Karamanoğlu Beyliği Dönemi Cild Sanatı

Selçuklu devri ile Osmanlı devri arasında bir Karaman devri sanatı¹⁰² varlığı devlet adamları ve Beyleri'nin himayesinde yaptıkları eserlerde görülmektedir. Cild sanatında XIII. yüzyıldan aldıkları Anadolu Selçuklu birikimi ile XIV. yüzyılda kendilerine özgü üsluplarını ortaya koymuşlardır.¹⁰³

Eserler Konya'da yazılmış ya da Konyalı bir hattat veya müzehhip tarafından yazılarak süslenmiştir.¹⁰⁴ Karamanlı Beyi Halil b. Mahmud için Konya'da Kâtip İsmail b. Yusuf tarafından yazılıp, Yakup b. Gazi el- Konevî tarafından tezhiplenen (M.1314-15 / 714) tarihli Kuran- Kerim'in Karamanlı dönemi kitap sanatının ilk örneği olabileceği belirtilmektedir (Foto:7-8).¹⁰⁵

Karamanoğulları cildleri, çağdaşı Celâyirîliler, geç dönemde Akkoyunlu ve Karakoyunlu cildleri ile benzer özellikleri vardır.¹⁰⁶ Bu dönemde Anadolu Selçukluda görülen yuvarlak, dilimli şemselerin uçlarına hilâlli salbekler eklenmiş, tam zemin rumîli, tam zemin geometrik, yuvarlak şemse tipleri görülmektedir. Bitkisel motiflerde hatayî, gonca, penç ve meşe yaprağı görülür.¹⁰⁷

XIV. yüzyılda kapaklar tek parça deriden yapılırken, Osmanlıda olduğu gibi Karamanoğullarında da iki parça deriden yapılması ilginçtir. Kapak içlerinde kullanılan kalıplar Anadolu Selçuklu 'da tek parça olmasına rağmen Karamanoğullarında parça küçük kalıplar kullanılmıştır.¹⁰⁸

Kapak içlerinde “şemse, köşebent ve zencirek” uygulamaları XIV. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanmış, bunlar örgülü, minyatürlü ve zencir-i saâdetli olarak yapılmışlardır.¹⁰⁹ Bu uygulamanın Erken Osmanlı dönemindeki cildlerde görülen iç kapak tezyinatının prototipi sayılmaktadır. XII. ve XIV. yüzyıl zemini tam dolduran kapak içi tezyinatından farklı bir uygulamadır.¹¹⁰

¹⁰² Ernst Diez, O. Aslanapa, *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1950, s. VII.

¹⁰³ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.77.

¹⁰⁴ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.

¹⁰⁵ Zeren, Tanındı, “Konya Mevlâna Müzesi'nde 677 ve 665 Yıllık Kur'anlar Karamanlı Beyliği'nde Kitap Sanatı”, *Kültür ve Sanat*, S.XII, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1991, s.42.

¹⁰⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.78.

¹⁰⁷ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.130-131.

¹⁰⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, s.131.

¹⁰⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.79.

¹¹⁰ A. Saim, Arıtan, *a.g.e.*, 2008, 131.

2.1.5. Memlûk Devleti Cild Sanatı

Memlûklü Devleti Mısırdaki kuruluşu, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu ellerinde bulundurmışlardır. Hüküm sürdükleri bu dönemde¹¹¹ Memlûk cild sanatı XIV. yüzyılda gelişmesini tamamlamıştır.¹¹² Arıtan'a göre XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu cild üslubu Memlûk cildini etkilediği yönündedir.¹¹³ 1246 depreminden sonra Ahlat'tan Kahire'ye göç eden 12.000 ailenin içinde sanatkârlar olabileceğini dolayısıyla Anadolu cild üslubunu buraya taşıdıkları görülmektedir.¹¹⁴

Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'da Abbasi devletinin son zamanları ve Selçuklu dönemi cildlerinde bitkisel ve geometrik motifler bir arada görülse de Melûklülerin yayıldığı bölgelerde ve Kuzey Afrika da yapılan kapaklarında geometrik tezyinatın yaygın olduğu görülmüştür.¹¹⁵ Cild kapaklarında, yuvarlak şemse içinde veya kapağın tamamını kaplayan geometrik motifler, noktalar,¹¹⁶ sıcak ve soğuk alet ile geçme yıldızlar görülmektedir.¹¹⁷ Bazen dış kapaklarda Allah'a hamd duaları yazılmıştır.¹¹⁸ Vişne, kahve ve siyah renk deri kullanımı görülmektedir (Foto:9).¹¹⁹

İç kapaklarda deri üzerine süsleme olarak geometrik geçmeler ve rumî motifli bezeme uygulamaları¹²⁰ yanında kumaş ile kaplanan örneklerde bulunmaktadır.¹²¹ Kumaş cildlerin en erken tarihli (1373) örneği bu döneme aittir. Memlûk Sultanı Kalavun'un torunu Eşref Şaban bin Hüseyin için hazırlanmıştır. Yeşil, ipek kumaş ile kaplanmış, kumaşın üzerinde madalyon etrafında bulunan kitabede Memlûk sultanlarının kullandığı unvanlardan olan -el melik el- sultan yazısı bulunmaktadır.¹²²

İslam cild sanatında VIII.-XV. yüzyıllar arasında yaygın olarak cildin derisi üzerinde, figürlü, geometrik ve bitkisel bezemeler ucu sivri sıcak ve soğuk aletle

¹¹¹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.842.

¹¹² Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.27.

¹¹³ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2001, s.30.

¹¹⁴ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2006, s.29.

¹¹⁵ Zeren, Tanındı, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Orta Çağ İslam Ciltleri", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık*, Tayf Basım, İstanbul, 1990, s.105.

¹¹⁶ Mine Esiner Özen, "Klasik Cilt Sanatımızın Bazı Özellikleri", *Antika*, S.XXXVII, Layout and Printing Mısırlı Matbaacılık, İstanbul, 1987, s.6.

¹¹⁷ Zeren, Tanındı, "Cilt Sanatında Kumaş", *Sanat Dünyamız*, S.XXXII, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1985, s.28.

¹¹⁸ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.842.

¹¹⁹ Müjgan Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.169.

¹²⁰ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.842.

¹²¹ Zeren, Tanındı, Zeren, "İslam'da Kitap Kapları ve Ustaları", *Boyut Plastik Sanatlar Dergisi*, S.II / XVIII, Torunoğlu Ofset, Ankara, 1983, s.21.

¹²² Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1985, s.28.

yapılmıştır. Bu tür cildlerde oyuk kısımlar mavi, beyaz, gümüş ve altın yıldız ile boyanmıştır.¹²³

2.1.6. İlhanlı Dönemi Cild Sanatı

XIV. yüzyılda Anadolu Beylikleri ve İlhanlı cild sanatında, Memlûklüler döneminin cild üslubu etkili olmuştur.¹²⁴ İlhanlı nakkaşhanelerinde hazırlanan, tezhip, hat ve tasvir örnekleri yüksek bir sanat seviyesini göstermektedir.¹²⁵

Bağdat, Musul ve Merağa'da yazılan Kuran-ı Kerimlere bu dönemde yapılmış cild kapakları takılmıştır.¹²⁶ İlhanlı mücellidlerinin cild üzerinde¹²⁷ bezemelerin arasına kalıpla isimlerini yazdıkları görülmüştür.¹²⁸

Saray Kütüphanesinde İlhanlı döneminden iki Kuran cüzü bulunmaktadır. Bu cüzlerin kapakları orijinaldir. 1306-7 tarihli Kuran cüzünde kahve rengi derili ve mikleplidir. Kapakta sekiz kollu yıldız ve beşgenlerden oluşan bir şemse, her iki kapakta dar ve geniş bordürler yer almaktadır. Bordür içlerinde alet ve kalıp kullanarak yapılan geçme bant, nokta ve küçük kareler bulunmaktadır.¹²⁹

Diğer kapak ise 1304-1306 yıllarında Bağdat'ta Abdurrahman isimli mücellidin kapağını yaptığı Kuran-ı Kerimdir. Mücellidin ismi cildin dış kapağının üzerindeki bordürde yer almaktadır.¹³⁰ Yukarıda ki örnekte olduğu gibi kahve rengi derili ve mikleplidir. Sağ ve sol kapakta yuvarlak ve üçgenlerden oluşan şemse, köşelerde üçgen şemseler ve kapağın baş ve etek kısmında bordür bulunmaktadır. Şemse, köşebent ve bordür içleri haç biçimleri ile bezenmiştir.¹³¹

---

¹²³ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1983, s.20.

¹²⁴ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.842.

¹²⁵ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1991, s.42.

¹²⁶ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.842.

¹²⁷ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1983, s.22.

¹²⁸ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.842.

¹²⁹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1990, s.108.

¹³⁰ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1983, s.22.

¹³¹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1990, s.108.

2.1.7. Timurlu Dönemi Cild Sanatı

Orta Asya Türk sanatı, İran sahasına Selçuklular ve Moğolların ürettiği eserler aracılığı ile girmiş, Timurluların bu coğrafyaya gelmeleri ile başta Herat olmak üzere Semerkant, Buhara ve Hive’de¹³² Orta Asya Türk karakteri devam etmiştir.

Timur’un oğlu Şahruh (1397-1447) Herat ve Horasan’da valilik yaptığı dönemde hem veziri hem oğlu olan Baysungur Mirza’nın (1397-1433)¹³³ Herat’taki sarayında bulunan kitâb-hânesinde¹³⁴ sanatında mahir mücellid, müzehhip, nakkaş ve hattatlardan oluşan sanatkarları toplayıp kitap sanatı akademisi kurmuştur.¹³⁵ 1420’de kurduğu bu kitâb-hâne yetenekli sanatçılar için bir çekim merkezi olmuştur.¹³⁶ Bu merkezde çalışan sanatkârlar ve sanatkarların başında bulunan idareciler Baysungurî olarak adlandırılmaktaydı. Baysungur Mirzaya sunulmak üzere¹³⁷ idareci olarak görev yaptığı kütüphanenin çalışmalarını anlatan, Hattat Tebrizli Ca’fer Baysungurî’nin Herat’ta 830 Ramazan’ında (1427) hazırladığı bir rapor¹³⁸ Topkapı Sarayı H.2153 Albüm (cönk) sayfalarından birine yapıştırılmıştır.¹³⁹ Bu raporda üç mücellid ismi geçmektedir. Bu mücellidler Mevlânâ Kivâmeddîn, Hâcî Mahmûd ve Hâce Mahmûd.

Geometrik süslemenin başarılı örnekleri Moğol ve Memlük, bitkisel süslemenin güzel örnekleri ise Timur dönemi cild sanatında görülmektedir.¹⁴⁰ Herat’da damgalar ve küçük kalıplar ile basılan örnekler yerine yeni bir teknik olarak desenler oyularak yapılmıştır. Geometrik motifler yerine çiçek dolguları ve doğal yapraklar tercih edilmeye başlanmıştır.¹⁴¹ İç kapaklarda geometrik geçme, sıvama rumi ve başarılı bir şekilde uygulanmış katı’ teknikte deri süsleme bulunmaktadır (Foto:10).¹⁴²

Lake tekniği ilk olarak Çin’le kurulan bağlantılar sonucu Herat’da yapılmıştır.¹⁴³ Bu teknikte şemse ve köşebentler arası zemin¹⁴⁴ bitkisel motifle doldurulmuş¹⁴⁵ zamanla

¹³² Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.6.

¹³³ Oktay, Aslanapa, “Orta Asya’da Cilt Sanatı”, *Lale*, S.VIII, Renk Grafik Matbaacılık, İstanbul, Haziran -1992, s.26.

¹³⁴ Elif, Kök, *Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi ile Karşılaştırma Denemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.28.

¹³⁵ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.26.

¹³⁶ Elif, Kök, *a.g.t.*, s.28.

¹³⁷ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.26.

¹³⁸ Kemal, Özergin, “Temürlü Sanatına Ait Bir Belge: Tebrizli Ca’fer’in Bir Arzı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.VI, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976, s.480.

¹³⁹ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.26.

¹⁴⁰ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1983, s.20.

¹⁴¹ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.27.

¹⁴² Zeren, Tanındı, “Kitap ve Cildi”, *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması ,29 Kasım-8 Aralık 2012, İstanbul*, Ed., Ali, Rıza, Özcan, -Katalog-, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2014, s.17.

¹⁴³ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.27.

¹⁴⁴ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.27.

¹⁴⁵ A. Saim Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.84.

şemse kullanımı azalmıştır. Bezemede mitolojik hayvanlar, kuşlar, kelebeklerin bulunduğu bahçe ve manzara resimleri ve insan figürleri görülmektedir.¹⁴⁶

Timur'un Suriye ve Mısır'dan davet ettiği ustalar ile başlayan ve Şahruh'un himayesi ile devam eden bu süreçte¹⁴⁷ Herat şehri cild sanatının gelişimi açısından önemli olmuş ve seçkin eserler üretilmiştir.¹⁴⁸ 1507'de Şeybanilerin Herat şehrini almaları ile Herat Akademisi dağılmıştır.¹⁴⁹

Güney İran'da XV. yüzyılın ortalarına doğru Timurluların yerlerine Karakoyunlu Türkmenler, yüzyılın ikinci yarısında Akkoyunlu Türkmenler yerleşir.¹⁵⁰ Timurlu devri Şiraz cild sanatının tesirleri Karakoyunlu ve Akkoyunlu devrinde görülse de Türkmen saraylarında çalışan mücellidler zamanla farklı bir üslup geliştirmişlerdir.¹⁵¹ Herat cildlerinde görülen doğa tasvirleri Türkmen cildlerinde görülmemektedir. Fakat küçük oval şemselerin içinde hayvan mücadeleleri ve hayvan kabartmalı cild kapaklarında Timur devri Şiraz etkisi görülmektedir.¹⁵²

Türkmen üslubunun görüldüğü cild kapaklarında iri oval şemseler bulunmaktadır. Şemse ve köşebentler şakayık, rûmi ve kıvrık dallarla bezenmiştir.¹⁵³ Bu dönemde Kât'ı tekniği başarılı bir şekilde genellikle cildin iç kapağına uygulanmıştır.¹⁵⁴ Akkoyunlu Türkmenlerine ait (1478-79) tarihli Firdevsî Şehnamesinin cildinin iç kapakları kaat'ı ve kumaş uygulaması beraber görülmektedir. Zemine yer yer yeşil ipek kumaş yerleştirilmiştir. Şemse, köşebentler ve sertap kısmı kahve rengi deriden kaat'ı teknikte kesilerek yerleştirilmiştir.¹⁵⁵ 1480 yılına tarihlenen Akkoyunlu döneminde yapılan Kuran-ı Kerim'in cildinin kapakları deriden yapılmış ve üzerine kalıpla rumi bezeme uygulanarak altın ile boyanmıştır.¹⁵⁶ XVI. yüzyılda Tebriz, Kazvin, Şiraz, Herat ve Isfahanda Safeviler özellikle lake tekniğinde cild kapakları yapmışlardır.¹⁵⁷ Özbek sanatçılar ise Buhara'da cild kapakları yapmışlardır.¹⁵⁸

¹⁴⁶ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.27.

¹⁴⁷ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.26.

¹⁴⁸ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.6.

¹⁴⁹ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.26.

¹⁵⁰ Zeren, Tanındı, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim*, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.102.

¹⁵¹ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s32.

¹⁵² Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s32.

¹⁵³ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s32.

¹⁵⁴ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1983, s.20.

¹⁵⁵ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.29.

¹⁵⁶ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2010, s.103.

¹⁵⁷ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2014, s.17.

¹⁵⁸ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.842.

2.2. Osmanlı Dönemi Cild Sanatı

2.2.1. Erken Dönem Osmanlı Cild Sanatı

Osmanlı cild sanatının ilk örnekleri Sultan II. Murad (1421-1451) döneminde görülmektedir.¹⁵⁹ İslam yazmalarında görülen şemse, salbek, köşebent ve bordür uygulaması aynı şekilde uygulanmıştır.¹⁶⁰ Cildlerde, XV. yüzyılın ilk yarısına kadar Selçuklu, Beylikler¹⁶¹, Memlûk, Timurlu, Karakoyunlu ve Akkoyunlu¹⁶² tezyinatı ile benzerlik devam etmiş, 1464 yılından sonra Osmanlı kendine has eserler vermeye başlamıştır.¹⁶³

Bu dönemde yuvarlak Selçuklu şemseleri ovalleşmeye başlamış¹⁶⁴ yuvarlak ve beyzi her iki şemse formu da kullanılmıştır. Şemseler salbeklidir.¹⁶⁵ Klasik formun oluşmaya başladığı şemse ve köşebentler, iç kısma doğru virgül şeklinde kıvrım yapmaktadır (Foto:11).¹⁶⁶

Cild kapakları tezyinatında nilüfer, gonca, gül, penç, hataî, üçerli yaprak, ıtır yaprağı, tığ, tepelik gibi motifler doğadan üslûplaştırılarak kullanımları görülmektedir.¹⁶⁷ Cildlerde, kahve rengi ve tonlarının yanında kırmızı, vişne çürüğü, nefî, zeytûnî, mor, mavi ve siyah renk deriler görülmektedir.¹⁶⁸

II. Mehmed (1451-1481) döneminde müşebbek şemse, salbek ve köşebent formunda dış kapaklar bulunmaktadır.¹⁶⁹ Saray Nakkaşhanesinde Fatih Sultan Mehmed'in özel kütüphanesi için hazırlanan yazmaların kapak içlerinde, şemselerde rûmi çiçekli oymalar bulunmaktadır.¹⁷⁰ İç kapaklar XV. yüzyıldan itibaren müşebbek ya da kabartma tekniği ile tezyin edilmiştir. Halkâr süsleme¹⁷¹ ve kumaş kaplı iç kapaklar görülmektedir.¹⁷² Müşebbek iç kapaklarda zemin tek renk veya iki renktir. Merkezde

---

¹⁵⁹ Zeren, Tanındı, "Türk Cild Sanatı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s.422.

¹⁶⁰ Oktay, Aslanapa, "Osmanlı Devri Cild Sanatı", *Türkiyemiz*, S.XXXVIII, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1982, s.14.

¹⁶¹ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.9.

¹⁶² A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*,1998, s.556.

¹⁶³ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.9.

¹⁶⁴ Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.169.

¹⁶⁵ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.9.

¹⁶⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*,2008, s.80.

¹⁶⁷ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.12.

¹⁶⁸ A. Saim, Arıtan, "Türk Cild Sanatı", *Klasik Türk Cild Sanatı Duayeni İslam Seçen 45. Sanat Yılı Etkinliği*, İ.B.B Kültür A.Ş. İstanbul, 2008, s.23.

¹⁶⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*,2008, s.81.

¹⁷⁰ A. Süheyl, Ünver, vd., *Türk İnce Oyma Sanatı Kaat'ı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980, s.21.

¹⁷¹ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.10.

¹⁷² Zeren, Tanındı, *a.g.m.*,1985, s.29.

madalyon bazen de köşebent yer alır.¹⁷³ Bazen dış kapaktaki tezyinat iç kapakta deri rengi değiştirilerek uygulanmıştır (Foto:12).¹⁷⁴

Erken tarihli örnek Mekasid el-Elhan (838/1434-35) adlı musiki kitabıdır. II. Murad için hazırlanan eserin¹⁷⁵ dış kapakları kahve rengi, iç kapakları vişne renk deriden yapılmıştır. Sağ kapakta oval şemse, sol kapakta yuvarlak şemse bulunmaktadır. Oval şemsenin içi rûmî ile kaplanmıştır.¹⁷⁶ Miklep kısmında sarmal dal, yaprak, çiçek ve rûmîler ile bordür ve köşebentlerde örgü motifleri ile tezyinat yapılmıştır. İç kapaklarda şemse içleri müşebbek geometrik süslemelerin altına kumaş yerleştirilmiştir.¹⁷⁷

Hayvan ve insan figürlü cildler Timurlu etkisi¹⁷⁸ ile XV. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanmıştır.¹⁷⁹ Bu tür cildleri Osmanlıya taşıyan sanatkarın Türkmen hattat ve mücellit Giyaseddin el- İsfahan olduğu düşünülmektedir.¹⁸⁰ Genellikle cildin dış yüzeyinde kabartma şeklinde görülen hayvan resimleri, şemse ve köşebentlerde, nadiren mikleptedir. İç kapakta ve miklepte katı' teknikte¹⁸¹ aslan, maymun, tilki, kurt, ceylan, geyik, leylek ve tavşan gibi hayvan resimleri görülmektedir.¹⁸² Bu dönem de teber adı verilen¹⁸³ ucu sivri sıcak demirle yapılmış tarama süsler bir yenilik olarak görülmektedir.¹⁸⁴

Osmanlı devletinde rûganî teknikte yapılmış ilk cild kapakları bu döneme aittir.¹⁸⁵ En erken tarihli rûganî örnek Fatih Sultan Mehmed için hattat Ahmed b. Ali – Merâgî tarafında istinsah edilen Fevâ'id el-Giyâsiyye (873/1468) adlı eserdir.¹⁸⁶ Kahve rengi deri kullanılan eserin sağ ve sol kapağı üzerinde üsluba çekilmiş çiçekler, hatâyî ve kıvrım dallar siyah ve altın yıldız ile yapılarak tezyin edilmiştir.¹⁸⁷

¹⁷³ Kemal, Çiğ, "Türk Kitap Kapları", *Türkiyemiz*, S.IX, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1993, s.9.

¹⁷⁴ Kemal, Çiğ, *a.g.e.*, s.13.

¹⁷⁵ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1995, s.422.

¹⁷⁶ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.845.

¹⁷⁷ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1995, s.422

¹⁷⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.80.

¹⁷⁹ Mine, Esiner, Özen, *Türk Cilt Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.21.

¹⁸⁰ Zeren, Tanındı, "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", *P Dünya Sanatı Dergisi Kitap ve Sanat*, S.XXXV, Raffi Portakal Antika Yayıncılık, İstanbul, 1984, s79.

¹⁸¹ Mine, Esiner, Özen, *a.g.m.*,1998, s.20.

¹⁸² Mine, Esiner, Özen, "XIX.- XX. Yüzyıllarda İstanbul'dan Kesitler Hayvan Resimli Ciltler", *Tombak*, S. VI, Promat A. Ş., İstanbul, 1995, s.34.

¹⁸³ Zeynep, Balkanal, "Bilgi ve Sanatı Kaplayan Sanat: Ciltçilik", *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.342.

¹⁸⁴ Kemal, Çiğ, *a.g.e.*, s.13.

¹⁸⁵ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*,1984, 79.

¹⁸⁶ Zeren, Tanındı, "Rûganî Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri", *Kemal ÇİĞ'a Armağan*, Bozok Matbaası, İstanbul, 1984, s.223.

¹⁸⁷ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, s223.

Bu devir görülmeye başlanan diğer cild çeşidi cihargûşedir ¹⁸⁸Saray koleksiyonunda pamuklu çizgili dokuma, desenli atlas, ipekli ve kadife cildler bulunmaktadır.¹⁸⁹ Bu yazma eserlerinin bazılarının ketebe kaydı ve zahriyesindeki kayıtlardan Fatih Sultan Mehmed adına hazırlanmış olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁰

XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başında deri cildlerde gömme şemseli, köşebentli ve geniş bordürlü cildler yaygınlaşmaya başlamıştır. Gömme kısımların içi hatayî, rumî, tomurcuk ve dallar ile kabartma olarak tezyin edilmiştir.¹⁹¹ Fatih döneminde Osmanlı cild sanatı olgunlaşma devrini yaşamış, Bursa, Edirne, Diyarbakır ve İstanbul cildleri gelişmiştir.¹⁹²

Süheyl Ünver, Fatih dönemin kap içi oymaları ve kapların üzerinde bulunan nakışları yapan sanatkârların bilinmediğini belirtmekte ve bu eserleri Fatih Nakışhanesinde beraber çalışan sanatkarlara ve başlarında bulunan Baba Nakkaşa atfetmektedir.¹⁹³

Hilal Kazan, arşiv çalışmaları sonucunda Fatih devrinde saray çalışanlarına ait belge de müteferrika cemaati içinde görev yapan Mücellid Sinan ile Muhyiddin b. Beylivan isimleri olduğunu ve bu dönem mücellidlerinin kesin sayısı bilinmediği belirtmektedir.¹⁹⁴

2.2.2. Klasik Dönem Osmanlı Cild Sanatı

Bu dönem Osmanlı sanatının siyasi, içtimai, kültürel ve sanat alanında zirveye ulaştığı bir dönemdir.¹⁹⁵ Sultan II. Beyazıd (1481-1512) zamanında ilk defa mücellid teşkilatı kurulduğu¹⁹⁶ ve sarayda on beş mücellidin bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. Bu mücellidler içerisinde Mücellid Ahmed en çok inam alandır ve çocukları Hasan, Hüseyin, Mehmet ve Mustafa cemâ't-i mücellidan bölüğünde, I. Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde görev almışlardır.¹⁹⁷

---

¹⁸⁸ Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1976, s.681.

¹⁸⁹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.846.

¹⁹⁰ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1985, s.29.

¹⁹¹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.846.

¹⁹² Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.169.

¹⁹³ Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1980, s.119.

¹⁹⁴ Fatih devri mücellidleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Hilal, Kazan, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Saray Mücellidleri Üzerine Değerlendirmeler" *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması, 29 Kasım-8 Aralık 2012, İstanbul*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2014, s.115.

¹⁹⁵ Zeynep, Balkanal, *a.g.m.*, 2002, s. 342.

¹⁹⁶ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1982, s.15.

¹⁹⁷ Hilal, Kazan, *a.g.m.*, 2014, s.116.

Osmanlı sarayında mücellidler teşkilatının hoca ve öğrenci şeklinde bir eğitim sistemi oluşturulmuştur ve hocalar derecelerine göre Serkethüdâ, Seroda, Serbölük ve Sermücellid gibi unvanları bulunmaktadır.¹⁹⁸

Yavuz Sultan Selim'in Safevi hükümdarı Şah İsmail'i yenip Tebriz'i aldığında sanatkârları ve sanat eserlerini saray nakkaşhanesine¹⁹⁹ göndermiştir. Bu sanatkârlar arasında Şahkulu da bulunmaktadır.²⁰⁰Böylelikle Celayirli, Timurlu ve Safevi sanatçıların birikimi İstanbul'a taşınmıştır.²⁰¹ XVI. yüzyılın ilk yarısında gömme şemse ve köşebentli cildlerin içlerindeki tezyinata yenilik görülmektedir.²⁰² Saz üslubu²⁰³ olarak adlandırılan tezyinata²⁰⁴ yapraklardan ya da saplardan çıkan ince dallar zemine yayılır. Bunların üzerinde tomurcuk ve buket şeklinde hatayî motifi, hançeri yapraklar bulunmaktadır (Foto:13).²⁰⁵

Kanuni Sultan Süleyman dönemi mücellidbaşı Mehmed Çelebi ve aynı aileden Süleyman Çelebi, Mustafa Çelebi²⁰⁶ ve Hasan Çelebi'nin mücellidan zümresinde çalıştıkları kaynaklarda geçmektedir. Kanuni Sultan Süleyman (1520-66) için 1558 yılında hazırlanan Süleymannâme'nin kabı saz üslubunda hazırlanmış kapların üst seviyedeki ilk örneği kabul edilerek dönemin mücellidbaşı Süleyman Çelebi'nin yaptığı belirtilmiştir (Foto:14).²⁰⁷ Miklep şemsesinde, geniş bordürde tezyinat tekrarlanır, salbek içine hatayî motifi bulunmaktadır.²⁰⁸ Genellikle dış kapaklardaki tezyinat iç kapaklarda tekrarlanmış ya da bulut ve saz üslubunda görülen motifler müşebbek olarak tezyin edilmiştir. Kompozisyonda zemin ya da kabartma süsler altın yaldızla boyanmıştır.²⁰⁹ Bu cild kapağı tasarımı 1520-1530 yılları arasında uygulanmış ve sonraki eserlerde uygulanarak günümüze kadar bu düzenleme gelmiştir.²¹⁰

Klasik dönem cild kapakları şu özellikleri bulunmaktadır. Şemseler, beyzi ve salbeklidir.²¹¹ Geniş kapak bordüründe genişletilmiş yuvarlak, oval paftalar²¹² ve bazen

¹⁹⁸ Kemal, Çığ, *a.g.m.*, 1993, s.9.

¹⁹⁹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1983, s.20.

²⁰⁰ Çiçek Derman, vd., "Şahkulu", *TDVIA*, C. XXXVIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.283.

²⁰¹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1983, s.20.

²⁰² Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.847.

²⁰³ Bu üslubu Saray Nakkaşhanesinde ilk defa uygulayan Şah Kulu'dur. Çiçek Derman, Gülnur Duran, *a.g.m.*, 2010, s.283.

²⁰⁴ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1995, s.425.

²⁰⁵ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.847.

²⁰⁶ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1982, s.16.

²⁰⁷ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.840.

²⁰⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.81.

²⁰⁹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1995, s.425.

²¹⁰ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.842.

²¹¹ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.15.

²¹² A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.557.

birden fazla zencirek bulunur.²¹³ Bu dönemde XV. yüzyılda görülen motiflere nar çiçeği, altılı çiçek, tırtıllı yaprak, kaplan beneği ve çizgisi eklenmiştir.²¹⁴

1520- 1530 yılları arasında yapılan lâke teknikli kapaklarda Herat kökenli Tebrizli nakkaşların etkileri vardır.²¹⁵ Şah Kulu ve Karamemi gibi dönemin ünlü nakkaşlarının yapılan eserlere katkısı olduğu bu çizimlerin cildlere aktarıldığı gözlenmiştir. Bu cildlerin sıvama lake teknikte yapılmış ve tezyinatında saz üslubu, hatayîler, periler, uçan kuşlar, bulutlar, avcılar ve eğlenen sultan ve maiyeti görülmektedir.²¹⁶

1530-31 yılında Pir Ahmed b. İskender, Ali Şîr Nevâyi'nin Hamse 'sini istinsah ederek lake cilt kapağını da yapmıştır. Dış kapaklarda siyah renk deri üzerinde saz üslubundaki çiçekler altın yıldız, kestane ve kırmızı renklerle tezyin edilmiştir. İç kapakları vişne renk deri ve gömme şemse ve köşebent ile süslenmiştir.²¹⁷

Fatih nakkaşhanesinde başlayan kap içi oymalar II. Bayezid nakkaşhanesinde devam ettiği gibi Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde olgun örnekleri görülmüştür.²¹⁸ Kap içi oymalar tek renk zemin üzerine şemse, köşebent ve salbek kompozisyonunda yapılmıştır.²¹⁹ Cildlerin iç kapağında oyma tezyinat dışında dış kapaktaki gibi kabartma tekniği ile de tezyin edilmiştir.²²⁰

Osmanlı da ilk örnekleri XV. yüzyılda görülmeye başlayan kumaş cildleri klasik dönem de görmekteyiz.²²¹ Tezyinatta yeni bir uygulamayı Alî'nin Nusretname adlı eserinin cildinde görmekteyiz. Kırmızı atlas ipek üzerine şemse, salbek ve köşebent tertibi bulunmaktadır. Zerduzî işlemeli cildin şemse ve köşebent arasındaki alan Çin bulutunun beşli çiçek, hataî, dal motifleri arasında dolaştırılarak tezyin edilmiştir. Önceki kompozisyonlarda köşebent ve şemse arası genelde boş bırakılmıştır.²²²

Değerli taşlar ile süslü cildlerin ilk örneklerinden olan Dîvân-ı Babür²²³ incilerle süslüdür ve XVI. yüzyıla tarihlendirilmektedir.²²⁴III. Murad'ın (1574-95) Divanın kabı

²¹³ Mine, Esiner, Özen, *a.g.m.*, 1987, s.7.

²¹⁴ Kemal Çığ, *a.g.e.*, s.15.

²¹⁵ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1984, s.224.

²¹⁶ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.852.

²¹⁷ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s852.

²¹⁸ Süheyl, Ünver, vd., *a.g.e.*, 1980, s.119.

²¹⁹ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.15.

²²⁰ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.15.

²²¹ Zeynep, Balkanal, *a.g.m.*, 2002, s.342.

²²² Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.17.

²²³ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.855.

²²⁴ Emine, Bilirgen, "Osmanlı Saray Hazinesindeki Murassa Kitap Kapları, Cüz Keseleri ve Cilbentler Işığında Osmanlı Saray Kuyumculuğu", *IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, 23-27 Eylül 1991, Ankara*, C.I, T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, Ankara, 1995, s.385.

altın yuvalar içinde zümrüt yakut ve elmaslarla bezenmiştir, kapağındaki bordürde 1588 yılında sarayın kuyumcubaşısı Mehmed tarafından yapıldığına dair kitabe bulunmaktadır.²²⁵

Mücellid Abdi b. Şaban XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra geleneği geliştirmiş. Ahmed Karahisari ve Süleyman Çelebi'nin yazdığı Kur'an-ı Kerim kapaklarını Mehmed Çelebi'nin oğlu Süleyman ile yaptıkları kaynaklarda geçmektedir.²²⁶ 1584 – 96 yılları arasında yapılan eserin siyah cildi gömme şemse, salbek ve köşebent içleri saz üslubunda tezyin ve altın boyalıdır. Kırmızı iç kapaklarında sadece gömme bordür ve salbeğinin özgün olduğu kaynaklarda geçmektedir.²²⁷

2.2.3. Geç Dönem Osmanlı Cild Sanatı

XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan gerileme²²⁸ cild sanatında da kendini göstermektedir.²²⁹ Sultan I. Ahmed (1603-17) döneminde hazırlanmış eserlerin ölçüleri büyüktür.²³⁰ Teknikte değişiklik olmamakla beraber²³¹ kompozisyon ve motiflerde gerileme olmuştur.²³²

1623 yılına kadar Serbölük görevini sürdüren Mücellid Kara Mehmed'in 1584-1605 yılları arasında Sermücellidlik yapmış Abdî b. Şaban'ın ekibinden olduğu ve XVII. yüzyıl başında yaptığı gömme şemseli ve köşebentli cildlerde ekibin üslubunu devam ettirdiği görülmüştür.²³³

Birçok cild kapağında köşebent ve bordür süslemesi kalkmış²³⁴ onların yerine dikdörtgene benzer yan ve tepeleri çıkıntılı şemseler tek başına kullanılmıştır. Az da olsa oval şemseler yapılmış, kapların dış kenar bordürlerinde kalın altın cetvel çekilerek zencirek vurulmuştur.²³⁵ Klasik tarzda yapılan cild kapaklarında salbekler büyümüş ve kompozisyonda orantısızlık görülmektedir. Şemse ve köşebentlerdeki motifler ile bordürlerdeki motifler arasında uyumsuzluk görülmektedir (Foto:15).²³⁶

²²⁵ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.858.

²²⁶ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s. 853-855.

²²⁷ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.855.

²²⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.82.

²²⁹ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.17.

²³⁰ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.862.

²³¹ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.17.

²³² A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.82.

²³³ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.862.

²³⁴ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.17.

²³⁵ Kemal, Çığ, *a.g.m.*, 1993. s.11.

²³⁶ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.17.

Bu yüzyılın sonlarında şemse ve köşebentlerin içleri, aralarında kalan alan ve bordürlerin içi aletle sarmal rumîler ve noktalar yapılmış üzerleri altın yaldızla boyanmış deri cildler görülmektedir.²³⁷ İç kapaklarda şemse ve köşebentler püskürtme altın ile süslenmiştir.²³⁸

XVIII. yüzyılda klasik deri kaplarının yapımına az da olsa devam edilmiş, özellikle III. Ahmed zamanında (1703-1730) seçkin kitap kapları yapılmıştır. 1709 tarihli Zübde-i Âsar el- Mevahib ve'l- Envar adlı eser XVI. yüzyıl eserlerine yaklaşan tezyinata sahip olduğu belirtilmektedir (Foto:16).²³⁹

Bu dönem de lake, şükûfe, realist motifli, yek-şah, ve rokoko cildler²⁴⁰ görülmektedir.²⁴¹ Sultan III. Ahmed devrinde görülmeye başlanan, şükûfe cildler çiçeklerin demet ve dal şeklinde realist ya da üsluba çekilmiş olarak çizilmiş desenlerinden faydalanarak yapılan tezyinattır (Foto:17).²⁴²

XVII. yüzyıl ikinci yarısı ve özellikle XVIII. yüzyılda, erken dönem saz üslubunda ve dönemin süsleme anlayışından lake cild kapakları yapılmıştır.²⁴³ Lake eserler, XVIII. yüzyıldan sonra Edirnekâri olarak adlandırılmış özellikle Edirne, İstanbul, Diyarbakır ve Bursa gibi şehirlerde yapılmıştır.²⁴⁴

Ali Üsküdarî 1718-63 yılları arasında yaptığı lake kapaklarında saz üslubunda geleneksel eserler ile buket biçimli tezyinat ve gölgeli boyamalarla çağdaş eserler yapmıştır.²⁴⁵ Bu dönemin lake ustalarından olan Ahmed Hazine, Ali Çakerî buket tasarımını sık kullanırken Abdullah Buharî buketlere batılı anlamda manzara resimleri eklemiştir (Foto:18).²⁴⁶

Realist motifli ciltler iki çeşittir. Bunlar şemse, salbek ve köşebent olarak klasik teknikle olanlar ve motiflerin deri üzerine sırma işlemeli olarak yapılmış olanlardır.²⁴⁷ Yek-şah ciltlerin tezyinatında klasik dönemde görülen üsluba çekilmiş motifler

²³⁷ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.862.

²³⁸ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1995, s.429.

²³⁹ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.18.

²⁴⁰ Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1976, s.456.

²⁴¹ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.18-19.

²⁴² Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.170.

²⁴³ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1984, s.232.

²⁴⁴ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.21.

²⁴⁵ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 2002, s.862.

²⁴⁶ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1984, s.85.

²⁴⁷ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.18.

kullanılmaktadır. Deri üzerine yıldız sürüldükten sonra yek-şah adındaki demir alet kakma tekniği ile yapılan cildlerdir.²⁴⁸

Bu süreçte Batı sanatının barok ve rokoko ve ampir üslubundan etkilenerek yeni yorumlar katarak oluşturulan “Türk Rokoko Üslubu” oluşturulmuştur.²⁴⁹ Cild kapaklarında ortası şişkin, uzun ve ince şemselerin içine içi çiçek dolu vazolar çizilmiştir.²⁵⁰ Dönemin sonlarında bazı cildlerin iç ve dış kapaklarında, fırça ile yapılmış altın yıldız ile sıvama baklava şeklinde tezyinat görülürken kimi örneklerde dış kapak kumaş ile kaplanırken iç kapakta buket çizimi ile tezyinat görülmektedir.²⁵¹

Topkapı Sarayı'nın XVIII. yüzyıl sonuna kadar mücellidbaşlıları Mehmed Yadigâr, Pir Davud, Cafer Eyyubî, Ali Yusuf, Süleyman Emekdâr, Hasan b. Ahmed, Mehmed Halife, Hâtıf Ali'dir.²⁵²

---

²⁴⁸ Kemal, Çığ, *a.g.e.*, s.19.

²⁴⁹ Yılmaz, Özcan, *Kitap Sanatında Şemse Motifi*, Mas Matbaası, Ankara, 1990, s.9.

²⁵⁰ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1995, s.430.

²⁵¹ Zeren, Tanındı, *a.g.m.*, 1984, s.85.

²⁵² Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.170.

2.3. CİLD ÜSLUPLARI

Tarihi süreçte devletlerin bulunduğu coğrafyadan devraldıkları sanat birikimi ve bu birikime katkıları ile İslam cild sanatında üsluplar oluşmuştur. Bunlar; Hataî, Herat, Arap, Rûmî, Memlûk, Mağribi, Türk, Buharâ-yı Cedid'tir.²⁵³

Hatâyî üslubu Kaşi, Horasan, Dıhlevi, Buhara gibi²⁵⁴ alt üsluplara ayrılır. İsimlerini aldıkları bölgelerde görülmektedirler. Hindistan'ın Müslümanların yaşadığı kuzey bölgesinde Dıhlevi üslup cildler bulunmaktadır.²⁵⁵Bezeme de hatâyî denilen bitkisel motifleri kullanılmıştır.²⁵⁶

Herat üslubu, Herat, Şiraz ve İsfahan²⁵⁷ da Timurular zamanında (1370-1506) Türk, Moğol ve İranlı sanatkarların geliştirdiği üsluptur.²⁵⁸ Bu dönemde yapılan cildlerin köşebent, şemse içleri ve aralarında kalan boşluklar bitkisel motifler ile doldurulmuş²⁵⁹ kapaklara mitolojik hayvanların, kuşların, kelebeklerin bulunduğu bahçe ve manzara resimleri ve insan figürleri yapılmıştır.²⁶⁰

Arap üslubu, Türk (Uygur) etkisi olan, Abbasiler ile başlayan bir üsluptur.²⁶¹ VIII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar²⁶² Şam, Halep ve El- Cezire de gelişme göstermiştir.²⁶³

Rûmî üslubu, Anadolu'da Moğol istilasından sonra²⁶⁴ Selçuklu cildi Hataî ve Herat üslubu etkisi altında kalarak²⁶⁵ Beylikler ve İlhanlı cildçiliğinde devam etmiş olduğu görülür.²⁶⁶ Bu süreç Osmanlı cild sanatının başlangıcını oluşturmuştur.²⁶⁷

Memlûk üslubu, Mısır'da Memlûk yönetiminin olduğu dönemde Arap üslubuyla karışık olarak ortaya çıktığı görülür.²⁶⁸ Selçuklu cildi (Rûmî) ile benzer özellikleri bulunmaktadır.²⁶⁹ Kayıtbay (1468- 1496) ve Kansu Gavri'ye (1501- 1561) dönemlerine

²⁵³ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.552.

²⁵⁴ İsmet, Binark, *a.g.m.*,1987, s.101.

²⁵⁵ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.3.

²⁵⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.84.

²⁵⁷ İsmet, Binark, *a.g.m.*,1987, s.101.

²⁵⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.3.

²⁵⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.84.

²⁶⁰ Oktay, Aslanapa, *a.g.m.*, 1992, s.27.

²⁶¹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.84.

²⁶² İsmet, Binark, *a.g.m.*,1987, s.101.

²⁶³ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.3.

²⁶⁴ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.3.

²⁶⁵ İsmet, Binark, *a.g.m.*,1975, s.5.

²⁶⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.84.

²⁶⁷ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.3.

²⁶⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.84.

²⁶⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.3.

tarihlenen bu cildler XV- XVI. yüzyıl Osmanlıda görülen cildler ile benzer özellikleri vardır.²⁷⁰

Mağribî üslubu, Arap üslubuna benzer,²⁷¹Endülüs, Sicilya ve Fas'ta gelişmiş, İspanya ve Sicilya yoluyla Avrupa cild sanatını etkilemiştir. Şemseler genellikle geometrik ve yuvarlaktır. Kapaklarda bordür ya da zencirek bulunmaktadır. Deriler genellikle kahve ve siyah renktedir.²⁷²

Türk üslubu, Osmanlı döneminde Edirne, Bursa, İstanbul, Diyarbakır bu üslubunun geliştiği şehirlerdir.²⁷³Şukufe, barok, lake ve modern cild alt üsluplarıdır.²⁷⁴

Buhârâ-yı Cedîd Hatâî üslubu, Dihlevî, Hataî ve Avrupa üsluplarının oluşturduğu bu üslup²⁷⁵ İslam cild sanatının son evresidir.²⁷⁶

İslami dönemde ki Türk cildçiliği Batı'da El- cezire, Doğu'da Hatayî üsluplarından etkilenmiştir.²⁷⁷

2.4. CİLD ÇEŞİTLERİ

Cild çeşitlerinin büyük kısmı klasik dönemde gelişmiş, malzemelerine göre: deri, kumaş, ebrulu, murassâlı, lâke; süsleme tekniklerine göre: şemseli, zerbahar, yekşah, zerdûzî, simduzî ve çehargûşe olarak adlandırılmıştır.²⁷⁸

2.4.1. Şemse Cild

Cild kapağı üzerine yapılan şemse motifinden adını almıştır, bu cildler şemsenin bezeme tarzına göre sınıflandırılmaktadır.²⁷⁹ Şemseler, kapakların mukavvalarının üzeri oyularak yapılmaktadır. Amaç kapak üzerindeki desenlerin sürtünerek bozulmasına engel olmaktır. Şemselerin etrafında bulunan eğri kesim, “Dendan”, “Diş” ya da “Fırfır” olarak isimlendirilir. Salbekler ile şemselerin desenleri aynı olduğu gibi farklı olanları da vardır.²⁸⁰

²⁷⁰ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.84.

²⁷¹ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.3.

²⁷² A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.84.

²⁷³ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.3.

²⁷⁴ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁷⁵ A. Saim, Arıtan, *a.g.t.*, 1992, s.4.

²⁷⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85

²⁷⁷ Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*,1990, s.168

²⁷⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁷⁹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁸⁰ Yılmaz, Özcan, *a.g.e.*, s.3.

2.4.1.1. Soğuk Baskı Şemse Cild

Bu cild çeşidinde şemse kalıpla basıldıktan sonra altın ya da yıldız ile boyama yapılmayarak kapak deri renginde bırakılmaktadır.²⁸¹ XV. yüzyıla kadar İslam cildlerinde bu uygulama görülmüştür.²⁸²

2.4.1.2. Altın Ayırma Şemse Cild

Zeminin altınlanıp,²⁸³ şemsenin kabartma olarak deri renginde bırakıldığı uygulamalara altın ayırma cild denmektedir.²⁸⁴

2.4.1.3. Üstten Ayırma Şemse Cild

Şemsenin kabartma olarak altınlandığı zeminin ise deri renginde bırakıldığı cildlerdir.²⁸⁵

2.4.2. Mülemma' Cild

Kapakta bezemelerin her tarafı sıvama altın ile tezyin edildiği cildlerdir.²⁸⁶

2.4.3. Mülevven Cild

Süslemede iki renk deri kullanılmış, şemse, köşebent ve diğer bezemelerin kapakta kullanılan esas deriden başka renkte bir deri ile kaplanan cild çeşididir.²⁸⁷

2.4.4. Müşebbek (kat') Cild

Katı'a desenin ya da yazının deri veya kâğıttan oyulup çıkartılması ile yapılmaktadır. Oyuk kalan kısım dışı oyma, oyularak çıkartılan kısım ise erkek oyma denmektedir. Bu parçalar genellikle farklı bir zemine yerleştirilmiştir.²⁸⁸ Bu cild çeşidinde iç kapak ve dış kapakta uygulanan şemseler deriden kesilerek yapılmıştır.²⁸⁹ Deri dantel gibi oyulduktan sonra zemin farklı renkte renklendirilmiştir.²⁹⁰

²⁸¹ Celal, E., Arseven, "Cild", *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1975, s.345.

²⁸² Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.15.

²⁸³ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁸⁴ Yılmaz, Özcan, *a.g.e.*, s.3.

²⁸⁵ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁸⁶ Celal, E., Arseven, *a.g.m.*, s.345.

²⁸⁷ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁸⁸ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.15.

²⁸⁹ Yılmaz, Özcan, *a.g.e.*, s.3.

²⁹⁰ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

2.4.5. Çehargûşe Cild

Cild kapağının kenarlarının veya köşelerinin deri ile kaplanıp ortalarının kâğıt, kumaş veya ebrulu kâğıt ile yapılan cildlerdir.²⁹¹

2.4.5.1. Çehargûşe Kumaş Cild

Kenarları deriyle çevrili ortası kumaş kaplı, çehargûşe cildlerin, ipek, kadife, atlas ya da işlemeli kumaş kaplanmış çeşitleri bulunmaktadır.²⁹²

2.4.5.2. Çehargûşe Ebru Cild

Kenarları deriyle çevrili ortası ebru ile kaplanmış cildlerdir. Ebru, dış kapaklarda, mıklep üzerinde, iç kapakta ve yan kâğıt olarak sıkça kullanılmıştır.²⁹³

2.4.6. Lâke Cild

Deri, mukavva ya da tahta üzerine boya ve altın ile desen yapabilecek düz cilalanmış bir zemin elde edilerek yapılan cild çeşididir.²⁹⁴ Yapılan desenlerin bozulmaması için lak ya da rûganî olarak adlandırılan reçine eritilerek kapakların üzerine sürülmektedir. İlk örnekleri Eski Mısır döneminden Kahire el- Muthafü'l- Mısri'de bulunan tahta lahitlerin üzerinde bulunmaktadır.²⁹⁵ Osmanlılar ve Timurlularda XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır.²⁹⁶

2.4.7. Zerbahar (Zilbahar) Cild

Kafes, Zilbahar ve Zerbahar olarak adlandırılan cild çeşidir.²⁹⁷ XVIII. yüzyıl sonunda görülmeye başlanmıştır.²⁹⁸ Kapak üzerinde altın çizgiler, saz yolu yapraklar ve süslemeli eğriler ile parmaklığa ve kafese benzer çizgiler çekilmiştir.²⁹⁹ Tezyinat kapağın ortasını ya da kapağın tüm yüzeyini kaplamıştır.³⁰⁰

2.4.8. Yazma Cildler

Kapakta kalıp basılmadan elle işlenerek yapılmaktadır. Bezemeler ezme altın, fırça ve yekşah demiri ile yapılmaktadır.³⁰¹

²⁹¹ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁹² Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.28.

²⁹³ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.29.

²⁹⁴ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁹⁵ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.25.

²⁹⁶ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁹⁷ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.23.

²⁹⁸ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.85.

²⁹⁹ Celal, E., Arseven, *a.g.m.*, s.346.

³⁰⁰ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.24.

³⁰¹ Celal, E., Arseven, *a.g.m.*, s.342.

2.4.8.1.Yekşah Cild

Motiflerin yekşah denilen ucu sivri demir alet ile kapakta deri üzerine bastırılarak yapıldığı cild çeşididir.³⁰²

2.4.8.2. Barok ve Rokoko Cild

Süsleme de kullanılan desenler itibariyle bu adı almıştır. Kapaklarda Avrupa barok ve rokoko üslûpları etkisiyle fırça ile çalışılmış dörtgen formun içinde realist çiçekler, saz yolu yapraklar ve bu yapraklardan oluşturulmuş vazo formları görülmektedir.³⁰³

2.4.9. Murassa' Cild

Kapakta yakut, zümrüt, inci, mercan, firuze, sedef ve fil dişi gibi değerli taşlarla bezenmiş cild çeşididir.³⁰⁴

2.4.10. Soğuk Baskı Cild

Tezyinatında altın kullanılmamış kalıp kullanılarak yapılan cild kapaklarıdır.³⁰⁵

2.4.11. İşlemeli Cild

Cild kapağına motiflerin iple işlenerek yapıldığı cild çeşididir.³⁰⁶

2.4.11.1. Zerdûzî Cild

Kapağının üzerine altın suyuna batırılmış ip ile motiflerin işlendiği cildlere zerdûzî cild adı verilmektedir.³⁰⁷

2.4.11.2. Simdûzî Cild

Kapak üzerinde gümüş ip ile motiflerin işlendiği cildlere simdûzî cild denilmektedir.³⁰⁸

---

³⁰² A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.86.

³⁰³ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.21.

³⁰⁴ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.30.

³⁰⁵ A. Saim, Arıtan, *a.g.m.*, 1998, s.85.

³⁰⁶ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.23.

³⁰⁷ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.23.

³⁰⁸ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, 1998, s.23.

3. XIX. YÜZYILDA CİLD SANATI VE MÜCELLİDLER

3.1. XIX. Yüzyılda Cild Sanatının Genel Durumu

Osmanlı devletinin siyasi zorluklar içinde olduğu bir dönemdir. Artık yıkılış sürecini yaşıyan imparatorluğun bu devrinde yaşanan zorluklar sanat çalışmalarına da yansımıştır.³⁰⁹ Tezyini eserlerin yapımı önceki asra göre daha az olmuştur. Daha çok Kur'an-ı Kerim, Delâil-i Şerif ve Evrad-ı Şerif gibi kitaplar tezyin edilmiş ve duvara asılan levha kültürü ortaya çıkmıştır.³¹⁰

Bu yüzyılda mücellid ve müzehhip kavramı içiçedir. Sarayda sermücellid olarak görev yapan sanatkârlar aynı zamanda müzehhiptirler. Tezhip sanatında görülen Fransız rokосу cild kapaklarında da kendini göstermiştir.³¹¹ Bu üslup olduğu gibi alınmamış klasik unsurlar ile harmanlanarak *Osmanlı Türk Rokосу* oluşturulmuştur. Fakat bu üslup da yakalanan seviye iki asır boyunca korunamamış bu yüzyılda güzel eserler verilmiş fakat ilerlemeden ziyade gerileme olmuştur.³¹² İstisnai olarak bazı cildlerde klasik tezhibe rastlansa da³¹³, şükûfe üslûbu³¹⁴ XVIII. yüzyılın yarısından sonra yapılmaya başlanan demir kakma ve rokoko cild XIX. yüzyılda daha çok tercih edilmeye başlanmıştır.³¹⁵

Cild kapaklarında, klasik devirde görülen şemse ve köşebent uygulaması değişmemiştir.³¹⁶ Desenlerde aşırılık görülmektedir. Renk skalasında canlı renkler ve altın kullanılmıştır.³¹⁷ Saksı ve vazolar³¹⁸ içeresine yerleştirilen üslûba çekilmemiş çiçekler, saz yolu yapraklar ve bu yapraklar ile yapılan vazolar deri üzerine fırça ile uygulanmıştır (Foto:19).³¹⁹ Lake cildlerde kurdele ile bağlanmış çiçek buketleri, kıvrımlı perde ve kalın çekilmiş cetvel ve bordürler görülmektedir (Foto:20).³²⁰

³⁰⁹ Kemal, Çiğ, a.g.e., s.19.

³¹⁰ A. Süheyl, Ünver, *Ustası ve Çırağıyla Hezargradlı Zâde Ahmed Ataullah Hayatları ve Eserleri*, Tege Laboratuvarı Yayınları, İstanbul, 1955, s.5.

³¹¹ Şule, Aksoy, "Kitap Süslemelerinde Türk- Barok- Rokoko Üslubu", *Sanat Dergisi*, S.VI, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1977, s.135.

³¹² A. Süheyl, Ünver, a.g.e., 1955, s.7.

³¹³ A. Süheyl, Ünver, a.g.e., 1955, s.5.

³¹⁴ Mine, Esiner, Özen, a.g.e., 1998, s.21.

³¹⁵ Kemal, Çiğ, a.g.e., s.19.

³¹⁶ Şule, Aksoy, a.g.m.,1977, s.135.

³¹⁷ Mine, Esiner, Özen, a.g.e., 1998, s.21.

³¹⁸ Zeren, Tanındı, a.g.m., 2003, s.863.

³¹⁹ Mine, Esiner, Özen, a.g.e., 1998, s.21.

³²⁰ Kemal, Çiğ, a.g.e., s.23.

Murassalı cildlerin tezyinatında da batı etkisi görülmektedir. Topkapı Sarayında envanter numarası 2/ 3383 olan sekizgen sancak Kuran-ı Kerim'in kapağında çiçek tezyinatı, elmas taşlar ve altın kabartma görülmektedir.³²¹

Bu yüzyılda Kur'an-ı Kerim ve Delailü'l- Hayrat kapaklarında zerbahar uygulaması çokça tercih edilmiştir. Deri üzerine altın ve fırça kullanılarak yapraklar ile oluşan çizgilerin kesişen kısımlarına nokta ve yıldız konularak yapılan cild çeşididir.³²²

II. Abdülhamid'in Yıldız Saray'ında oluşturduğu kütüphane için hazırlanan eserler Yıldız Sarayı mücellidhanesinde³²³ yapılmıştır. Yıldız cildi olarak adlandırılmışlardır. Bu cildlerin, bir yüzünde ay yıldız ya da tek ay diğer yüzünde ise saltanat arması bulunmaktadır. Bordo, kırmızı, yeşil ve mor renkli; deri, atlas ve kadife kumaştan yapılmış örnekleri bulunmaktadır.³²⁴

Ayasofya Kütüphanesinden ve Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayundan Yıldız Sarayı'na getirilmiş kitapların ve murakkaların bazısının kapakları sökülerek II. Abdülhamid'in tuğrasının bulunduğu ve kütüphanenin adının yazılı olduğu cildler geçirilmiştir (Foto: 21-22).³²⁵

Cildi değiştirilen murakkalar³²⁶ kırmızı renk deri ile kaplanmış altın ile tezyin edilerek miklepsiz olarak yapılmıştır. Ön kapaklarında II. Abdülhamid'in tuğrası, el- Gazi ünvanı, ay-yıldız ve kıvrım dallı süslemeler arasında "Zülvecheyn-i Kütüphâne-i Hümayun" yazmaktadır. Arka yüzünde mekik ya da üçgen biçimli süslemede murakkalar hakkında bilgiler ile üst kısmında Topkapı Sarayından getirildiklerine dair yazı bulunmaktadır.³²⁷

³²¹ Emine, Bilirgen, "Hazine-i Hümayûn'da Bulunan Murassa Kitap Kapları, Cüz Keseleri ve Cilbendlerdeki Osmanlı Saray Kuyumculuğu", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012-* İstanbul, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.144.

³²² Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.23.

³²³ Yıldız Saray'ının dış bahçesinde bulunmaktaydı. Murat, Candemir, *Son Yıldız Düşerken*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2011, s.163.

³²⁴ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.19, Naciye, Uçar, Başaran, "Abdülmeccid Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu'ndan Cilt Sanatı Örnekleri", *Milli Saraylar Kültür- Sanat*, S.VII, Renk Matbaası, İstanbul, 2011, s.114.

³²⁵ Zeynep, Atbaş, "Topkapı Sarayı'nın Murakka'ları ve Ciltleri", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012- İstanbul*, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.80.

³²⁶ Murakka numaraları: H.2153, H.2160, H.2310, H.2152. Zeynep, Atbaş, *a.g.m.*, s.80.

³²⁷ Zeynep, Atbaş, *a.g.m.*, s.80.

3.2. XIX. Yüzyıl Mücellidleri

3.2.1. Mücellid el- Hac Muhammed Nurullah İbn Ahmed

XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarında yaşamış olduğunu tespit ettiğimiz Mücellid el- Hac Muhammed Nurullah İbn Ahmed Efendi, Sultan Bayezid Han'ın İstanbul'da bulunan cami-i şerif vakfında halefi Muhammed Emin İbn Muhammed'in yerine günlük 2 akçe ile 1799 senesinde göreve başlamıştır.³²⁸

“... Sultan Bayezid Han veli tâb-ı serâ hazretlerinin İstanbul'da vâki cami-i şerif imâret-i âmireleri evkafından olup yevmi 2 akçe vazife ile vakfi şerifte mücellidlik ciheti mutasarrıf olan Muhammed Emin İbn Muhammed hüsn-i rızasıyla iş bu bâis arz ve ubûdiyet el- Hac Muhammed Nurullah İbn Ahmed'e ferâgat...” Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.2. Mücellid Haşim Dede

Haşim Dede, lake kap sanatkârlarındandır. 1805 tarihli lake kap üzerinde “Ressemehu Hâşim Dede” imzası bulunmaktadır. Âherli kâğıt üzerine siyah hatlar ile Edirne Kalesi, surlar, köşkler ve havada uçan kuşlar çizilmiştir.³²⁹

3.2.3. Mücellid Mustafa Hilmi Efendi

Mustafa Hilmi Efendi'nin 1808 tarihli Edirnekâri lake eserinde “es-Seyyid Mustafa Hilmi” şeklinde imzası bulunmaktadır. Kap üzerinde rokoko süsler altın varak üzerine yapılmıştır.³³⁰

3.2.4. Mücellid İsmail Ağa

Mücellid İsmail Ağa hakkında yaptığımız araştırmalarda çok fazla bilgiye ulaşamadık. “Saka İsmail” lakabı ile meşhurdur. XIX. yüzyılın başında 1811 senesinde vefat etmiştir.³³¹

3.2.5. Hezargrâdîzâde Seyyid Ahmed Atâullah Efendi

Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde sarayda mücellidbaşı olarak görev yapmıştır. Hocası Seyyid Mehmed XVIII. yüzyılın sonunda yaşamış çiçek ve buket ressamıdır. Öğrencisi Seyyid Ahmed, halefleri ve kendisi Rokoko tezyinatı klasik

³²⁸ BOA.C.EV. No: 85/4222.1, 28 Rebiülevvel 1214, 30 Ağustos 1799.

³²⁹ A. Süheyl, Ünver, “Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lake İşleri ve Sanatkârları”, *Vakıflar Dergisi*, S.VI, Baha Matbaası, İstanbul, 1965, s.17.

³³⁰ A. Süheyl, Ünver, *a.g.m.*, 1965, s.19.

³³¹ Mirza, Habib, *Hat ve Hatıran*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1894, s.269.

unsurlar ile harmanlamış yeni bir usulü ortaya çıkarmışlardır. Lake eserler yapmıştır. 1247 tarihli Kur'an-ı Kerim'in lake kabı çiçek buketi ve rokoko süsleme ile tezyin edilmiştir.³³²

Seyyid İbrahim bin Ömer Sükûti'nin yazdığı H.1247 (1831) tarihli Kur'an-ı Kerim'in tezhibi üzerinde "Zehhebehu Hezârgradizâde Esseyyid Ahmed Atâullah" imzası yer almaktadır. "Hezârgradizâde es-Seyyid Ahmed Atâullah Ser-Mücellidân-ı Hassa" imzası 1252/1836 tarihli Kur'an-ı Kerim'in ferağ sayfasında bulunmaktadır.³³³ II. Mahmud'un isteği üzerine hazırlanan Kur'an-ı Kerim'in tezhip ve mahfazasını yapmış ve 2750 kuruş ödeme almıştır.³³⁴ Safizâde Ahmed Efendi'nin Yazdığı H.1262 (1846) Tarihli Kur'an-ı Kerim'in ferağ sayfasının alt kısmında bulunan elips içinde "Zehebe Ahmed" imzasından görevini Sultan Abdülmecid döneminde sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Foto:23-24).³³⁵ Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi'nin ta'lik hilye kalıbını kullanarak zerendûd hilyeler yapmıştır.³³⁶ Ta'lik yazı kalıplarını iğnelemekteki hüneri hattatlar tarafından takdir edilmiş³³⁷ ve Hattî mahlası verilmiştir. Fırça tarama ve doğal çiçekler ile yapılan³³⁸ pesend yolu tezhipli eserlere Ata'nın yaptığını ifade etmek için Ataî yolu denmiştir. Müzehhip Hüseyin Hüsnî Efendi talebesidir.³³⁹

3.2.6.Mücellid Sancaktar

Mücellid Sancaktar'ın ismi kaynaklarda XIX. yüzyıl mücellidleri arasında zikredilmektedir. Fakat yaşamına ve yaptığı işlere dair herhangi bir bilgi verilmemektedir.³⁴⁰

³³² A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.16.

³³³ Süheyl Ünver, 1831 tarihli Kur'an-ı Kerim'in A. 1663 ve 1836 tarihli Kur'an-ı Kerim'in A.57 numaralı klasörde, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde olduğunu yazmıştır. Fakat kütüphanede yaptığımız araştırmada A.57 numaralı klasörde başka bir eser bulunduğuna, A. 1663 klasörün ise bulunmadığı tespit edilmiştir. A., Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.16.

³³⁴ Belge'de isim verilmeden, "Tezhip ve mahfazası mücellidbaşı kulları marifetiyle tanzim ettirilerek" şeklinde geçmektedir. Belge tarihi II. Mahmud'un saltanat yılını göstermesi bakımından Kuran-ı Kerim'in dönemin mücellidbaşı Hezârgradizâde es-Seyyid Ahmed Atâullah tarafından tezhibinin ve mahfazasının yapıldığını düşünmekteyiz. BOA. D. DRB. İ. No: 3/18. 2, 17 Zilkade 1254, 1 Şubat 1839.

³³⁵ Çiçek, Derman, "Osmanlı İstanbul'unda Bezeme Sanatı", *Osmanlı İstanbulu I 29 Mayıs- 1 Haziran 2013, İstanbul*, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2013, İstanbul, s.504. Şule, Aksoy, *a.g.m.*,1977, s.136. TİEM Env. No:477.

³³⁶ Çiçek, Derman, *a.g.m.*, 2013, s.504

³³⁷ A., Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, s.16.

³³⁸ Çiçek, Derman, *a.g.m.*, 2013, s.504.

³³⁹ A., Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.17-19.

³⁴⁰ Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.171; Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.31; A. Saim Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.88.

3.2.7. Mücellid Razgradlızâde Kâhya Emin Efendi

Mücellid Razgradlızâde Kâhya Emin Efendi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. 1863'te vefat etmiştir. Bu bilgi dışında hakkında herhangi bilgi ya da belge yoktur.³⁴¹

3.2.8. Mücellid Salih Efendi

Mücellid Salih Efendi, Sultan Abdülmecid zamanında mücellidbaşı olarak görev yapmıştır.³⁴² Hocasının kim olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Yesârîzade Mustafa İzzet Efendi'nin 1836 tarihli ta'lik hatlı delâil'i³⁴³, 1838 tarihli Mekke ve Medine tasvirli delâil ve 1845 tarihli delâilin tezhibi tespit edilebilen eserleridir (Foto:25-26-27-28).³⁴⁴ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belgeye ulaşılamamıştır.

3.2.9. Mücellid Rıza Efendi

Harbiye mektebi için basılan kitaplarda görevli mücellidlerin ücretlerine ilişkin bazı bilgiler tespit ettik. Tespit ettiğimiz dört isim H.1255/M.1839 tarihli maaş arz defterinde bulunmaktadır. Burada başmücellid olarak görev yapan Rıza Efendi, 200 kuruş ücret almıştır. Mesleki yetkinliklerine göre maaş almışlardır. Maaş defterinde basmacıyan başlığı altında mücellid dışında mürettip, sikkezen, merdancı, ressam ve destgâh olarak görev yapan çalışan isimleri de bulunmaktadır.³⁴⁵

3.2.10. Mücellid Durmuş Efendi

Harbiye Mektebi Basmacıyan mücellidi olan Durmuş Efendi Başmücellid Rıza Efendi gözetiminde çalışmıştır. 100 kuruş ödeme almıştır.³⁴⁶

3.2.11. Mücellid Süleyman Efendi

Mücellid Süleyman Efendi, Başmücellid Rıza Efendi gözetiminde, 100 kuruş ücret ile Harbiye Mektebi Basmacıyan mücellidi olarak çalışmıştır.³⁴⁷

³⁴¹ Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.171; Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.31; A. Saim Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.88.

³⁴² Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.273.

³⁴³ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi A.5559 numaralı klasörde bulunmaktadır. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24.

³⁴⁴ A., Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24

³⁴⁵ BOA. MSF. D. No: 0797, 27 Cemaziyelahir 1255, 7 Eylül 1839.

³⁴⁶ BOA. MSF. D. No: 0797, 27 Cemaziyelahir 1255, 7 Eylül 1839.

³⁴⁷ BOA. MSF. D. No: 0797, 27 Cemaziyelahir 1255, 7 Eylül 1839.

3.2.12. Mücellid Ahmed Efendi

Ahmed Efendi, Harbiye Mektebi Basmacıyan mücellididir. Başmücellid Rıza Efendi gözetiminde çalışmış, 100 kuruş ödeme almıştır.³⁴⁸

3.2.13. Mücellid Halil Efendi

XIX. yüzyıl başında yaşamış olduğunu tespit ettiğimiz Mücellid Halil Efendi İstanbul'da ikamet etmiştir. Müzehhip Süleyman Çelebi'nin damadı ve öğrencisi olmuştur. Hocası yirmi yıl boyunca tezhîp, teclid ve kitap tamirinde kendisine üstatlık yapmıştır. Kendi kaleminden çıktığını tespit ettiğimiz 28 Ekim 1839 tarihli arzuhalde, Sadrazam Sabık Hüseyin Paşa'nın kütüphanesinde boş olan mücellid kadrosuna, günlük 8 akçe ile Halil Efendi talip olmuştur.³⁴⁹

3.2.14. Mücellid Mehmed Abdi Efendi

H. 1255/ M.1839 tarihli mücellid yevmiyelerini gösteren belgede Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde 10 mücellid ismi bulunmaktadır. Burada görev yapan Mücellid Mehmed Abdi Efendi, 1500 kuruş ile en yüksek ücreti alan sanatkârdır.³⁵⁰

3.2.15. Mücellid Mehmed Halil Efendi

H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapan Mücellid Mehmed Halil Efendi, 1050 kuruş ile ikinci en yüksek ücreti alan sanatkârdır.³⁵¹

3.2.16. Mücellid Ahmed Mehmed Efendi

Mücellid Ahmed Mehmed Efendi, H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapmıştır. Hizmeti karşılığı 800 kuruş ödeme almıştır.³⁵²

3.2.17. Mücellid Mehmed Efendi

Mücellid Mehmed Efendi, H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapmıştır. Hizmeti karşılığı 670 kuruş ödeme almıştır.³⁵³

³⁴⁸ BOA. MSF. D. No: 0797, 27 Cemaziyelahir 1255, 7 Eylül 1839.

³⁴⁹ BOA. C. MF. 131/6535. 1, 19 Şaban 1255, 28 Ekim 1839.

³⁵⁰ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁵¹ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁵² BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁵³ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

3.2.18. Mehmed Abdi Efendi

Mücellid Mehmed Abdi Efendi, H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapmıştır. Kendisine 390 kuruş ödeme yapılmıştır.³⁵⁴

3.2.19. Mücellid Mehmed Mustafa Efendi

H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapan Mücellid Mehmed Mustafa Efendi, 180 kuruş maaş ile çalışmıştır.³⁵⁵

3.2.20. Mücellid Osman Arif Efendi

H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapan Mücellid Osman Arif Efendi, 180 kuruş maaş ile çalışmıştır.³⁵⁶

3.2.21. Mücellid Ahmed Mustafa Efendi

Mücellid Ahmed Mustafa Efendi, H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapmıştır. Hizmeti karşılığı 150 kuruş ödeme almıştır.³⁵⁷

3.2.22. Mücellid Osman Mustafa Efendi

H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapan Mücellid Osman Mustafa Efendi, 100 kuruş ile en düşük ücreti alan sanatkârdır.³⁵⁸

3.2.23. Mücellid Mustafa Abdi Efendi

Mücellid Mustafa Abdi Efendi, H. 1255/ M.1839'da Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidan bölümünde görev yapmıştır. Maaş arz defterinde aldığı maaş belirtilmemiştir.³⁵⁹

3.2.24. Mücellid Hüsnî Efendi

1840'lı yıllarda kendi kaleminden çıkmış olan arzuhalde imzasını tespit ettiğimiz Hüsnî Efendi, evrak memuru tarafından getirilen defterleri tamir ettiğini, biriken yevmiyesi ile iş bitiminde verilecek ücretin ödenmesini talep etmektedir. Bunun dışında hakkında herhangi bilgi ya da belge yoktur.³⁶⁰

³⁵⁴ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁵⁵ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁵⁶ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁵⁷ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁵⁸ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁵⁹ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

³⁶⁰ BOA. C. DH. No: 261/13030. 1, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

3.2.25. Mücellid Said Efendi

Mücellid Said Efendiye ait yalnızca arşivde tek bir belge yer almaktadır. Medine-i Münevvere’de bulunan medreseler ve Mescid-i Nebevi’de bulunan değerli kitapların cild ve şirazelerinin tamir edilmesi gerektiğinden bu görev için görevlendirilmiştir. 20 Kasım 1846’da Said Efendi, tamirat için gerekli olan eşya ve aletlerin bulunduğu otuz adet sandık ile İstanbul’dan gönderilmiştir.³⁶¹ Vassalık da yapan Said Efendi 1870 senesinde vefat etmiştir.³⁶²

3.2.26. Mücellid İzzet Efendi

1845’de Gelibolu kazası naibi olarak görev yapan Mücellid İzzet Efendi, muhrik bir kimsedir ve kendi çıkarı için halkı birbirine düşürmüştür. Tekfur dağı kaymakamı Halim Efendi, son yaşanan nahoş olayda toplumun huzurunu kaçırmaması ve daha önce de uygunsuz tavırları nedeniyle hapse girmesi sebebiyle Mücellid İzzet Efendi’nin görevine son verilerek yerine hariçten tayin istemiştir.³⁶³

3.2.27. Mücellid Mustafa Efendi

XIX. yüzyıl başında yaşamış olduğunu tespit ettiğimiz Mücellid Mustafa Efendi, İstanbul’da ikamet etmiştir. Arşivdeki sicil kaydından Mehmed Fahreddin³⁶⁴ ve İbrahim adında iki oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.³⁶⁵

3.2.28. Mücellid Mehmed Şerif Efendi

Mehmed Şerif Efendi, İstanbul’da 1849’da mücellidler kethüdası olarak görev yapmıştır. Hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnızca arşivdeki sicil kaydında Osman Cemal isminde bir oğlunun olduğunu öğrenmekteyiz.³⁶⁶

3.2.29. Mücellid Mehmed Arif

Mücellid Mehmed Arif’in hakkında bilgiye, Sadrazam tarafından yazılan 1850 tarihli tezkereden ulaşmaktayız. Verdiği arzuhalde yetim şartı ile oturduğu meşrutasında oturma hakkının bir sene daha devam etmesini istemektedir. Uzun zamandır hasta olan

³⁶¹ BOA. A.MKT. No: 5/70. 1, 16 Şevval 1258, 20 Kasım 1842.

³⁶² Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.273.

³⁶³ BOA. A.MKT. MVL. No: 1/80. 1, 24 Zilkade 1261, 24 Kasım 1845.

³⁶⁴ BOA. DH. SAİDd. No: 31/69, 29 Zilhicce 1262, 31 Ağustos 1846.

³⁶⁵ BOA. DH. SAİDd. No: 71/435, 29 Zilhicce 1290, 17 Şubat 1874.

³⁶⁶ BOA. DH. SAİDd. No: 94/109, 29 Zilhicce 1265, 15 Kasım 1849.

Mücellid Mehmed Arif'in hakkı başkasına verilmeyerek oturmaya devam etmesine karar verilmiştir.³⁶⁷

3.2.30. Mücellid Mehmed Tevfik Efendi

XIX. yüzyılın ortalarında yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Mehmed Tevfik Efendi hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Beyazıt'ta mücellid esnafındandır. Ev halkına haber vermeden evini terk etmiştir. Eşi Esmâ Hatun çocuğu ile zor durumda kaldığını belirterek yardım talebinde bulunmuştur. Eşinin yazdığı arzuhal üzerine durum Yanya Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Kale-i Sultaniye 'de bulunan Mehmed Tevfik Efendi İstanbul'a ailesinin yanına gönderilmiştir.³⁶⁸

3.2.31. Mücellid Pike

1850'li yıllarda İstanbul'da yaşayan Mücellid Pike Fransa tebaasındandır. Kendisine İstişare Odası Kütüphanesi için 55 adet kitap cildlemesi, 100 adet karton ve harita kabı sipariş verilmiştir. Kitap cildleme ve karton imali için 775 kuruş ödeme almış fakat harita muhafaza etmek için imal ettiği kapların ücreti 1270 kuruş eksik yapılmıştır. Eksik kalan meblağın kendisine ödenmesi için Fransa sefaretî tarafından takrir gönderilmiştir.³⁶⁹ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belgeye ulaşamamıştır.

3.2.32. Mücellid Halilzade Mehmed Efendi

XIX. yüzyıl başında Yanya'da yaşamış olduğunu tespit ettiğimiz Mücellid Halilzade Mehmed Efendi hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnızca arşivdeki sicil kaydında Hasan Tahsin adında oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.³⁷⁰

3.2.33. Mücellid İbrahim Efendi

Mücellid İbrahim Efendi hakkında arşivde tek bir belge bulunmaktadır. 14 Ekim 1852 tarihli oğlu Osman Efendi'ye ait sicil kaydında, Filibe'de ikamet ettiğini ve cild sanatı ile geçimini sağladığını öğrenmekteyiz.³⁷¹

3.2.34. Mücellid Abdülkerim Efendi

Mücellid Abdülkerim Efendi'nin bilinen tek eseri Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonunda³⁷² bulunan yayın üzerinde bulunan 1853 tarihli tezhiptir. Yayın ucunda

³⁶⁷ BOA. A.AMD. No: 17/69. 1, 28 Safer 1266, 13 Ocak 1850.

³⁶⁸ BOA. A.MKT. DV. No: 24/26.1-2, 14 Rebiülahir 1266 / 14 Şubat 1850.

³⁶⁹ BOA. HR. MKT. No: 32/61. 1, 9 Cemaziyelahir 1266, 22 Nisan 1850.

³⁷⁰ BOA. DH. SAİDd. No: 7/917, 29 Zilhicce 1268, 14 Ekim 1852.

³⁷¹ BOA. DH. SAİDd. No: 129/121, 29 Zilhicce 1268, 14 Ekim 1852.

³⁷² 2718 numarada kayıtlıdır.

bulunan imzası “Mücellid Abdülkerim H.1270” şeklindedir. Fildişi zemin üzerinde, altın yaldız yapraklar içinde yeşil, pembe renkli klasik motifler yapılmıştır.³⁷³

3.2.35. Mücellid Tevfik Efendi

Mücellid Tevfik Bey İstanbul’da Esîrî Kemal mahallesi sakinlerindedir. Vefat eden Nuri Bey’in üç çocuğuna ait yetim malından 18000 kuruş alarak Van taraflarına kaçmıştır. Çocukların vasisi Ayşe Hatun Van kaymakamlığına verdiği arzualde bu paranın Mücellid Tevfik Efendi’den alınıp gönderilmesini talep etmektedir.³⁷⁴

3.2.36. Mücellid es- Seyyid İbrahim Efendi

Mücellid es- Seyyid İbrahim Efendi İstanbul’da 1850’li yıllarda Evkaf mücellidi olarak görev yapmıştır. Hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnızca arşivdeki sicil kaydında Mehmed Şemseddin adında bir oğlunun olduğunu öğrenmekteyiz.³⁷⁵

3.2.37. Mücellid Mehmed Efendi

Mücellid Mehmed Efendi XIX. yüzyılda yaşamış mücellidler arasında ön plana çıkmış bir isimdir. Yaptığı işler hakkında ulaştığımız belgeler mesleğinde başarılı bir mücellid olduğunu göstermektedir. Bu işleri tarih sırasına koyduğumuzda şunları görüyoruz. İlk olarak Ortaköy Camii yazılarının düzenlemesini yapmıştır. Bu hizmetinden dolayı Sultan III. Selim’in (1789-1809) üçüncü eşi merhume Kadın Efendi’nin Evkaf-ı Hümayundan bulunan maaşından 500 kuruş Mücellid Mehmed Efendi maaşına eklenmiş ve evvelce 500 kuruş olan maaşı 1000 kuruşa yükselmiştir.³⁷⁶

Sultan Abdülmecid döneminde uzun zamandır tamir görmeyen Mescid-i Nebevi’de inşaat ve yenileme çalışması yapılmıştır.³⁷⁷ Mescidin kubbesine Hazine-i Celile Hazreti Nebevi Ruznamçesi Sabık İbrahim Efendi’nin yazdığı celi hattın tezhiplenmesi için mücellide ihtiyaç duyulmuştur. Mücellid Mehmed Efendi’nin sanatında erbab olmasından bu iş için aylık 600 kuruş maaş ile görevlendirilmiş ve Ravza-i Mutahhara içine yazılacak yazıların tahrir ve tanzimini yapması için³⁷⁸ Hattat Abdullah

³⁷³ Kemal, Çiğ, “Türk Lâke Müzehhipleri ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı III*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1970, s. 251.

³⁷⁴ BOA. A.MKT. DV. No: 72/84. 2, 29 Şaban 1269, 7 Haziran 1853.

³⁷⁵ BOA. DH. SAİDd. No:5/253, 29 Zilhicce 1269, 3 Ekim 1853.

³⁷⁶ BOA. İ. DH. No: 318, 15 Recep 1271, 3 Nisan 1855.

³⁷⁷ M. Sabri, Küçükaşçı, *a.g.m.*, 2015, s.78.

³⁷⁸ Sultan Abdülmecid, Medine’de Ravza-i Mutahhara yazılarını yazmak için görevlendireceği hattatı, saray’da düzenlediği hat yarışması ile belirlemiştir. Hat yarışmasında Abdullah Zühdî Efendi birinci olmuştur. M. Hüsrev, Subaşı, “Hattat Osmanlı Sultanı Abdülmecid ve Eserleri”, *Sultan Abdülmecid ve Dönemi*, Ed. Kemal, Kahraman vd., Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2015, s.58.

Zühdi Efendi³⁷⁹ ve Hattat Muhsin Bey ile Medine-i Münevvere'ye gönderilmiştir.³⁸⁰ Mescid-i Nebevi imar faaliyetinin bitiminde Sultan Abdülmecid adına Tuğra-yı Hümâyün hazırlanmıştır. Tuğra, ta'lik hat ile sikkekenbaşı Abdülfettah Efendi tarafından yazılmış, Mücellid Mehmed Efendi tarafından tezhibi yapılmıştır.³⁸¹

Bursa'da 1855 yılında olan depremlerde birçok yapı hasar görmüştür. En fazla hasara uğrayan eserler arasında Bursa Ulu Camii yer almıştır.³⁸² En kapsamlı onarımı bu depremden sonra yapılmıştır. Kubbelar yıkılıp sıvaları dökülmüş, en çok hasar duvarlarda ve payelerde bulunan yazılarda olmuştur.³⁸³

Bursa Valisi Kozlu Süleyman Paşa duvarlarda bulunan Esmâ-i Hüsnâ hattı ile dokuz adet levhanın³⁸⁴ hasar gördüğünü ve duvarlara yapılacak tezyinatın nasıl olacağı hakkında bilgi almak için İstanbul'a tahrirat göndermiştir.³⁸⁵ Mücellid Mehmed Efendi, levhaların durumlarını tespit edip, yenilenmesi gerekenlerin ölçülerini alma işlemi için Bursa'ya gönderilmiştir.³⁸⁶

Cami içerisinde yaptığı tahkikat sonucunda getirdiği rapor ve resimler Evkaf-ı Hümâyün tarafından tezkere olarak Sultan Abdülmecid'e (1839- 1861) sunulmuştur. Verilen rapor sonucunda tabloların ve yazıların tamiri uygun olacağı ve tamiri mümkün olmayanların yeniden yazılması uygun görülmüştür. Sikkekenbaşı Abdülfettah Efendi³⁸⁷ refakatinde Hattat Şefik Efendi³⁸⁸ ile Mücellid Mehmed Efendi Bursa'ya tayin olunmuşlardır. Hatlardan yeniden yazılacak olanların Abdülfettah Efendi tarafından

---

³⁷⁹ Şam'dan ailesi ile beraber önce Kütahya'ya oradan İstanbul'a gelmişlerdir. Eyüplü Raşid Efendi ve Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den sülüs ve nesih yazı meşk etmiştir. Kahire'de 1879'da vefat etmiştir. Muhittin, Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1999, s.146.

³⁸⁰ BOA. İ. MVL. No: 385, 6 Cemaziyelevvel 1274, 23 Aralık 1857.

³⁸¹ BOA. A.MKT. MHM. No: 219/ 88. 1, 10 Zilkade 1277, 20 Mayıs 1861.

³⁸² Besim, Özcan, "Bursa Depremleri (2 Mart- 12 Nisan)", *Güzel Sanatlar Enstitü Dergisi*, S.V Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1999, s.82.

³⁸³ Doğan, Yavaş, "Ulucami'nin Geçirdiği Tamirler", *Bursa'nın Kalbi Ulu Camii*, Ed. Mustafa, Kara, Bilal Kemikli, Bursa İl Özel İdaresi, Bursa, 2010, s.137.

³⁸⁴ Hazreti Emir Kuddise Sırru el- Kadir Hazretlerinin Bursa Camii'ne tayin olduğunda Hattı Hümayun ile gönderilen levhalar. BOA. İ. DH. No: 405, 10 Zilkade 1274, 22 Haziran 1858.

³⁸⁵ BOA. İ. DH. No: 405, 10 Zilkade 1274, 22 Haziran 1858.

³⁸⁶ BOA. İ. DH. No. 405, 10 Zilkade 1274, 22 Haziran 1858.

³⁸⁷ Sülüs- Nesih yazıda Mustafa Şakir Efendi'den, Talik yazıda Yesârîzade Mustafa Şakir Efendi'den icazet almıştır. Sikkekenbaşı, Beyazıt'ta meşhurdur. En meşhur eserleri, Bab-ı Hümayün iç tarafındaki "Nasrun min Allahi ve Fethün Karib Beşeri"- mü'minin ya Muhammed" hattı, İstanbul Haseki Camii'nde bulunan İsmi Nebi, Mecidiye Nişanları Reşad Altınları ve altın sikkelerdir. Bursa Ulu Camii'nde Allah Hû levhası bulunmaktadır. 16 Ekim 1896'da 80 yaşında meşrutiyetten önce vefat etmiştir. Uğur, Derman, "Abdülfettah Efendi", *TDVİA*, C.I, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.203. A. Süheyl, Ünver, Dosya No:39 Abdülfettah Efendi, SYEK.

³⁸⁸ 1819'da İstanbul'da Beşiktaş semtinde doğmuştur. Hattat Ali Vasfi Efendi'den hat meşk etmeye başlamış hocasının vefat etmesi ile Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den ders almaya başlamıştır. Ali Haydar Bey'den Nasta'lik yazı meşk etmiştir. İstanbul Üniversitesi merkez bina dış kapısı üzerinde bulunan Fetih suresi ve Daire-i Umûr-ı Askeriyye yazısı, Sultan Abdülmecid Türbesi kuşak yazıları ve Kubbetü's Sahra'da çini üzerinde bulunan Yasin suresi Şefik Efendi'ye aittir. 1880'de vefat etmiştir. Muhittin, Serin, *a.g.e.*, 1999, s.147.

yazılmış, kûfî hatlarının tamiri ile yapılacak diğer tamirat işlerini Şefik Efendi ile Mücellid Mehmed tarafından yapılmıştır.³⁸⁹

Hakkında en son bilgiye 6 Haziran 1862 tarihli Evkaf-ı Hümâyün dairesi yazışmasından ulaşılmaktadır. Mehmed Efendi, maaş beratının yenilenmesi sırasında maaşının kesintiye uğradığını belirterek bu durumun düzeltilmesini talep etmektedir.³⁹⁰

3.2.38. Mücellid Hüseyin Hüsnî Efendi

Mücellid Hüseyin Efendi, Hezargrâdîzâde es-Seyyid Ahmed Atâullah'ın öğrencisidir. Eserlerinden bir kısmına “Zehhebehü'l- Hüseyin Hüsnî min tilâmizi Seyyid Ahmed” şeklinde imza atmıştır.³⁹¹ Doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Mücellid ve müzehhiplerin çalışma yerleri olan, Sadrazam Fuat Paşa zamanında sadaret konağı olarak yapılan eski Maliye şimdiki Eczacılık Fakültesi karşısındaki bir sıra ahşap dükkanlarda ilk sırada olanıydı. Dükkânı hasır döşeli olup ziyaretine gelenler dükkânın iç boşluğunda ayakkabılarını çıkararak çorap veya galoş ile dükkâna girmişlerine izin vermektedir.³⁹²

Kazasker Mustafa İzzet, Hattat Eyüplü Mehmed Raşid, Hattat Mehmed Şevki, Hattat Sami Efendi'nin yazılarının tezhiplerini yapmıştır.³⁹³ Eyüplü Mehmed Raşid Efendi'nin 1847'de yazdığı Delâilülhayrat ile 1855 ve 1858'de yazdığı Kur'an-ı Kerimlerin tezhibi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı Hilye'nin tezhibi, Hattat Mehmed Şevki Efendinin 1295'de yazdığı Enâm-ı Şerif ile yazdığı iki Kur'an-ı Kerim'in tezhibi³⁹⁴ Mehmed İlmi Efendi'nin 1866 tarihli Kur'an-ı Kerim'in tezhibi; ferağ sayfasında bulunan gül dalında imza bulunmaktadır (Foto:29-30). Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin yazdığı 1877 tarihli Kur'an-ı Kerim'in cildi ile tezhibi; eserin (v.347b) sayfasında hürde ta'lik imzası bulunmaktadır (Foto:31-32).

3.2.39. Mücellid Hüseyin Efendi

Mücellid Hüseyin Efendi hakkında ulaştığımız en erken tarihli belge 1855 tarihli irade-i seniyye'dir. Hırka-ı Şerif Camii şeyh vekili Osman Efendi verdiği tezkerede, Hırka-i Şerif Camii'nde okunmak için daha önce Hazine-i Hümayundan gönderilen Buhari-i Şerife'nin hattında yanlış olduğunu ve bu yanlışların çok fazla olduğunu ve düzeltilmesinin meşakkatli olacağı için düzgün nüshanın gönderilmesini talep

³⁸⁹ BOA. İ. DH. No. 409, 23 Zilhicce 1274, 4 Ağustos 1858.

³⁹⁰ BOA. A. MKT. NZD. No: 423/62. 1, 8 Zilhicce 1278, 6 Haziran 1862.

³⁹¹ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.21.

³⁹² A. Süheyl, Ünver, Dosya: 8, Hattat Şevki Efendi, SYEK.

³⁹³ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.21-22.

³⁹⁴ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.23.

etmektedir.³⁹⁵ Talebin kabul edilmesi ile Hazine-i Hümayunda bulunan diğer nüshanın cildleme işlemi Mücellid Hüseyin'e yaptırılmıştır. Tanzim ve tezyinatını açıklayan masraf pusulasında nüshaların beş cüze ayrıldığı ve her bir cildin sahtiyan deri ile ebru kullanıldığı, altın ile tezyin edildiği kaydedilmiştir.³⁹⁶ Hatalı nüsha Hazine-i Hümayuna geri gönderilerek Hırka-i Şerif Camii Şeyh vekili tarafından hatalı Buhari-i Şerif'in düzgün nüsha ile değiştirildiği vakıf defterine kaydedilmiştir.³⁹⁷

Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) Mescid-i Nebevi'de 1851'de başlayan yenileme çalışmasında³⁹⁸ bir mücellide ihtiyaç duyulmuştur. Ebniye-i Âliye müdürü Raşid Efendi, Mücellid Hüseyin'in bu göreve tayin edilmesini istediğini gösteren tahrirat göndermiştir. Fakat tahrirat Hazine-i Celile-i Maliye'ye ulaşmayıp Bâbîâlî kalmıştır. Durumdan haberi olan Hüseyin Efendi arzuhal vererek durumu anlatmış ve göreve talip olduğunu belirtmiştir.³⁹⁹ Ticaret Nezareti ile olan yazışmada bu istek değerlendirilerek Ebniye-i Aliye için istenen esnaf ile beraber gitmesine karar verilmiştir.⁴⁰⁰ Gerekli olan mücellid, kalemkar, sıvacı gibi ustalar ve malzemeleri temin etmek için İstanbul'a gelen Ezheri Efendi ile Hüseyin Efendi Medine'ye gönderilmiştir.⁴⁰¹

Abdullah Zühdi Efendi'nin Mescid-i Nebevinin kible duvarı ile kubbe kasmağı üzerine yazdığı Peygamber Efendimiz s.a.v. hakkında âyet ve kasideler tezyin edilirken Mücellid Hüseyin Efendi, Hattat İbrahim Efendi ve Çömezzâde Muhsin Bey Abdullah Zühdi Efendi'ye yardım etmişlerdir.⁴⁰² Mescid-i Nebevi'de dört sene mücellidlik görevini ihtimam ve gayret ile tamamlayan Hacı Hüseyin Efendi⁴⁰³ İstanbul'a geldikten sonra sınıf-ı evvel itibar ile taltif olunarak 2500 kuruş atıyye-i seniyye verilmiştir.⁴⁰⁴ Sultan Abdülmecid devrinde 1293'te vefat etmiştir.⁴⁰⁵

³⁹⁵ BOA. HH. İ. No:18/3. 2, 20 Safer 1272, 1 Kasım 1855.

³⁹⁶ BOA. HH. İ. No:18/3. 1, 20 Safer 1272, 1 Kasım 1855

³⁹⁷ BOA. HH. İ. No:18/3. 6, 20 Safer 1272, 1 Kasım 1855.

³⁹⁸ Mustafa, S., Küçükkaşçı, *a.g.m.*, 2015, s. 79.

³⁹⁹ BOA. A.MKT. NZD. No: 270/49. 1, 24 Rebiülahir 1275, 1 Aralık 1858.

⁴⁰⁰ BOA. A.MKT. NZD. No: 270/49. 2, 24 Rebiülahir 1275, 1 Aralık 1858.

⁴⁰¹ BOA. A.MKT.UM. No: 345/72. 1, 3 Şaban 1275, 8 Mart 1859.

⁴⁰² Mustafa, S., Küçükkaşçı, *a.g.m.*, 81.

⁴⁰³ Yenibahçeli Mücellid Hüseyin Efendi'nin Mekke'de Hac vazifesini yerine getirmiş olabileceği bu sebeple belgede kendisi tanımlanırken "hacı" ifadesine yer verildiğini düşünmekteyiz." Mücellid Hüseyin Hüsnî ile aynı kişi olabileceği ihtimali üzerinde durulmuş fakat kaynaklarda Hacı Hüseyin olarak başka müzehhipten bahsedilmesi sebebiyle belgede geçen ismin Hacı Hüseyin olduğu kanaatine varılmıştır. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24.

⁴⁰⁴ BOA. MVL. No: 767/14. 3, 8 Muharrem 1280, 25 Haziran 1863.

⁴⁰⁵ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.269.

3.2.40. Mücellid Mustafa Efendi

Mustafa Efendi 1850’li yıllarda Konya’da yaşamıştır. Arşivdeki sicil kaydından Ali Yesarî adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁰⁶ Yaptığımız araştırmalarda hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.41. Mücellid Hüsnî Efendi

Hüsnü Efendi Takvimhane-i Amire’de mücellid çırağı olarak görev yapmıştır. Kız kardeşi Celile Hanımın çocuğu olmadan vefat etmesi ile bütün mal varlığı Hüsnü Efendi’ye kalmıştır. Miras meselesi hakkında kendi imzası ile 19 Ocak 1857 tarihinde Tekfur Dağı Kaymakamlığına verdiği arzuhalde mallarda hakkı olmayan halasının mallara müdahalesini engellemek için kendisinin ya da bir vekilin İstanbul’a gönderilmesini talep etmektedir.⁴⁰⁷

3.2.42. Mücellid Murad Efendi

XIX. yüzyılın ortalarında yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Murad Efendi Ohri’de ikamet etmiştir. Arşivdeki sicil kaydından Mustafa Nuri adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁰⁸

3.2.43. Mücellid Hüsnî Efendi

Mücellid Hüsnî Efendi hakkında çok fazla bilgi yoktur. 1860’li yıllarda mücellid olduğuna ilişkin kayıtlarda Takvimhane-i Amire’de çalışması için kendisine bir oda tahsis edildiği bilgisi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.⁴⁰⁹

3.2.44. Mücellid Karamanlı Hasan Efendi

Mücellid Hasan Efendi Karamanlı’dır. Sultan II. Mahmud devrinde yaşamış mücellidlerdendir. 1859 senesinde vefat etmiştir.⁴¹⁰ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

⁴⁰⁶ BOA. DH. SAİDd. No: 143/95, 29 Zilhicce 1272, 31 Ağustos 1856.

⁴⁰⁷ BOA. A.MKT. DV. No:104/67.1, 23 Cemaziyelevvel 1273, 19 Ocak 1857.

⁴⁰⁸ BOA. DH. SAİDd. No: 166/323, 29 Zilhicce 1275, 30 Temmuz 1859.

⁴⁰⁹ BOA. A.MKT. NZD. No: 308/72.1, 21 Şaban 1276, 14 Mart 1860.

⁴¹⁰ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.269.

3.2.45. Mücellid Üsküdarlı Ali

Mücellid Üsküdarlı Ali ismi kaynaklarda XIX. yüzyıl mücellidleri arasında zikredilmektedir. Fakat yaşamına ve yaptığı işlere dair herhangi bir bilgi verilmemektedir.⁴¹¹

3.2.46. Mücellid Sultanahmedli Solak Sinan

Mücellid Arif Efendi'nin ismi kaynaklarda XIX. yüzyılda yaşamış mücellidler arasında geçmektedir. Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.⁴¹²

3.2.47. Mücellid Arif Efendi

Mücellid Arif Efendi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda XIX. yüzyılda yaşamış mücellidler arasında ismi "Hım Hım Arif" olarak geçmektedir. 1859 senesinde vefat etmiştir.⁴¹³

3.2.48. Mücellid Aziz Efendi

Mücellid Aziz Efendi hakkında yaptığımız araştırmalarda çok fazla bilgiye ulaşamadık. Kaynaklarda XIX. yüzyılda yaşamış mücellidler arasında ismi "Şişman Aziz" zikredilmektedir. 1859'da İstanbul'da vefat etmiştir.⁴¹⁴

3.2.49. Mücellid Mustafa Efendi

Mücellid Mustafa Efendi hakkında ulaştığımız ilk belge (1273 /1857)⁴¹⁵ tarihlidir. Bursa'da ikamet etmiştir. Yaşamının bir dönemine dair hakkında bilgi bulunmaktadır. Sahaf esnafından Hacı Habib Efendi, kendisi hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. Tarafından 11550 kuruşluk varaka-i sahîha (senet) ile 600 kuruş nakdini çaldığını ve geri ödemeyi kabul etmediğini belirtmiştir.⁴¹⁶

Bursa Mutasarrıflığı tarafından 30 Temmuz 1860'da verilen raporda durumun tespiti meclis tarafından yapıldıktan sonra ahkam kanununa göre Mücellid Mustafa hakkında gereğinin yapılmasına karar vermiştir.⁴¹⁷

⁴¹¹ Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.171; Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.31; A. Saim Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.88.

⁴¹² Müjgan, Cunbur, *a.g.m.*, 1990, s.171; Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.31; A. Saim Arıtan, *a.g.m.*, 2008, s.88.

⁴¹³ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.270.

⁴¹⁴ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.271.

⁴¹⁵ BOA. A. MKT. DV. No:155/61.2, 29 Şaban 1276, 22 Mart 1860.

⁴¹⁶ BOA. A. MKT. DV. No:155/61.2, 29 Şaban 1276, 22 Mart 1860.

⁴¹⁷ BOA. A.MKT. DV. No:155/61.1, 29 Şaban 1276, 22 Mart 1860.

3.2.50. Mücellid Bakırcızade Osman Efendi

Mücellid Osman Efendi hakkında yaptığımız araştırmalarda çok fazla bilgiye ulaşamadık. Yalnızca arşivdeki sicil kaydından Kayseri’de yaşadığını ve Ahmed Hıfzı adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴¹⁸

3.2.51. Mücellid Abdullah Vâhid Mehmed Efendi

Abdullah Vâhid Mehmed Efendi XIX. yüzyıl başında yaşamış mücellidlerdendir. Medine’ye yerleşip burada vefat etmiştir. Oğlu Mehmed Arif Efendi Ebniye Meclisi azasıdır, babasının vefatından sonra hissesine düşen mallara Medine’de ikamet eden Abdullah Efendi vekillik yapmıştır. Bir buçuk seneden beri hissesine düşen payın gönderilmemesinden dolayı bu malların defter kaydıyla beraber kendine gönderilmesini Harem-i Şerif ‘de görev yapan Mustafa Paşa’dan talep etmiştir.⁴¹⁹

3.2.52. Mücellid Adem Efendi

Mücellid Adem Efendi, 1860’lı yıllarda Manastırda Bab-ı Müşirde mücellid olarak görev yapmıştır. Mücellid Adem’in Paşazade Mahmud Ağa’ya olan borcu ödemeye yanaşmadığı için mahkemeye çıkarılmak üzere İstanbul’a gönderilmesi istenmektedir. Durum Rumeli kaymakamı Abdullah Paşa’ya bildirilmiştir.⁴²⁰ Çalışmaların yarım kalmaması için yapılan işler bittikten sonra İstanbul’a gönderilmesine karar verilmiştir.⁴²¹ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.53. Mücellid Kigork

Mücellid Kigork İstanbul’da mücellid esnafındandır. Hakkında hırsızlık soruşturması yapılmıştır.⁴²² Çarşı-yı Kebir de bulunan Ağa Han’ında kitapçılık yapan Halil Efendi’nin dükkanını gündüz vakti anahtar ile açarak içeri giren Mücellid Kigork 100 adet kitap çaldığını ve Mücellid Mehmed Efendiden gümüşlemek için aldığı 86 adet kitabı da geri vermediğini itiraf etmiştir. Haneye izinsiz girerek hırsızlık yapma ve emanet ile verilen kitapları sahibine teslim etmemesi sebebiyle 13 Şubat 1862 tarihinde Tersane-i Amire’ de dört sene müddetle kürek cezası almıştır.⁴²³

⁴¹⁸ BOA. DH. SAİDd. No: 97/379,29 Zilhicce 1276, 30 Temmuz 1860.

⁴¹⁹ BOA. A.MKT. DV. No: 175/87. 1, 5 Cemaziyelevvel 1277, 10 Kasım 1860.

⁴²⁰ “Mücellid Adem Efendi zimmetinde olan 35000 kuruş matlubunun arasında muhalefet olduğundan bahisle.” BOA. A.MKT. DV. No: 186/78. 1, 7 Şevval 1277, 18 Nisan 1861.

⁴²¹ BOA. A.MKT. DV. No: 493/48. 1, 15 Safer 1278, 22 Ağustos 1861.

⁴²² BOA. MVL. No: 846/61. 1, 19 Şevval 1277, 30 Nisan 1861.

⁴²³ “Meydana çıkarılmamış olan kitapların esmanı bulunan 3200 bu kadar kuruşa dahi merkumun adem-i iktidarına mebni ikmal-i müddet cezasında ceste ceste tahsil edilmesi hususlarının sahip-i vâlâlarına havalesi.” BOA. A. MKT. MVL. No: 141/37. 1, 13 Şaban 1278, 13 Şubat 1862.

3.2.54. Mücellid Hacı Mustafa Efendi

Mücellid Hacı Mustafa hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Yalnızca arşivdeki sicil kaydında Yanya’da ikamet ettiğini ve Süleyman isminde bir oğlunun olduğunu öğrenmekteyiz.⁴²⁴

3.2.55. Mücellid Şeyh Ahmed Efendi

Mücellid Şeyh Ahmed Mekke’de yaşamıştır. Cidde valisine yazdığı 21 Ekim 1861 tarihli arzuhalde, Mekke mücavirlerinden Yorgancı Hacı Salim’den aldığı borç paranın bir miktarını ödediğini kalan miktarın işlerinin kötü gitmesinden dolayı bir defada ödeyemeyeceğini belirtmektedir.⁴²⁵ Bu hususta kendisine gerekli yardımın yapılacağı bildirilmiştir.⁴²⁶ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.56. Mücellid Matyuspan

Mücellid Matyuspan 1860’lı yıllarda mücellidlik yapmıştır. Galata’da Perşembe Pazarında iş yeri açmıştır. Sanatına dair bilgiyi Edhem Paşa’ya yazılan tezkereden öğrenmekteyiz.⁴²⁷

Takvimhane-i Amire’nin yeri değiştirilmiş ve geri kalmış sanatlar için yeni düzenlenmeler yapılmaya başlanmıştır. Edhem Paşa’ya verilen tezkirede geri kalmış sanatlardan birinin de cild sanatı olduğu belirtilerek aslen İstanbullu olan Mücellid Matyuspan’ın Avrupa’da mücellidlik eğitimi alarak İstanbul’da cild yapanların içinde saire-i merci olduğu belirtilmiştir. Cild sanatını geliştirmede kendilerine yardım etmesi hususunda izin istenmiştir.⁴²⁸

3.2.57. Mücellid Ömer Efendi

Mücellid Ömer Efendi hakkında yaptığımız araştırmalarda çok fazla bilgiye ulaşamadık Arşivdeki sicil kaydından Zile’de oturduğunu ve 1850 senesinde Osman adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴²⁹

⁴²⁴ BOA. DH. SAİDd. No: 134/211, 29 Zilhicce 1277, 8 Temmuz 1861.

⁴²⁵ BOA. A. MKT. DV. No: 207/2. 2, 16 Rebiülahir 1278, 21 Ekim 1861.

⁴²⁶ BOA. A. MKT. DV. No: 207/2. 1, 16 Rebiülahir 1278, 21 Ekim 1861.

⁴²⁷ BOA. TŞR.BNM. No:10/3.1, 10 Cemaziyelahir 1280, 22 Kasım 1863.

⁴²⁸ BOA. TŞR.BNM. No:10/3.1, 10 Cemaziyelahir 1280, 22 Kasım 1863.

⁴²⁹ BOA. DH. SAİDd. No: 153/97, 29 Zilhicce 1281, 25 Mayıs 1865.

3.2.58. Mücellid Haşımzade Ömer Efendi

Mücellid Ömer Efendi hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca arşivdeki sicil kaydında Ankara’da oturduğunu 1855 senesinde Mehmed Rüşdü adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴³⁰

3.2.59. Mücellid İbrahim Edhem Efendi

Mücellid İbrahim Edhem Efendi hakkında ilk bilgi arşivdeki sicil kayıtlarıdır. Bu kayıttan Manastırda ikamet ettiğini ve 1865 senesinde Ali Haydar adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴³¹ Asayiş olayına karışan İbrahim Efendi, Orduyû Hümayun mülazımlarından Ömer Ağa’yı öldürmüş ve Askeriyeden oluşan komisyonun verdiği karara göre 15 yıl kürek cezası almıştır.⁴³²

3.2.60. Mücellid Tevfik Efendi

Mücellid Tevfik Efendi ‘nin yaşamına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Bilinen teke eseri Topkapı Sarayı Müzesi silah seksiyonunda⁴³³ bulunan yayın tezhibidir. Yayın uç kısmında “Nakşî Mücellid Tevfik H. 1283” M. 1866 tarihli imzası bulunmaktadır. Yayın dışı siyah zemin üzerine rumiler altın yıldız ile yapılmışlardır; iç kısmında bulunan nakışlar kırmızı zemin üzerine yeşil renk ile goncalar, hataîler ve enginar yaprakları yapılmıştır.⁴³⁴

3.2.61. Mücellid Raşid Efendi

Mücellid Raşid Efendi’nin⁴³⁵ doğum tarihi ve cild sanatını kimden öğrendiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Sultan Abdülaziz devrinde sarayda mücellidbaşı olarak görev yapmıştır.⁴³⁶ Başmabeyinci Ahmet Bey’in memuriyeti zamanında Kur’an-ı Kerim tamir etmiş, bu hizmetinin karşılığında 300 kuruş ödeme almıştır.⁴³⁷

Hattat Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılan 1843 tarihli Kur’an-ı Kerim’in⁴³⁸ hemen hemen bütün tezhibini yapmıştır. Eserin tezhibi Türk Borok-Rokoko üslubunda yapılmıştır. Tezyinatında vazo içerisinde çiçekler, yapraklar ve çiçeklerden yapılmış

⁴³⁰ BOA. DH. SAİDd. No: 137/397, 29 Zilhicce 1281, 25 Mayıs 1865.

⁴³¹ BOA. DH. SAİDd. No: 23/75, 29 Zilhicce 1281, 14 Ekim 1865.

⁴³² BOA. MVL. No: 1030/ 38. 1, 28 Şaban 1283, 5 Ocak 1867.

⁴³³ 1292 numarada kayıtlıdır.

⁴³⁴ Kemal, Çiğ, *a.g.m.*, 1970, s.252.

⁴³⁵ Hakkında erken tarihli belgede Maliye Nezaretinden 8400 kuruş alacağı olduğu bilgisi yer almaktadır. BOA. A. MKT. NZD. No: 406/63. 1, 10 Ramazan, 11 Mart 1862.

⁴³⁶ BOA. TSMA. E. No: 1086, 24 Cemaziyelahir 1280, 6 Aralık 1863, Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.270.

⁴³⁷ BOA. TSMA. E. No: 1086, 24 Cemaziyelahir 1280, 6 Aralık 1863.

⁴³⁸ TİEM. Env. No: 408.

çelenkler bulunmaktadır. Tezhiplerin kenarına hemen fark edilmeyecek şekilde imzasını atmıştır. Eserin 689/a sahifesinde tüm sayfayı kaplayan Türk Borok-Rokoko üslubunda tezhibinde Mehmed Salih imzası bulunmaktadır. Aynı eserde iki sanatkâr'ın beraber çalıştıklarını gösteren önemli bir eserdir (Foto: 33).⁴³⁹

Mücellid Raşid Efendi 1867 yılında vefat etmiştir. Maliye hazinesinden ödenen aylık 800 kuruş maaşı vefatından dolayı Hazine'de alıkonulmuştur.⁴⁴⁰ Aksaray'da medfundur.⁴⁴¹

3.2.62. Mücellid Yesarî Arif Efendi

İnce tabiatlı ve hoş sohbet bir mücellid olan Yesarî Arif Efendi kaynaklarda “Yesarizade Mücellid” olarak geçmektedir. 1864 sensinde vefat etmiştir. Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.⁴⁴²

3.2.63. Mücellid Kasımpaşalı Hafız Efendi

XIX. yüzyıl mücellidlerinden Mücellid Kasımpaşalı Hafız Efendi hakkında yaptığımız araştırmalarda çok fazla bilgiye ulaşamadık. 1879 senesinde vefat etmiştir. Kabri Kasımpaşa mezarlığında bulunmaktadır.⁴⁴³

3.2.64. Mücellid Kasımpaşalı Tosun Efendi

Mücellid Kasımpaşalı Tosun Efendi, kardeşi Kasımpaşalı Hafız Efendi gibi mücellidlikle işigal etmiştir. 1866 senesinde vefat etmiştir. Kabri Kasımpaşa mezarlığında bulunmaktadır.⁴⁴⁴

3.2.65. Mücellid Ahmed Şükrü Efendi

Mücellid Ahmed Şükrü Efendi hakkında çok fazla bilgi yoktur. İstanbul'da Seyyid Nizam Mezarlığında bulunan kabrindeki mezar taşından mücellidler kethüdası olarak görev yaptığını öğrenmekteyiz. 1866'da vefat etmiştir.⁴⁴⁵

“Merhûm ve mağfur El- Muhtâc ila rahmeti Rabbihi'l- gafûr Sâbık Mücellidler Kethüdâsı Ahmed Şükrü Efendi'nin Rûhîcûn Fatiha sene 1282” (Foto:34).

⁴³⁹ Şule, Aksoy, *a.g.m.*,1977, s.134.

⁴⁴⁰ BOA. İ. DH. No: 569, 2 Şaban 1284, 29 Kasım 1867.

⁴⁴¹ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.270.

⁴⁴² Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.270.

⁴⁴³ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁴⁴⁴ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁴⁴⁵ Süleyman, Berk, *Zamanı Aşan Taşlar*, C.II, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.367.

3.2.66. Mücellid Basrî Efendi

Mücellid Basrî Efendi, XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış mücellidlerdendir. 1869'da vefat etmiştir.⁴⁴⁶ Hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.67. Mücellid Halil Efendi

Mücellid Halil Efendi, Manisa'da ikamet etmiştir. 1869 yılında Mehmed Hilmi adında oğlu olmuştur.⁴⁴⁷ Bu bilgidен başka hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.68. Mücellid Hoca Mehmed Efendi

Mücellid Hoca Mehmed hakkında tek bir belge bulunmaktadır. Yalnızca arşivdeki sicil kaydından Berkofça'da ikamet ettiğini ve 1869 senesinde Mustafa adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁴⁸

3.2.69. Mücellid es-Seyyid Ahmed

Mücellid es-Seyyid Ahmed Efendi⁴⁴⁹ Yıldız Sarayında Ali Ragıp Efendiden önce mücellidbaşı olarak görev yapmıştır. Hattat Seyyid Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı 1871 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in tezhibini ve alttan ayırma "şemse cildini yapmıştır. Mushaf'ın ferağ kaydında Kadıasker Mustafa Efendi'nin "Bende-i Âl-i Abâ, Seyyid Mustafa" imzasının iki yanında "Hüseyin Hüsnî'nin talebesi Ahmed bunu tezhiplendi" şeklinde imzası yer almaktadır (Foto:35-36-37). Hattat Abdülahad Vahdetî Bey'in Yazdığı mushaf'ın tezhibini ve yekşah cildini yapmıştır. Eserin ferağ sayfasında "Zehhebehu el-Hac Ahmed damat el-Hüseyin Hüsnî Cemaziyelahir sene 1340" (1887) tarihli imzası bulunmaktadır (Foto:38-39-40).⁴⁵⁰

Eyüplü Hafız Mehmed Efendi'nin 1877'de yazdığı Kuran-ı Kerim'in tezhibini yapmıştır. Eserde "Zehebehu Esseyyid el Hac Ahmed" olarak imzası bulunmaktadır. Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin 1856 tarihli murakkaları sonunda "Zehebehu Ahmed" imzası kendisine aittir.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁴⁴⁷ BOA. DH. SAİDd. No: 74/417., 29 Zilhicce 1285, 12 Nisan 1869.

⁴⁴⁸ BOA. DH. SAİDd. No: 74/417., 29 Zilhicce 1285, 12 Nisan 1869.

⁴⁴⁹ Hacı Ahmed Efendi'nin kimin öğrenci olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Süheyl Ünver, Hüseyin Hüsnî Efendi'nin öğrencisi ya da Müzehhip Hacı Hüseyin'in çırağı olduğu yönünde iki farklı görüşten bahsetmektedir. A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24. Mirza Habib Efendi, Ahmed Efendi'nin Hacı Hüseyin'in öğrenci olduğunu ve hocasının yanında Medine-i Münevvere yazılarının tezhip ve tezyininde görev aldığı bilgisini vermektedir. Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁴⁵⁰ Uğur, Derman, *Doksan Dokuz İstanbul Mushafı*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2010, s.337- 389.

⁴⁵¹ Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24.

Yaşamının bir döneminde kağıtçılar ve mücellidler kethüdası olarak görev yapan Mücellid Esseyid Ahmed dükkânı Beyazıt'ta bulunmaktaydı.⁴⁵² Hakkında arşivde tek bir belge bulunmaktadır. Kendi elinden çıktığını tespit ettiğimiz Evkaf-ı Hümayun İdaresine verdiği arzuhalde İstanbul da Davut Paşa mahkemesi civarı Hamam sokağında Hariciye kavaslarından Ramiz Ağa'nın vefatı ile boş kalan evini kiralamak istemiştir.⁴⁵³

3.2.70. Mücellid Aziz Efendi

Mücellid Aziz Efendi, Sanayi Mektebi öğrencilerindedir ve tahsilini Paris de tamamlamıştır. İstanbul'a döndükten sonra gündüzleri Matbaa-i Amire mücellidhanesinde geceleri ise Mektep-i Sanayi de istihdam edilmek istenmiştir. Cild sanatındaki becerisinin bu işe uygun olduğu onaylandıktan sonra 25 Aralık 1873'de bu kurumlara ataması yapılmıştır.⁴⁵⁴

3.2.71. Mücellid Mehmed Hilmi Efendi

Mücellid Mehmed Hilmi Efendi, 1864 yılına kadar İstanbul'da ikamet etmiştir. Zorunlu ikamet ile Kütahya'ya gönderildikten sonra çinicilik yapmaya başlamıştır. Atölyesini Pirlar Mahallesi de bulunan Rüstem Paşa Medresesi civarında açmıştır. Meşhur çini sanatkârı Mehmed Emin Efendi'nin hocasıdır. Eserlerine “min telâmiz-i Mehmed Hilmi” şeklinde imza atmıştır (Foto:41).⁴⁵⁵

Nafia Nezaretinde olan yazışmadan cildçiliğin yanında çini sanatında mahir olduğunu öğrenmekteyiz. Kütahya'da o dönemde çini ustalarını nitelikli eserler verememesinden kaynaklı eserler gerileme görülmüştür. Bu kadim sanatı eski değerine taşınması için teşvik edilmiştir.

Mehmed Efendi'nin sanattaki derecesi anlaşılabilmesi için yaptığı numuneleri İstanbul'a götürmüştür. Yaptığı işlerin beğenilmesi ile 3 Mart 1873'de kendisine tamir olacak cami ve çeşitli binalar için kullanılacak çini mamulâtı sipariş verilmiştir.⁴⁵⁶

⁴⁵² İbnülemin, Mahmud, Kemal, *Son Hattatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.89.

⁴⁵³ BOA. ŞD. No: 95/12.1, 24 Recep 1290, 17 Eylül 1873.

⁴⁵⁴ BOA. MF. MKT. No:16/38.1, 5 Zilkade 1290, 25 Aralık 1873.

⁴⁵⁵ Hakan Arlı, “Mehmet Emin Efendi”, *Osmanlıda Çini ve Seramik Öyküsü*, Ed. Ara, Altun, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.257; Garo, Kürkman, *Toprak, Ateş, Su: Tarihsel Gelişimi Atölyeleri ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2005, s.183.

⁴⁵⁶ “... müsted'i mûmâileyh tensip edilecek on bin (10000) kuruşluk çini mamulâtı sipariş olarak bedelinden 2000 kuruşun bulmuş olduğu boyaların temini için burada ve küsur 8000 kuruşun dahi peyderpey ta'vizen itâsı...” BOA. ŞD. No: 499/19.1, 3 Muharrem 1290, 3 Mart 1873.

3.2.72. Mücellid Mehmed Saffet Efendi

Mehmed Saffet Efendi Bayezid'deki mücellidlerin sonuncusudur.⁴⁵⁷ İş yeri Sadrazam Fuat Paşa zamanında sadaret konağı olarak yapılan eski Maliye şimdiki Eczacılık Fakültesi karşısındaki bulunan dükkanlarından dördüncü sırada bulunmaktaydı.⁴⁵⁸

Mücellid Saffet Efendi'nin yaptığı işleri ve sattığı malları yazdığı defterde; Mektup, Takrir ve Tahrirat için çeşitli boylarda zarf, çeşitli renkte yazı yazmak ve resim yapmak için âharlı ve âharsız kağıtlar, farklı boyda üretilmiş defterler, kurşun, maden ve mürekkepli kalemler, çini ve elvan mürekkepler, billur, çini, ve cam malzemenen yapılmış hokka, rıhdan, badem sırlı ve fildişi makta, farklı kalitede üretilmiş divitler, etiket, cetvel, kalemtırış, abaküs ve arma-i Osmanî gibi geniş bir ürün yelpazesi bulunmaktadır. Bunların dışında Eczâ-i Şerife ve Eser-i Cedid adında kitapların satışı da yapılmıştır.⁴⁵⁹ Bab-ı âliye verdiği tezkereden Mehmed Saffet'in mücellid dükkanını matbaa olarak kullanmak istediğini öğrenmekteyiz. Kendisine matbaa açmak için gerekli ruhsat verilmesine karar verilmiştir.⁴⁶⁰

3.2.73. Mücellid Vasil Yorgi

Mücellid Vasil Yorgi'ye ait tek bir belgede bilgi yer almaktadır. Yaptığı iş için ödemenin nasıl yapılacağına dair Maarif Veznesinden verilen mazbatadan mücellidlerin, kitap cildi dışında bu dönem yaptıkları işler hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Metinde kütüphane için 79 adet Amerika haritası yaptığını öğrenmekteyiz. Metinde harita üzerinde nasıl bir işlem yapıldığına dair ayrıntı verilmemektedir.⁴⁶¹

3.2.74. Mücellid Hafız Habil Efendi

Hafız Habil Efendi, Edirne'de ikamet etmiştir ve mücellid esnafındandır. 23 Ağustos 1874 tarihinde hükümet tarafından görevlendirilen Habil Efendi 24 adet matbu Kur'an-ı Kerimi kütüphanede muhafaza etmiştir. Bu Mushafların okutturulmadan önce

⁴⁵⁷ İbnülemin, Mahmut, Kemal, *a.g.e.*, s.268.

⁴⁵⁸ A. Süheyl Ünver, Dosya: 135, Mücellid ve Müzehhipler, SYEK.

⁴⁵⁹ Süheyl Ünver, defterin son sayfasına kendi el yazısı ile "Mücellid ve Müzehhip Saffet Efendi'nin dükkanına aittir. Öldükten on sene sonra sandığında bu defter çöplüğe atılmış iken aldım" şeklinde 1934 senesine not düşmüştür. A. Süheyl, Ünver, Defter No: 198, Mücellid Saffet Efendi Satış Defteri, SYEK.

⁴⁶⁰ BOA. MF. MKT. No: 58/143.1, 17 Zilhicce 1290, 5 Şubat 1874.

⁴⁶¹ "Behri 28 kuruş olarak 79 kıt'a Amerika haritasının yaptırma ücreti olan 2212 kuruşunun ahz ve kabzı için Mücellid Vasil Yorgi tarafından tanzim ve itâ olunan senetten biri cânip muhasebeden ayrılan derkenarda merkum mezkûr haritaya matlup vechle yaptırarak kütüphaneye teslim ettiğinden meblağ-ı mezburun badehu Hazine-i Celilece muhasebeden icra ettirilmek üzere Meaarif veznesine itâ olunup olunmaması istizan olmuştur." BOA. MF.MKT. No: 17/167. 1, 6 Safer 1291, 25 Mart 1874.

uygun mahallerine vakıf işareti konularak Asker-i Şahane deavi defterine kayıt edilmesi Meclis-i Mearif tarafından istenmiştir.⁴⁶²

3.2.75. Mücellid Ahmed Efendi

Mücellid Ahmed Efendi hakkında bilgiye kendisi ile yapılan mukavele senedi ile Maliye Nezareti yazışmalarından öğrenmekteyiz. Hakkındaki erken tarihli belgede Matbaa-i Amire de basılan Kuran-ı Kerimlerin verilen üç adet numuneye göre 300 adedin cildlenmesi istenmiştir. Eğer cild kapakları verilen numunelere göre yapılmaz ise işlerin kabul edilmeyeceği baştan bildirilmiştir.⁴⁶³ 1878 senesinde Ümit Burnunda yaşayan Müslümanlar için iki adet kitap cildlemiştir. Maddi sıkıntı çeken Ahmed Efendi yapılan işin masrafın bir an önce ödenmesini istemiştir.⁴⁶⁴ Sultan Ahmet Camii Şerifi kütüphanesinde bulunan kitaplar tamir edilmek için Ayasofya Camii Şerifi kütüphanesine nakil edilmiştir. Çeşitli konulardaki nadir eser hükmündeki bu kitapların tamire muhtaç oldukları ve bu tamirin oldukça masraflı olacağını Vakfı Hümâyün ile olan yazışmadan öğrenmekteyiz. Kitaplar değerlerine göre üç sınıfa ayrılarak ücretlendirilmişlerdir. Kitapların muayeneleri yapan mücellidlerin belirlenen ücretleri kabul etmezler ise bu görevin Ahmed Efendiye verilmesine karar verilmiştir.⁴⁶⁵

Mücellid Ahmed Efendi'nin iki oğlu vardır. Büyük oğlu Mehmet Haşim (1280/1864) İstanbul doğumlu Soğukçeşme Rüştiye-i Askeriye 'de eğitim görmüştür. Vergi Emaneti Tahsilat Kaleminde görev almıştır.⁴⁶⁶ Küçük oğlu Mehmed Cemal Efendi (1290/1874) İstanbul doğumludur. Mülkiye-i Şahane Mektebinde eğitim almıştır. Diyarbakır Umur-u Nafia İdaresinde göreve başlamıştır.⁴⁶⁷

3.2.76. Mücellid Mehmed Ali Efendi

XIX. yüzyılda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Mehmed Ali Efendi hakkında tek bir belgede bilgi yer almaktadır. 15 Ağustos 1876 tarihinde Bab-Âli ile olan yazışmadan mücellid dükkanını matbaa olarak kullanmak istediğini öğrenmekteyiz.

⁴⁶² BOA. MF. MKT. No: 19/84. 1, 10 Recep 1291, 23 Ağustos 1874.

⁴⁶³ "Meclis-i Mearif'e bırakılan 3 kıt'a numuneye muvafık beherinden 100 adet ve mezkûr 3 nev' numuneden birincisi 1 akçe ile 15 akçe ikincisi 10 üçüncüsü 8 kuruştan olmak peyderpey yapılp teslim olunacak esmanı hesap tesliminde verilmek üzere." BOA. MF. MKT. No: 21/80. 1, 11 Teşrinisani 1290, 29 Kasım 1874

⁴⁶⁴ Beyâneddin ve Merâseddin adlı kitapların cildleme masrafı 7285 kuruştur. Kitaplar Bekir Efendi tarafından düzenlenmiştir. BOA. MF.MKT. No: 56/61.1, 11 Cemaziyevvel 1295, 13 Mayıs 1878.

⁴⁶⁵"Nüshaları nadir olan kitaplar üç sınıfa taksim ile 103 ciltten ibaret olan birinci sınıfın beheri cildinin 120 ve ikinci sınıf ait olan 70 ciltten beheri cildin 60 ve üçüncü sınıf itibar olunan 37 ciltten beherinin 80 kuruşla tamiri. Bunları keşif ve muayene eden mücellitler tarafından şayet bu suret kabul olunmadığı halde tarafından 15 kuruş yevmiye ile mücellitler tutularak matlup veche ile tamirat-ı lazimenin icra edeceği dahi Mesârif Dairesi mücellidi Ahmed Efendi canibinden tamir edilip olbab da icab-ı hal icrası. BOA. MF. MKT. No:72/5. 1, 2 Muharrem 1299, 24 Kasım 1881.

⁴⁶⁶ BOA. DH.SAİDd. No: 85/635, 29 Zilhicce 1280, 5 Haziran 1864.

⁴⁶⁷ BOA. DH.SAİDd. No: 85/635, 29 Zilhicce 1290, 17 Şubat 1874.

Kendisi işinin ehli olmasından dolayı matbaa açması için ruhsat verilmesine karar verilmiştir.⁴⁶⁸

3.2.77. Mücellid Ali Bey

Mücellid Ali Bey hakkında arşivde iki tane belge bulunmuştur. 3 Ağustos 1864 tarihli belgede İstanbul da ikamet ettiğini ve Selâtin Camilerinde bulunan Kur'an-ı Kerimleri tamir etmek istediğini öğrenmekteyiz.⁴⁶⁹ 5 Ocak 1876'da Maliye Nezaretinden gelen tezkerede ise Mücellid Ali Bey'in Matbaa-i Âmire' ye borcu olduğunu ve malından ödemenin yapılması istenmektedir.⁴⁷⁰

3.2.78. Mücellid Zühdi Efendi

Mücellid Zühdi Efendi hakkında fazla bilgi yoktur. Maliye Nezareti ile olan yazışmadan İstanbul da ikamet ettiğini Rüştüye mektebinde okutulmak için Matbaa-i Amire de basılan "Tarih-i Enbiyâ" kitaplarının cildleme işini Mücellid Rupen ile yaptığını öğrenmekteyiz.⁴⁷¹

3.2.79. Mücellid Rupen

XIX. yüzyılın sonunda İstanbul'da yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Rupen, Rüştüye mektebinde okutulmak için Matbaa-i Amire de basılan "Tarih-i Enbiyâ" kitaplarının cildleme işini Mücellid Zühdi Efendi ile yapmıştır.⁴⁷²

3.2.80. Mücellid Hüseyin Efendi

Mücellid Hüseyin Efendi, 1870'li yıllarda İstanbul Vakıflar Nezaretinde mücellid olarak görev yapmıştır. Arşivdeki sicil kaydından Mehmed Murad isminde bir oğlunun olduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁷³ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.81. Mücellid Seyyid Mehmed Şevki Efendi

Hazine-i Hassa Şahane ile yapılan yazışmada Seyyid Mehmed Şevki Efendi hakkında bilgi bulunmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) saltanatının ilk

⁴⁶⁸ BOA. MF. MKT. No: 41/80.1, 24 Recep 1293, 15 Ağustos 1876.

⁴⁶⁹ BOA. MVL. No: 448/81. 1, 29 Safer 1281, 3 Ağustos 1864.

⁴⁷⁰ BOA. MF. MKT. No: 32/173. 1, 8 Zilhicce 1292, 5 Ocak 1876.

⁴⁷¹ BOA. MVL. No: 29/143. 1, 1 Cemaziyelahir 1292, 5 Temmuz 1875.

⁴⁷² BOA. MVL. No: 29/143. 1, 1 Cemaziyelahir 1292, 5 Temmuz 1875.

⁴⁷³ BOA. DH. SAİDd. No:122/137, 29 Zilhicce 1293, 15 Ocak 1877.

yıllarında Mabeyn-i Hümayunda mücellidbaşı olarak görev yapmıştır.⁴⁷⁴ Hocası Şevki Efendi olmasından dolayı kendisine Şevket Mehmed Efendi denmiştir.⁴⁷⁵ Yaptığımız araştırmalarda hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.82. Mücellid Todori

XIX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Todori'nin yaşamına dair tek bir belgeye ulaştık. Telgraf Nezareti katiplerinden Vasilaki Efendi ile Fransızcadan Türkçeye “Londra Bîçâreganı” adlı kitabı tercüme etmişlerdir. Kitabı basabilmek için Matbuat İdaresinden ruhsat talep etmişlerdir. Taleplerinin kabul edilmesi ile kitabı basabilmişlerdir (Foto:42).⁴⁷⁶

Bu dönemde İstanbul'da Babıali caddesinde batılı tarzda kitap dükkanları açılmaya başlanmıştır. Bu dükkanların ilklerinden olan Arakel Tozluyan Efendi “Esami Kütüp” adında yayın kataloğu hazırlamıştır. Bu listede Mücellid Todori ve Vasilaki Efendi'nin Osmanlıca yayına hazırladıkları kitap da tanıtılmaktadır. Kitap ve yazarı hakkında bilgiler veren Arakel Efendi “Londra Bîçâregânı” için “Pierre Zaccane'un en güzel romanlarından biri olup aslı da tercümesi de dilindeki güzel eda ile şevk vericidir” şeklinde tanıtmaktadır.⁴⁷⁷

3.2.83. Mücellid Ahmed Hakkı Efendi

XIX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Ahmed Hakkı Efendi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Yalnızca arşivdeki sicil kaydında Erzurum'da ikamet ettiğini ve 1880 senesinde Ömer Lütfi adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁷⁸

3.2.84. Mücellid Daniel Araskifos

Mücellid Daniel Araskifos 1880'li yıllarda Trabzon da ikamet etmiştir. Maarif Nezaretine verdiği 12 Mayıs 1882 tarihli arzuhalde mücellid dükkanını matbaa olarak kullanmak istediğini öğrenmekteyiz. Dükkanında kitap ve dergi basmaya ruhsatsız başladığı için kendisine acilen ruhsatın verilmesine karar verilmiştir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁴ “Marifet-i acizânemle tab’ olunan defater numunelerinin tab’yesi küsuru olan bermuceb bâlâ 169 kuruş Hazine-i Hassa-i Şahanedan ahzımı meşmû iş bu senet ita kılınmağa” BOA. TSMA. E. No: 1095, 7 Rebiülevvel 1295, 11 Mart 1878.

⁴⁷⁵ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.273.

⁴⁷⁶ BOA. MF. MKT. No: 63/3.1, 8 Recep 1296, 28 Haziran 1879.

⁴⁷⁷ Barış, Yılmaz, *Kitapçı Arakel'in Yayın Kataloqları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s.107.

⁴⁷⁸ BOA. DH. SAİDd. No: 188/207., 29 Zilhicce 1297, 2 Aralık 1880.

⁴⁷⁹ BOA. ŞD. No: 209/ 4.1, 23 Cemaziyelahir 1299, 12 Mayıs 1882.

3.2.85. Mücellid Roş

Dahiliye Nezareti ile olan yazışmadan Mücellid Roş'un İzmir'de oturduğunu, Almanya tebaasından olduğunu öğrenmekteyiz. Yurt dışından getirttiği resimler kendisine teslim edilmeyerek gümrükte alıkoyulmuştur. Yunan ihtilalinde haydutluk yapanlar ile bazı olaylara karışanların hallerini göstermesi nedeniyle bu resimler yasaklanarak mahallerine gönderilmesi hususunda mahkemeye müracaat olunmasına karar verilmiştir.⁴⁸⁰

3.2.86. Mücellid Kadri Efendi

Mücellid Kadri Efendi, İstanbul'da ikamet etmiş ve Vakıflar İdare Meclisinde 45 yıl mücellid olarak görev yapmıştır.⁴⁸¹ Arşivdeki sicil kaydından 1884 senesinde İbrahim Nazmi adında bir oğlu olduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁸²

Evkaf İdaresi tarafından Ravza-i Mutahhara'da bulunan vakıf Kur'an-ı Kerimlerin tamiri için gönderilecek mücellide karar verilmek için Mücellidler Kethüdası Hacı Ahmed Efendi ile Kadri Efendi arasında cild sanatında yeteneklerinin ölçüldüğü sınav yapılmak istenmiştir. Fakat Hacı Ahmed Efendi bu teklifi kendine hakaret olarak gördüğünü ve Mücellid Kadri Efendi'nin yeteneksiz olduğunu belirterek kabul etmemiştir. Bu yarışma için Mücellid Mehmed Efendi'yi tavsiye etmiştir.⁴⁸³

Kadri Efendi mesleğindeki başarısının cild esnafı tarafından tasdik edilmiş olduğunu ve Mücellidler Kethüdası Hacı Ahmed tarafından sanattaki yeterliliğini gösteren mazbatanın onaylandığını belirtmiştir.⁴⁸⁴ Sınav 19 Ağustos 1909'da yapılmış ve Kadri Efendi ile Mücellid Mehmed Efendi yarışmıştır. Sınavda tezhipli çerçeve içine verilen Kur'an-ı Kerim yaprağını yerleştirmeleri istenmiştir. Kazanan Mücellid Mehmed Efendi olmuştur.⁴⁸⁵ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.87. Mücellid Mehmed Efendi

Mücellid Mehmed Efendi, 1900'lü yılların başında yaşamıştır. İş yeri Sahaflar Çarşısında Bedesten sokak 28 numaradadır. Mücellidler Kethüdası Hacı Ahmed Efendi tarafından mahir bir mücellid olduğu belirtilerek Evkaf İdaresi tarafından Ravza-i

⁴⁸⁰ BOA. ŞD. No: 572/24. 4, 13 Cemaziyelevvel 1300, 20 Mart 1883.

⁴⁸¹ İbrahim, Ateş, "Ravze-i Mutahhere'deki Vakıf Kur'an-ı Kerim'lerden Yıpranmış Olanların Onarımı İçin Yapılan Girişimler", *Vakıflar Dergisi*, S.XVIII, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1984, s.65.

⁴⁸² BOA. DH. SAİDd. No: 135/343, 29 Zilhicce 1301, 20 Ekim 1884.

⁴⁸³ İbrahim, Ateş, *a.g.m.*, s.65.

⁴⁸⁴ İbrahim, Ateş, *a.g.m.*, s.66.

⁴⁸⁵ İbrahim, Ateş, *a.g.m.*, s.66.

Mutahhara'da bulunan vakıf Kur'an-ı Kerimlerin tamiri için gönderilecek mücellide karar verilmek için yapılacak yarışma için tavsiye edilmiştir. Yarışmaya katılan Mehmed Efendi başarılı olmuştur.⁴⁸⁶

3.2.88. Mücellid Ohannes

Mücellid Ohannes hakkında annesi Şazin Hatun'un verdiği arzuhalde bilgi sahibi olmaktayız. Üsküdar'da Selamsız mahallesi sakinlerindedir. Para kalıbı basanlar ile ortaklık kurup sahtekarlık yaptığı için 1878 senesinde 10 sene kürek cezasına çarptırılmıştır. Annesi oğlundan başka bakacak kimsesi olmaması sebebiyle oğlunun kalan cezasının af edilmesini istemektedir. Altı buçuk yıldır kürek cezasında olan Mücellid Ohannes'in annesinin yalnız olduğu doğrulanarak Adliye Nezareti tarafından Sultan II. Abdülhamid'e durum bildirilmiştir.⁴⁸⁷

3.2.89. Mücellid August Tarnavoski

Avusturyalı Mücellid Tarnavoski'ye ait iki belgede bilgi yer almaktadır. İlk belge 31 Mart 1886 tarihli Mabeyin-i Hümayun ihtiyaçları ve harcamalarını gösteren defterdir. Bu defterden çeşitli konularda altı adet kitap cildlediğini öğrenmekteyiz.⁴⁸⁸

Hakkında ki diğer belge ise Şemdanî Hazreti Şehriyari Sami Efendi ve ustasının Padişah için Tarnavoski'ye sipariş verdikleri 1000 adet mukavva için yapılan ödemelerin ayrıntılarını içeren yazıdır.⁴⁸⁹ August Tarnavoski dükkanından alınan mukavvalar için 20000 kuruş ücretin altın olarak ödenmesine karar verilmiştir.⁴⁹⁰

3.2.90. Mücellid Ali Ağa

Matbaa-i Osmaniye mücellidlerinden Ali Ağa hakkında çok fazla bilgi yoktur. Arşivdeki sicil kaydından 1888 senesinde Salih isiminde bir oğlu olduğunu ve Yanbolu Kasabasında ikamet ettiklerini öğrenmekteyiz.⁴⁹¹

3.2.91. Mücellid Petro

Mücellid Petro'ya ait yalnızca bir belgede bilgi yer almaktadır. Edepsiz davranışları (Fezâhat-ı Lisaniye) sebebiyle hakkında soruşturma açılmıştır. 19 Aralık

⁴⁸⁶ İbrahim, Ateş, *a.g.m.*, s.65.

⁴⁸⁷ BOA. İ.DH. No: 936, 18 Safer 1302,7 Aralık 1884.

⁴⁸⁸ "Altı kıtasına ve fatura üzerine Kurenâ Emin Bey ile Serkûra'nın tasdiğiyle. Teclid ettiği kitab-ı mütenevvia mesârifi 10919 kuruş." BOA. Y. MTV. No: 20/51. 2, 25 Cemaziyelahir 1303, 31 Mart 1886.

⁴⁸⁹ BOA. ML. EEM. No:368/25. 2, 26 Muharrem 1319, 15 Mayıs 1901.

⁴⁹⁰ "Mücellid Hazreti Şehriyari August Tarnavoski mağazasından bâliğ olunan mukavva esmanı olup komisyonun 2 Mayıs 1317 tarihli tezkire mücebince 20000 kuruşun altın olarak cânip veznedden itâ olunması." 26 Muharrem 1319, 15 Mayıs 1901.

⁴⁹¹ BOA. DH. SAİDd. No: 182/192, 29 Zilhicce 1305, 6 Eylül 1888.

1888 tarihli mahkeme kararında suçlama yapılan konuda tek bir tanık olduğu ve başka şahit bulunmaz ise Petro'nun tahliye edileceği belirtilmektedir.⁴⁹² Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.92. Mücellid İsmail Hakkı Efendi

XIX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid İsmail Hakkı Efendi Trabzon'da ikamet etmiştir. Burada bulunan mücellidhanesini yakın zamanda matbaa olarak kullanmaya başlamıştır. 1889 senesinde matbuat idaresinden gelen tezkerede yeni yayınlanan Matbaalar Nizamnamesi gereğince İsmail Hakkı'nın ruhsatını yenilemesi istenmektedir.⁴⁹³ Dahiliye Nezaretine gönderilen eski ruhsatname yenilendikten sonra Trabzon vilayetine gönderilmiştir.⁴⁹⁴ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.93. Mücellid Acem Rıza Efendi

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Acem Mücellid Rıza Efendi'nin Çadırcılarda bulunan dükkanında, Valide handa İran Şirketi matbaasında ruhsatsız olarak basılan Kuran-ı Kerimlerden 64 adedinin matbuat müfettişleri tarafından bulunmuştur. Mücellidin İran tebaasından olması sebebiyle kitapların müsadere edilmesi için Zaptiye Nezâreti tarafından sefaretten bir memur ile polis istenmektedir.⁴⁹⁵

3.2.94. Mücellid Gerarda

Mücellid Gerarda Osmanlı devletinde XIX. yüzyıl sonunda yaşamış gayri Müslimlerdenidir. Galata'da Perşembe Pazarı semtinde Bakır sokağında bulunan Saksı Han'da iş yeri bulunmaktadır.⁴⁹⁶ Çok sayıda sipariş aldığı belgelerden öğrenmekteyiz. Siparişlerin çokluğu sebebiyle en erken tarihli belgeye göre sıraya koyduğumuzda şunları görmekteyiz (Foto:43).

İstanbul'da Çavuşbaşı'nda Padişaha ait çiftliğin haritası temize çekilip düzenlendikten sonra Mücellid Gerarda tarafından 100 kuruşa cildlemesi yapılmıştır.⁴⁹⁷ Emlak-ı Hümâyün kalemi defterleri için on iki defter imal etmiş ve bir adet yevmiye

⁴⁹² BOA. DH. MKT. 1576/29. 1, 15 Rebiülahir 1306, 19 Aralık 1888.

⁴⁹³ "Nizamname-i mezkurun beşinci maddesinde gösterildiği üzere vilayette keşâd olacak matbaalara mahallerince ruhsat itası olacağına ve matbaalara mahsus olarak tab' ettirilen ruhsatnameler..." BOA. DH.MKT. No: 1592/30.1, 2 Cemaziyelahir 1306, 3 Şubat 1889.

⁴⁹⁴ BOA. MF.MKT. No: 105/73.1, 20 Cemaziyevvel 1306, 22 Ocak 1889.

⁴⁹⁵ BOA. MF. MKT. No: 147/69.1, 16 Muharrem 1310, 10 Ağustos 1892.

⁴⁹⁶ BOA. ML. EEM. No: 176/25. 2, 18 Cemaziyelahir 1306, 19 Şubat 1889.

⁴⁹⁷ BOA. ML. EEM. No: 295/123. 2, 6 Rebiülevvel 1316, 25 Temmuz 1848. Belge tarihi Sultan Abdülmecid dönemine denk gelmektedir.

defteri tamir etmiştir.⁴⁹⁸ Aynı kalem için sipariş verilen etiketleri 253 kuruşa imal etmiştir.⁴⁹⁹ II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde Mısır Hıdivine hediye edilmek üzere Hereke Fabrikasının imal ettiği ürünleri gösteren bir albüm yapması istenmiştir. Bu albüm için 325 kuruş ödenmiştir.⁵⁰⁰ Yine Emlak- Hümayun kalemi için defter ve etiketler imal etmiş, Evrak kaleminin muhasebe defterlerine sıra numarası koymuştur.⁵⁰¹ Yaptığı işler için 1560 kuruş ödeme aldığını onaylanan senetten öğrenmekteyiz.⁵⁰²

Her gün sabah akşam II. Abdülhamid'e sunulan meblağa? mahsus kullanılmak üzere zarf siparişi verilmiştir.⁵⁰³ Fenn-i Mimar-i Osmâni adlı eseri cildlemiş, 200 kuruş ödeme almıştır.⁵⁰⁴

3.2.95. Mücellid Halil Efendi

Mücellid Halil Efendi hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. XIX. yüzyıl sonunda yaşamıştır, İstanbul'da mücellid esnafındandır. Maliye Nezaretine bağlı Emanet meclisindeki yıpranmış defterlerin tanzim ve tamiri için istihdam edilmiştir.⁵⁰⁵ Maliye Nezareti tarafında kendisine 299 kuruş ödeme yapılmıştır.⁵⁰⁶

3.2.96. Mücellid Mehmed Efendi

Mücellid Mehmed Efendi, Kütüphane-i Hümayunda müstahdem mücellid olarak görev yapmıştır. Her sabah iş başında vaktinde bulunmak için evini Beşiktaş'a taşımıştır. Kendisi fakir hali sebebiyle zor durumda olduğundan Yıldız civarında Çoban mahallesinde salîb-i ahmer memurları için boşaltılan evlerden birinde geçici ve ücretsiz olarak oturmak için müsaade istemiştir.⁵⁰⁷

Sanatındaki maharetinden dolayı kendisine "sanayi madalyası" verilmiştir.⁵⁰⁸ Nuruosmaniye Kütüphanesinden çalınan bir adet tezhipli Kur'an-ı Kerim kabı yerine yeni

⁴⁹⁸ Mücellid Gerarda imal ettiği 120 sayfalık bir adet defter kabı için 100 kuruş, 150 sayfalık iki adet defter için 100 kuruş, 100 sayfalık sekiz defter için 280 kuruş ve tamir ettiği yevmiye defteri için 20 kuruş toplamda 500 kuruş ödeme yapılmıştır. BOA. ML. EEM. No: 109/18.2, 22 Cemaziyelahir 1306, 23 Şubat 1889.

⁴⁹⁹ BOA. ML. EEM. No: 134/12. 1, 18 Cemaziyelevvel 1308, 30 Aralık 1890.

⁵⁰⁰ BOA. ML. EEM. No: 176/25. 1, 27 Safer, 1311, 9 Eylül 1893.

⁵⁰¹ Mücellid Gerarda hazırladığı faturada yaptığı işleri madde madde yazmıştır. Bu listeye göre, 2 büyük boy defter, 107 adet defter, 1 adet 100 sayfalık irade-i seniyye defteri, 350 etiket imal etmiş ve defterlere sıra numarası koymuştur. BOA. ML. EEM. No: 188/27. 7, 22 Şevval 1311, 28 Nisan 1894.

⁵⁰² BOA. ML. EEM. No: 188/27. 6, 22 Şevval 1311, 28 Nisan 1894.

⁵⁰³ "Beher mesâ Hakipâ-i Hümayuna takdimi mutat olan meblağın vaz' mahsus olup Mücellid Gerarda veznece imal ettirilen 216 adet zarfın bedeli olup bervech-i bâlâ yalnız 324 kuruşun cânip vezneden ita olunması." BOA. ML. EEM No: 578/49. 1, 13 Zilkade 1324, 29 Aralık 1906.

⁵⁰⁴ BOA. ML. EEM. No: 642/69. 1, 23 Zilhicce 1325, 27 Ocak 1908.

⁵⁰⁵ "299 kuruş ana paranın tesviyesi mümâileyh tarafından istidâ olunan meblağ mezbur kalem-i mezkurun divanına havale" BOA. BEO.424/31742.2, 19 Zilhicce 1311, 23 Haziran 1894.

⁵⁰⁶ BOA. BEO. 424/31742.1, 19 Zilhicce 1311, 23 Haziran 1894.

⁵⁰⁷ BOA. Y. PRK. MF. No: 4/8. 1, 18 Zilkade 1315, 10 Nisan 1898.

⁵⁰⁸ BOA. İ. TAL. No: 58/51. 1, 28 Muharrem 1312, 1 Ağustos 1894.

bir kap imal etmiştir.⁵⁰⁹ Yaptığı işler arasında kayda geçen tek eseri budur. Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.97. Mücellid Paronak Efendi

Mücellid Hazreti Şehriyari Paronak Efendi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Yalnızca Baş Kâtip Dairesi yazışmasından cild sanatındaki maharetinden dolayı beşinci rütbeden Mecid-i Nişanı verildiğini öğrenmekteyiz.⁵¹⁰

3.2.98. Mücellid Hasan bin Kadri

Mücellit Hasan Efendi 1892 senesinde İzmir Hamidiye Sanayi Mektep 'inde cild sanatı tahsili alarak mezun olmuştur. Aynı sene Vilayet Matbaasında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Üç yıl burada görev yaptıktan sonra hal ve davranışlarındaki nezaket sebebiyle Sanayi Mektebi mücellidliğine ataması yapılmıştır.⁵¹¹

3.2.99. Mücellid Ali Ragıp Efendi

Mücellid Ali Ragıp Efendi, Şamlı Hacı Mehmed Efendi'nin oğludur.⁵¹² H.1312/M.1885 yılında mücellid ve kağıtçıbaşı olarak Yıldız Sarayında göreve başlamıştır.⁵¹³ Görev yaptığı süre içerisinde maharet ve güzel hizmetlerinden dolayı bir adet gümüş madalya almıştır.⁵¹⁴ Uhdesine önce ikinci sınıf rütbe verilmiş⁵¹⁵ daha sonra bu rütbe bir derece terfi ettirilmiştir.⁵¹⁶ En son üçüncü rütbeden Osmanî Nişan-ı Alî verilmiştir.⁵¹⁷ Ragıp Efendi 1890 tarihli Hafız el-Rıza el-Vidini'nin yazdığı Kur'an-ı Kerim'in tezhip ve cild kapaklarını yapmıştır (Foto: 44-45).⁵¹⁸ Süheyl Ünver'in eser hakkına bilgi vermeden *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde* künyesini verdiği eserin tezhibini ve cild kapaklarını yapmıştır (Foto:46-47-48-49).⁵¹⁹

Aylık 800 kuruş maaş ile çalışan Ragıp Efendi, bu meblağın geçimini sağlamaya yetmemesinden dolayı zam istemiştir. Yazdığı arzuhalde “Mabeyin Hümâyun Mülûkaneleri Sermücellidi Ali Ragıp” olarak imzası ve mührü bulunmaktadır.⁵²⁰

⁵⁰⁹ BOA. MF. MKT. No: 1064/26. 1, 21 Şevval 1305, 1 Temmuz 1888.

⁵¹⁰ BOA. İ. TAL. No: 74/61. 1, 29 Ramazan 1312, 26 Mart 1895.

⁵¹¹ BOA. DH.MKT. No: 360/53. 1, 27 Şevval 1312, 23 Nisan 1895.

⁵¹² Babası Şamlı Hacı Mehmed 1869'da vefat etmiştir. Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁵¹³ 18 seneden beri mücellid ve kağıtçıbaşı olarak görev yaptığını yazdığı arzuhalde göreve başlama yılının (H.1312/M.1885) olduğunu öğrenmekteyiz. BOA. Y. PRK. AZJ. No: 46. 103. 1, 29 Zilhicce 1320, 29 Mart 1903.

⁵¹⁴ BOA. İ. TAL. No: 107/114.1, 7 Recep 1314, 12 Aralık 1896.

⁵¹⁵ BOA. İ. TAL. No: 175/30.1, 8 Muharrem 1317, 19 Mayıs 1899.

⁵¹⁶ BOA. İ. TAL. No: 211/ 53. 1, 30 Muharrem 1318, 30 Mayıs 1900.

⁵¹⁷ BOA. İ. TAL. No: 237/1. 1, 1 Ramazan 1318, 23 Aralık 1900.

⁵¹⁸ Şule, Aksoy, *a.g.m.*,1977, s.135.

⁵¹⁹ A., Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24.

⁵²⁰ BOA. Y. PRK. AZJ. No: 46/103. 1, 29 Zilhicce 1320, 29 Mart 1903.

Ragıp Efendi'nin Ali Rıza (1278/ 1862)⁵²¹, Mehmed Nureddin⁵²² (1287/ 1871) ve Mehmed Naşid (1298 /1881) adında üç oğlu olmuştur. Küçük oğlu Mehmed Naşid Efendi, Beşiktaş Mektep-i Mülkiye Rüştîyesinde ve Mülkiye-i Şahâne İdadisinde eğitim görmüştür. (1321/ 1903) senesinde Hazine-i Hassa Evrak Kalemine tayin olunmuştur. Mesleğindeki gayretinden dolayı rütbe tevcihi ile dördüncü rütbeden Nişan-ı Alî Osmanî verilmiştir.⁵²³

3.2.100. Mücellid Hüsnü Efendi

XIX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Hüsnü Efendi uygunsuz tavırları sebebiyle İstanbul'da bulunması doğru bulunmayıp Zaptiye Nezâreti tarafından taşraya gönderilmiştir.⁵²⁴ Manastır vilayetine Polis Sami Efendi refakatinde gönderilen Hüsnü Efendinin belediyede istihdam edilmiştir.⁵²⁵

Belediye dairesinde memur olarak beş yıl çalışan Hüsnü Efendi 250 kuruş maaşının 100 kuruşunun kesilmesinden dolayı geçim sıkıntısı çektiğini arzuhalinde belirterek gereğinin yapılmasını istemiştir. İhtiyaçlarını karşılayabilmesi için mücellid esnafından olması sebebiyle 25 Temmuz 1902'de Matbaa Vilayetinde istihdam olunmuştur.⁵²⁶

3.2.101. Mücellid Batuşo Zaharban

Mücellid Batuşo Zaharban hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır Yalnızca 22 Haziran 1897 tarihli Yanya vilayeti ile olan yazışmadan matbuat müfettişleri tarafından yapılan teftişte dükkanında bulunan kitaplardan üç tanesinin yasaklı kitaplardan olabileceği şüphesiyle el konulduğunu öğrenmekteyiz. Muayene sonucunda Atina Matbuat idaresinde bulunan sakıncalı kitaplar listesinde olduğu anlaşılmış ve kitaplar görevliler tarafından yakılarak imha edilmiştir.⁵²⁷

3.2.102. Mücellid Mihail Efendi

XIX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Mihail Efendi'nin iş yeri Galata da Perşembe Pazarında bulunan Serpuş Han içerisinde 12 numaralı odada bulunmaktaydı. 21 Mart 1900 tarihli Zaptiye Nezareti ile olan yazışmadan dükkanını

⁵²¹ BOA. DH. SAİDd. No: 32/421, 29 Zilhicce 1278, 27 Haziran 1862.

⁵²² BOA. DH. SAİDd. No: 134/219, 29 Zilhicce 1287, 22 Mart 1871

⁵²³ BOA. DH. SAİDd. No: 133/51, 29 Zilhicce 1298, 22 Kasım 1881.

⁵²⁴ BOA. TMIK. M. No.28/44.1, 19 Ramazan 1314, 21 Şubat 1897.

⁵²⁵ BOA. ZB. No: 448/115. 1, 28 Ramazan 1314, 2 Mart 1897.

⁵²⁶ BOA. MKT. No: 548/8.2, 18 Rebiülahir 1320, 25 Temmuz 1902.

⁵²⁷ BOA. MF. MKT. 359/ 33. 2, 21 Muharrem 1315, 22 Haziran 1897.

matbaaya çevirdikten sonra taş hurufat baskı kullanarak ilan, kartvizit ve benzeri evrak basımı yapmak istediğini anlıyoruz (Foto:50).⁵²⁸

3.2.103. Mücellid ve Matbaacı George Costantini

George Costantin Galata'da Tünel Han'da mücellidlik ve matbaa ile iştiğal etmiştir. Almanya'nın Frankfurt şehrinde bulunan makine Fabrikatörü Frederick Kress'e "Protesto Varakası" göndermiştir.⁵²⁹ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.104. Mücellid İspiro Hristo Dolo Efendi

Mücellid İspiro Efendi hakkından birçok belgeden bilgi sahibi olmaktadır. Galata'da Billur sokağında 12 numaralı dükkânda iş yeri bulunmaktadır. Haykozon Gülbenkyan'ın Kalekapısında Hendek caddesinde bulunan matbaasını içinde bulunan makine, hurufat ve diğer malzemeler ile İspiro Efendi devralmıştır.⁵³⁰ Sanatındaki maharetinden dolayı beşinci rütbeden "mecidi nişanı" verilmiştir.⁵³¹

Farklı tarihlerde Mücellidhanesinde kullanmak için yurt dışından malzeme sipariş veren İspiro Hristo Efendi, Paris'den pirinç harfler getirtmiştir. Bu harfler gümrükten kendisine teslimi belli bir prosedür ile matbuat memuru tarafından yapılacağı anlaşılmaktadır.⁵³² Almanya'dan ise kâğıt kesmeye mahsus iki adet bıçak sipariş vermiş, Galata gümrüğüne ulaşan bıçakların müfettişler tarafından muayenesi yapıldıktan sonra teslim edilmiştir.⁵³³

3.2.105. Mücellid İsak Fresko

XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid İsak Fresko Balat'da Aya Astradi caddesinde oturmaktadır. Balat komiseri ve diğer görevliler tarafından evinde yasaklanmış, taklitle ve ruhsatsız basılmış çeşitli konularda kitaplar bulunmuş bunlara el konulmuştur.⁵³⁴ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

⁵²⁸ BOA. DH. MKT. No: 2196/109. 1, 23 Zilhicce 1316, 4 Mayıs 1899.

⁵²⁹ BOA. HR. TH. No: 239/97. 1, 19 Zilkade 1317, 21 Mart 1900.

⁵³⁰ BOA. DH. MKT. No: 873/51. 1, 3 Cemaziyelevvel 1322, 16 Temmuz 1904.

⁵³¹ BOA. İ. TAL. No: 214/3. 1, 2 Safer 1318, 1 Haziran 1900.

⁵³² "Zikr olunan hurûflar usûl ve emsaline tevfikân itasında beis görülmemiş ise de mücellidler tarafından ara sıra bir hayli hurûf celb ettirilmekte olmasına bunların miktarı ise Matbuat İdaresince meçhul bulunmasına binaen badema matbaalar için getirilen hurûf misallü mücellidlerin celb eyledikleri hurûfun cinsi ve miktarının dahi defter-i mahsusa kayıdır." BOA. DH. MKT. No: 2582/119. 1, 19 Şevval 1319, 29 Ocak 1902.

⁵³³ BOA. DH. MKT. No: 1093/17. 2, 26 Rebiülahir 1324, 19 Haziran 1906.

⁵³⁴ Mücellid İsak Fresko evinde 13 paket Eczâ-i Şerife, 2 paket Nasihat-i Hikmet, 2 paket İlmihal, Gülistan, 4 paket Ez-zıya, 10 paket Muhtasar Osmanlı Coğrafyası, 27 paket Rehber-i Ahlak 16 paket Kısas-ı Enbiya, 5 paket Cenaze

3.2.106. Mücellid Faik Efendi

Mücellid Faik Efendi hakkında ulaştığımız ilk belge (1319 /1901)⁵³⁵ tarihlidir. Yaptığı işlerin ücretlerini belirtmiş olduğu senetlere ve Hassa Hazinesi Emlak Dairesinden ödeme yapıldığını gösteren çok sayıda makbuza arşivden ulaşılmış bulunmaktayız. Sipariş verilen işlerin çokluğu sebebiyle en erken tarihli belgeye göre yapılan işleri yazdık.

Emlak- 1 Hümâyün kaleminin defterlerini yenileme işlemi ile⁵³⁶ yine aynı kalem tarafından sipariş verilen irade-i seniyye kaydı için kullanılacak beş adet defter imali ve tamirini yapmıştır.⁵³⁷

Hazine-i Hassa Şahane Evrak Kalemi için “umumi numara defterleri”⁵³⁸ ile yeşil ve kırmızı maroken defter kulağı⁵³⁹ ve hicri 1323 senesinden 1327 senesine kadar kullanılacak defterler için etiket imal etmiştir.⁵⁴⁰

Mücellid Faik Efendi Tezkire-i Ma’rûza⁵⁴¹ kaydı için kullanılacak beş adet defter imal ettirilmiş bu defterler için 175 kuruş ödenmiştir. Her bir defterin tek adedinin 35 kuruş olduğunu öğreniyoruz.⁵⁴²

Emlak-1- Hümâyün Kalemi için (1319 /1901) yılının ağustos ayında sekiz gün çalışmıştır. Faik Efendi bu süre zarfında verilen defterleri tamir etmiş. Beş günlük yevmiye olarak 100 kuruş⁵⁴³, üç günlük yevmiye olarak da 60 kuruş ödenmiştir.⁵⁴⁴ Aynı kalem için bir adet defter tamir edip, bir adet büyük fihrist defter imal etmiştir.⁵⁴⁵

Duası, 19 paket Kıraat, 26 paket Hesap-ı Ameli, 16 paket Melik Şah (yasaklanan kitaplardan) ve 300 kadar Kur’an-ı Kerim bulunmuştur. BOA. MF. MKT. No: 529/39. 1, 9 Cemaziyelahir 1318, 4 Ekim 1900.

⁵³⁵ BOA. ML. EEM. No: 379/13. 1, 5 Cemaziyelevvel 1319, 20 Ağustos 1901.

⁵³⁶ Emlak-1 Hümâyün Kalemi için yenilediği defterler için iki gün istihdam edilen Mücellid Faik Efendi’ye 40 kuruş ödeme yapılmıştır. BOA. ML. EEM. No: 379/13. 1, 5 Cemaziyelevvel 1319, 20 Ağustos 1901.

⁵³⁷ İmal ettiği ve yenilediği 5 adet defter için 175 kuruş ücret ödenmiştir. BOA. ML. EEM. No: 500/82. 1, 7 Muharrem 1323, 14 Mart 1905.

⁵³⁸ 10 adet umûmî numara defteri için 500 kuruş ödenmiş ve her bir defter 50 kuruştan imal edilmiştir. BOA. ML. EEM. No: 500/82. 1, 7 Muharrem 1323, 14 Mart 1905.

⁵³⁹ Faik Efendiye etiketler ve 2090 adet defter kulağı için 1445 kuruş ödeme yapılmıştır. BAO. ML. EEM. No: 434/26. 1, 8 Zilhicce 1320, 8 Mart 1903.

⁵⁴⁰ BOA. ML. EEM. No: 587/17. 1, 24 Muharrem 1325, 9 Mart 1907.

⁵⁴¹ Arz tezkerelerinin diğer adı “tezkire-i ma’rûza”dır. Sadrazam tarafından bir konu hakkında padişaha bilgi vermek için Mâbeyin başkâtibine gönderilen evraktır. Mübahat S. Kütükoğlu, “Tezkire”, TDVIA, C.XLI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002 s.73.

⁵⁴² BOA. ML. EEM. No: 374/27. 1, 7 Rebiülevvel 1319, 24 Haziran 1901.

⁵⁴³ BOA. ML. EEM. No: 387/34. 1, 22 Rebiülahir 1319, 8 Ağustos 1901.

⁵⁴⁴ BOA. ML. EEM. No: 378/81. 1, 29 Rebiülahir 1319, 15 Ağustos 1901.

⁵⁴⁵ BOA. ML. EEM. No: 608/74. 1, 28 Cemaziyelevvel 1325, 9 Temmuz 1907.

1299 senesinden 321 senesi kadar olan nakit muamelelerini gösteren defterler için meşin etiket üreterek bu etiketleri defterlere sıra numarası ile yapıştırmıştır. Bu iş için üç gün çalışan Faik Efendiye 170 kuruş ödenmiştir.⁵⁴⁶

Dosya odasında kullanılmak için karton imal etmiştir. İlk siparişte 100 adet⁵⁴⁷ ikinci siparişte 25 adet karton üretmiştir.⁵⁴⁸ İdare-i Nehriye-i Merkezi Kalemi için ürettiği iki adet defter için 140 kuruş ödeme almıştır.⁵⁴⁹

Fırat nehri ve Dicle havzası üzerindeki petrol yatakları hakkında keşif raporunun Almanca ve Fransızca tercümeleri ile 15 adet haritanın saklanması için Hendesehâne tarafından Mücellid Faik Efendiye mahfaza siparişi⁵⁵⁰ ile zamanla eskiyen Feriköy haritasının kenar kurdelesini ve astarının yenilenmesi istenmiştir.⁵⁵¹

Yalova dağ hamamları için alınan kitaplardan cildsiz olan 69 adet kitabın cildlemesi Faik Efendiye yaptırılmış ve cildleme masrafı olarak 103. 50 kuruş ödenmiştir.⁵⁵² Hakkında en geç tarihli iki belgede ilk olarak 13 cild⁵⁵³ son olarak 14 adet cetvel? teclid etmiş olduğunu ve toplamda 270 kuruş ücret aldığını öğrenmekteyiz.⁵⁵⁴

3.2.107. Mücellid Kantakopolos

Mücellid Kantakopolos hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca Dahiliye Nezareti ile olan yazışmadan Atina yaşadığını ve 1901 yılında “İncil-i Şerif Fedaileri” adında levha bastığını öğrenmekteyiz. Bu levhanın elden ele dolaştırılıp etraf da yayılması istenmediğinden Nezaret tarafından gereğinin yapılacağı belirtilmiştir.⁵⁵⁵

3.2.108. Mücellid Koço

Mücellitlikle işgal eden Koço'nun iş yeri Kapalı Çarşıda Çadircılar Kapısında bulunmaktaydı. Dükkânı teftiş edilirken yasaklanmış kitaplardan bulunmuş ve bunlara el konulmuştur. Bu esnada İranlı Sahaf Mehmet, Mücellid Koço'nun yardımına gelerek el konulan kitapları zorla geri almıştır. Matbuat müfettişleri tarafından aynı durumun geçen sefer yapılan teftişte tekrarlandığını ve İran tebaasına mensup sahafların bu kitaplar için

⁵⁴⁶ BOA. ML. EEM. No: 513/59. 1, 13 Cemaziyelevvel 1323, 16 Temmuz 1905.

⁵⁴⁷ BOA. ML. EEM. No: 548/102. 1, 19 Rebiülevvel 1324, 13 Mayıs 1906.

⁵⁴⁸ 25 adet karton bedeli olarak 200 kuruş ödenmiş. BOA. ML. EEM. No: 592/7. 1, 11 Safer 1325, 26 Mart 1907.

⁵⁴⁹ BOA. ML. EEM. No: 604/69.1, 4 Cemaziyelevvel 1325, 15 Haziran 1907.

⁵⁵⁰ Mahfaza için 40 kuruş ödeme yapılmıştır. BOA. ML. EEM. No: 611/95. 1, 11 Cemaziyelevvel 1325, 22 Haziran 1907.

⁵⁵¹ BOA. ML. EEM. No: 598/55. 1, 1 Rebiülahir 1325, 14 Mayıs 1907.

⁵⁵² BOA. ML. EEM. No: 615/47. 1, 9 Rebiülahir 1325, 22 Mayıs 1907.

⁵⁵³ BOA. ML. EEM. No: 639/43. 1, 5 Zilhicce 1325, 9 Ocak 1908.

⁵⁵⁴ BOA. ML. EEM. No: 648/5. 1, 16 Muharrem 1326, 19 Şubat 1908.

⁵⁵⁵ BOA. DH. MKT. No: 495/58. 5, 15 Muharrem 1320, 24 Nisan 1902.

resmi muamele yapılmasının engellendiği belirtilmiştir. Bu düzensizliğe son vermek için çarşıda bulunan diğer mücellid ve kitapçılarında teftiş edilerek yasaklı eserler bulunduranların kitaplarına el konulması hususunda gerekli hazırlığın yapılmasına Matbuat İdaresi tarafından karar verilmiştir.⁵⁵⁶

3.2.109. Mücellid Agop Matosyan

XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Agop Matosyan İstanbul'da Fincancılar yokuşunda Amerikan hanında mücellid ve matbaacı olarak çalışmıştır.⁵⁵⁷ İş yerinde kullanmak için Hamburg'dan bir adet tutkal makinası⁵⁵⁸ bir sene sonra da bir adet kâğıt kesmeye mahsus makine ile bir adet ufak ıstampâ makinası getirtmiştir.⁵⁵⁹ Miladi 1908 yılı için altı dilde takvim hazırlamış, daha sonra bu takvim dört dilde yayınlamaya karar vermiş bunun için Maarif Nezaretinden izin istemiştir.⁵⁶⁰

3.2.110. Mücellid Yorgi Hristo Rolos

Mücellid Yorgi Hristo, Galata'da Medrese sokağında 35 numarada iş açmıştır. Mücellid dükkânında kullanmak için Avrupa'dan sipariş verdiği iki adet mukavva kesme bıçağının tarafına teslim edilmesi için Dahiliye Nezaretine arzuhal yazmıştır.⁵⁶¹ Bıçaklar Galata'da bulunan Emtia-i Ecnebiyye gümrüğüne ulaştıktan sonra matbuat müfettişleri tarafından muayene edilerek kendisine teslim edilmiştir.⁵⁶²

3.2.111. Mücellid Hamun Hayim

Mücellid Hamun Hayim'in kendi elinden çıktığını tespit ettiğimiz arzuhalden Selanik de Telgraf caddesinde oturduğunu öğrenmekteyiz. Tadilat-ı Umumiye Dairesi tarafından verilen resmi defterlerin bir kısmını tamir edip bir kısmını yeniden imal etmiştir. Bu hizmetinin karşılığı olarak 100 kuruş peşin almış ve kalan 125 kuruş ödenmemiştir. Eksik kalan ücretin bugün yarın diyerek verilmediğini belirten Hamun Hayim aile geçimini sağlamak için kalan miktara ihtiyacı olduğunu kalan miktarın kendisine ödenmesini Umumiye İdaresinden istemiştir.⁵⁶³ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

⁵⁵⁶ BOA. DH. MKT. No: 848/22. 1, 17 Safer 1322, 3 Mayıs 1904.

⁵⁵⁷ BOA. DH. MKT. No: 891/4. 2, 21 Cemaziyelahir 1322, 2 Eylül 1904.

⁵⁵⁸ BOA. DH. MKT. No: 633/11. 1, 4 Şevval 1320, 4 Ocak 1903.

⁵⁵⁹ BOA. DH. MKT. No: 891/4. 1, 23 Cemaziyelahir 1322, 4 Eylül 1904.

⁵⁶⁰ Ahmet, Yüksel, "Osmanlı'da Zamanı Anlamak: Duvar Takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.XII, C.III, İstanbul, 2010, s.503.

⁵⁶¹ BOA. DH. MKT. No: 870/42. 2, No: 19 Rebiülahir 1322, 4 Temmuz 1904.

⁵⁶² BOA. DH. MKT. No: 870/42. 3,26 Rebiülahir 1322, 10 Temmuz 1904.

⁵⁶³ BOA. TFR. ŞKT. No: 65/6470.1, 21Rebiülevvel 1323, 26 Mayıs 1903.

3.2.112. Mücellid Kristo Dolos

Mücellid Kristo Dolos hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Galata'da Kefaledi Matbaası altındaki dükkânda mücellidlik yapmıştır ve 25 Mayıs 1906 'da dükkanını matbaaya çevirmek için ruhsat almıştır.⁵⁶⁴ Matbuat müfettiş Hüsnü Efendi Kristo hakkında verdiği raporda dükkanında kullanmak için Galata da matbaacılık yapan Halepyan dan matbaa alet ve edevat satın almasına rağmen sanatı ile iştiğal etmeden bu aletleri Matbaacı Arşovlusa sattığını belirterek matbaası için verilen ruhsatın geri alınmasını istemiştir.⁵⁶⁵

3.2.113. Mücellid Leon Karafaşyan

XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Leon Karafaşyan Babıali caddesinde mücellidlik yapmıştır. Arkadaşları Deavi vekili Ayciyan, Matbaacı Eskon ile kendilerine müfettiş süsü vererek Babıali caddesindeki Karabet Efendi matbaasını teftiş etmişlerdir. Basılmakta olan "Malumat-ı Zirâiyye" kitabının formları üzerinde bazı uygulamalarda bulunmuşlardır. İş yerlerini gezen sivil komiser Hafız Efendi'nin durumu anlaması ile Mücellid Leon ve arkadaşları Soğukçeşme sokağında bulunan polis merkezine götürülmüşlerdir.⁵⁶⁶ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.114. Mücellid Enver Efendi

Mücellid Enver Efendi hakkında bilgiye Çini Fabrikasında işe alınması için verilen 8 Nisan 1900 tarihli tezkereden ulaşmaktayız. Fabrikanın Sermücellidi gözetiminde aylık 500 kuruş maaş ile tezyinat bölümünde istihdam edilmiştir. Bu tarihten önce mücellid esnafındandır.⁵⁶⁷

3.2.115. Mücellid Ömer Efendi

Mücellid esnafından olan Ömer Efendi, Mücellid Enver Efendi ile Çini Fabrikasında Sermücellid gözetiminde aylık 500 kuruş maaş ile tezyinat bölümünde işe alınmıştır.⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ BOA. DH. MKT. No: 1075/33. 1, 1 Rebiülevvel 1324, 25 Nisan 1906.

⁵⁶⁵ BOA. DH. MKT. No: 1075/33. 1, 7 Rebiülevvel 1324, 1 Mayıs 1906.

⁵⁶⁶ BOA. DH. MKT. No: 1180/34. 1, 18 Cemaziyelevvel 1325, 29 Haziran 1907.

⁵⁶⁷ BOA. ML.EEM. No: 338/18.1, 7 Zilhicce 1317, 8 Nisan 1900.

⁵⁶⁸ BOA. ML.EEM. No: 338/18.1, 7 Zilhicce 1317, 8 Nisan 1900.

3.2.116. Mücellid Anesti

XIX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Anesti İstanbul'da ikamet etmiştir. İstişare Odası kütüphanesi için 55 adet kitap cildleme ile 100 adet karton siparişi almış ve ölçü ile imal etmiştir. İş bitiminde kendisine 775 kuruş ödeme yapılmıştır.⁵⁶⁹

3.2.117. Mücellid Mehmed Said

Mücellid Mehmed Said Efendi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Süheyl Ünver'in mücellid dükkanları hakkındaki çalışmasında kendisinden "Basmacı Mücellid Said Efendi" olarak bahsetmektedir.⁵⁷⁰ İş yeri Beyazıt'ta mücellidler ve müzehhipler çarşısında bulunmaktaydı.⁵⁷¹ Cildlediği kitapların sırt kısmında kullanılacak harf ve rakamların satın alınması için istekte bulunmuştur. Bu iş için Matbuat idaresi görevlendirilmiştir.⁵⁷²

3.2.118. Mücellid Ahmed Efendi

XIX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Ahmed Efendi Yanya'da ikamet etmiştir. 2 Ağustos 1899 gecesinde kendisi ile beraber ev halkı hırsızlar tarafından öldürüldükten sonra evdeki eşyalar ile nakit para çalınarak ev yakılmıştır. Enkaz altından yanmış cesetler bulunmuştur.⁵⁷³

3.2.119. Mücellid Râif Efendi

Mücellid Raif Efendiye ait tek bir belgede bilgi yer almaktadır. Senâdat Müdürü Ragıp Bey ile olan yazışmadan Kocamustafapaşa'da oturduğunu öğrenmekteyiz.⁵⁷⁴ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belgeye ulaşılamamıştır.

3.2.120. Mücellid Hafız Mehmed Efendi

Mücellid Hafız Mehmed Efendi hakkında bilgiye Emlak- ı Hümayun Evrak odası için yaptığı işler hakkında yapılan komisyon yazışmalarından öğrenmekteyiz. Kendisine ilk siparişte H. 1316 / M.1898 senesine mahsus maliye defterleri ile 50 adet dosya kabı⁵⁷⁵ ikinci siparişte gelecek sene lazım olacak 40 adet büyük defteri imal etmesi istenmiştir.

⁵⁶⁹ BOA. HR. HŞ İŞO. No: 196.59.1, 11 Şaban 1327, 28 Ağustos 1909.

⁵⁷⁰ A. Süheyl, Ünver, Dosya:135, Mücellid ve Müzehhipler, SYEK.

⁵⁷¹ BOA. DH. MKT. No: 2504. 103. 1, 13 Rebiülevvel 1319, 30 Haziran 1901.

⁵⁷² BOA. DH. MKT. No: 2504. 103. 1, 13 Rebiülevvel 1319, 30 Haziran 1901.

⁵⁷³ BOA. DH. MKT. No: 2521. 11.1, 25 Rebiülevvel 1319, 3 Ağustos 1899.

⁵⁷⁴ BOA. ML.EEM. No: 380.13.1, 14 Cemaziyelevvel 1319.

⁵⁷⁵ "Dosya kaplarının arkası ve kenarları meşin üzeri siyah kabartmalı." BOA. ML. EEM. 345. 10. 1, 12 Rebiülevvel 1318, 10 Temmuz 1900.

Hazine-i Hassa tarafından hazırlanan faturadan kendisine dosya kapları için 400 kuruş⁵⁷⁶ ikinci sipariş için⁵⁷⁷ 3400 kuruş ödeme yapılmıştır.⁵⁷⁸

3.2.121. Mücellid Mehmed Efendi

Edirne vali vekili Arif Bey'in kitapçıların ve mücellidhanelerin teftişi hakkında Dâhiliye Müsteşarlığına gönderdiği 24 Kasım 1901 tarihli telgraftan Mücellid Mehmed Efendi'nin Edirne de ikamet ettiğini ve burada mücellid dükkânı bulunduğunu öğrenmekteyiz.⁵⁷⁹ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.122. Mücellid Hasan Dede

XIX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Hasan Dede Vidin'de Hurşid Efendi Konağında ikamet etmiştir. Aslen Manastır vilayetine bağlı Ustrugalı'dır. Tüccar Vekaletine gönderilen tereke defterinden Kaliçe çarşısında mücellid dükkânı bulunduğunu ve çocuksuz olarak vefat ettiğini öğrenmekteyiz.⁵⁸⁰

3.2.123. Mücellid Rayzer Matyah

Mücellid Rayzer Matyah'ın kendi elinden çıktığını tespit ettiğimiz arzuhalde İstanbul'da yaşayan Almanya devleti tebaasından olduğunu ve mücellidlik ile iştiğal ettiğini öğrenmekteyiz.⁵⁸¹ İş yerinde kullanmak için Almanya'nın Hamburg şehrinden mücellid makinası ile dört adet bıçak getirtmiştir.⁵⁸² Yaptığımız araştırmalarda hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.124. Mücellid Arşak Matukyan

Mücellid Arşak Matukyan, İstanbul'da Topalyan Han'da bulunan iş yerini mücellidhane ve matbaa olarak kullanmıştır.⁵⁸³ Mücellidhanesinde kullanmak için Almanya'dan (*R B*) marka kitap inceltmek için bir adet silindir ile kitap kapaklarını yaldızlamak için bir adet ıstampa makinası getirtmiştir.⁵⁸⁴

⁵⁷⁶ BOA. ML. EEM. No: 345/10.3,19 Rebiülevvel 1318, 17 Temmuz 1900.

⁵⁷⁷ "40 adet elvan ve kenarları kaplı kebir defter" BOA. ML.EEM. No: 360.90.2, 28 Şevval, 1318, 18 Şubat 1901.

⁵⁷⁸ BOA.ML.EEM. No: 360/90.3, 28 Şevval, 1318, 18 Şubat 1901.

⁵⁷⁹ BOA., DH. ŞFR.No: 259/33.1., 12 Şaban 1319, 24 Kasım 1901.

⁵⁸⁰ BOA. HR.SFR. No:04/773.95.1, 12 Cemaziyevvel 1319, 27 Ağustos 1901.

⁵⁸¹ BOA. DH. MKT. No: 910/60. 04, 15 Zilkade 1322, 21 Ocak 1905.

⁵⁸² Galata Emtia-i Ecnebiye gümrüğüne ulaşan mücellid makinası ile bıçaklar müfettiş muayenesinden sonra bıçaklar istinkaf edilerek sadece makine teslim edilmiştir. Daha sonra Mücellid Arşak Efendi bıçakların makinanın teferruatından olduğunu belirterek kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Durumun anlaşılması ile bıçaklar kendisine teslim edilmiştir. BOA. DH. MKT. No: 910/60. 06, 20 Zilkade 1322, 26 Ocak 1905.

⁵⁸³ BOA. DH. MKT. No: 2589/54. 1, 29 Zilkade 1319, 9 Mart 1902.

⁵⁸⁴ BOA. DH. MKT. No: 894/6. 1, 2 Recep 1322, 12 Eylül 1904.

Taşan Papazyan adına defter sıkıştırmak, mukavva ve defter kesmek için Almanya'dan sipariş verilen mücellid makinalarının kendisine teslimi için Matbuat İdaresine arzuhal vermiştir. Resmi ruhsata sahip matbaacılardan olmasından dolayı makinaların kendisine teslim edilmiştir.⁵⁸⁵

3.2.125. Mücellid Kazım Efendi

Kazım Efendi, XIX. yüzyıl sonunda İstanbul'da yaşadığını tespit ettiğimiz mücellidlerdendir. Hakkaklar çarşısında bulunan mücellid dükkanında yasaklı matbu kitap bulundurduğu ihbarı üzerine Matbuat müfettişleri tarafında yapılan teftişte 2100 adet yasaklı kitaba ulaşılmıştır. Gene aynı çarşının bekçiliğini yapan Süleyman Efendi'nin dükkanında bulunan yasaklı kitaplar ile toplamda 3366 zararlı kitap bulunmuştur. Bunlar müsadere⁵⁸⁶ edilerek dağıtımı yasaklanmıştır. Mücellid Kazım ile Bekçi Süleyman kanun gereğince mahkemeye sevk edilmişlerdir.⁵⁸⁷ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.126. Mücellid Şakir Efendi

Mücellid Şakir Efendi'nin yaşamına dair bilgiyi 9 Ağustos 1902 tarihli Vakıflar ve Maliye Dairesi yazışmasından öğrenmekteyiz. Hüsref Paşa vakfından olan Şakir Efendi'nin vefat etmesi ile aylık 1200 kuruş maaşı vakıf şartı ile açıkta kalmıştır. Bu meblağ oğlu Mehmed Efendi ile kız kardeşleri Behiye ve Hatice Hanım arasında paylaştırılmıştır.⁵⁸⁸

3.2.127. Mücellid ve Müzehhip Osman Nureddin Efendi

Mücellid ve Müzehhip Osman Nureddin Efendi'nin hocası Laleli Şakir Efendi'dir.⁵⁸⁹ İş yeri Beyazıt'ta bulunan müzehhip ve mücellidlerin bulunduğu dükkanların üçüncü sırada olanıydı.⁵⁹⁰ Oğlu Bahaeddin Efendi'ye cild ve tezhip sanatını öğretmiştir.⁵⁹¹

---

⁵⁸⁵ BOA. DH. MKT. No: 2589/54. 1, 29 Zilkade 1319, 9 Mart 1902.

⁵⁸⁶ Müsadere, kanunen kaçak veya yasak olan bir şeye resmen el koyma.

⁵⁸⁷ BOA.DH.MKT. No:531/12.1, 22 Rebiülevvel 1320, 29 Haziran 1902.

⁵⁸⁸ Vakıf şartı gereği evladı olmadığı surette 1200 kuruşun Medine-i Münevvere fakirlerine tahsis edileceği metinde geçmektedir. BOA. No: BEO.1904/142793.2, 4 Cemaziyelevvel 1320, 9 Ağustos 1902.

⁵⁸⁹ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁵⁹⁰ A. Süheyl, Ünver, Dosya: 135, Mücellid ve Müzehhipler, SYEK.

⁵⁹¹ A. Süheyl, Ünver, *a.g.m.*, 1964, s.120.

3.2.128. Mücellid ve Müzehhip Bahaeddin Tokatlıoğlu

Mücellid ve müzehhip Bahaeddin Tokatlıoğlu, Osman Nureddin Efendi'nin oğludur.⁵⁹² 1866 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlk öğreniminden sonra Bayezid'de mürekkepeçiler çarşısında bulunan babasının dükkanında yetişmiştir. Şemse ve rugani olarak birçok cild kapağı, yirmiye yakın Kur'an-ı Kerim ve En'am-ı Şerif, çok sayıda levha ve hilyenin tezhibini yapmıştır.⁵⁹³ Süheyl Ünver Bahaeddin Efendi'yi müzehhip ve mücellid, en son lake kap üstadı olarak tanıtır ve Ali Üsküdarî 'nin eserlerine denk lake cildler yaptığını yazmaktadır.⁵⁹⁴

Hattat Yahya Hilmi Efendi'nin⁵⁹⁵ 1889'da yazdığı Kur'an-ı Kerim'in tezhibini ve şemse cildini yapmıştır. Eserin tezhibinde klasik üslupta görülmeyen yeni renkler kullanmıştır (Foto:51-52).⁵⁹⁶ Tezhip ve cildini yaptığını bildiğimiz diğer eseri Sultan V. Mehmed Reşad, Eyüpsultan'da inşa olunan türbesinde okunması için Hasan Rıza Efendi'ye yazdırdığı Kur'an-ı Kerimdir (Foto:53-54).⁵⁹⁷

Bahaeddin Efendi, Tamirhane-i Hümâyunda tamir edilmekte olan Yıldız Camii'ne ait on adet levhanın tamiri ile yazılarının tezhibini aslına uygun şekilde tamir etmesi için günlük 35 kuruş yevmiye ile altı gün görevlendirilmiştir.⁵⁹⁸ İş bitiminde kendisine Hazine-i Hassa veznesinden 210 kuruş ödeme yapılmıştır.⁵⁹⁹ Medine-i Münevvere Hazine-i Aliye'sinden tamir edilmek üzere gelen Hazine-i Hümâyunda korunan kitapların tamiri için 47 gün çalışmıştır.⁶⁰⁰

Babası Nureddin Efendiden kalan Beyazıt'ta bulunan dükkanını kapattıktan sonra⁶⁰¹ 20 Mayıs 1915'de Necmeddin Okyay ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey aracılığı ile Merasetü'l- Hattatin⁶⁰² cild muallimi⁶⁰³ Yeniköylü Nuri Bey'in vazifesinden azli ile

⁵⁹² Uğur, Derman, *Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2015, s.109.

⁵⁹³ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s.109.

⁵⁹⁴ A. Süheyl, Ünver, "İnce El Sanatları", *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I Atatürk Konferansları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964, s.120.

⁵⁹⁵ 1833'de İstanbul'da Süleymaniye'de doğmuştur. Babası Hacı Halil Ağa Beyazıt'ta bulunan kağıtçılardanır. Mehmed Haşim Efendiden sülüs ve nesih yazı meşk etmiştir. Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2010, s.375.

⁵⁹⁶ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2010, s.374.

⁵⁹⁷ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2010, s.374. Bu Mushaf Türkiye Yazma Eser Başkanlığı tarafından 2018 yılında basılmıştır.

⁵⁹⁸ BOA. ML.EEM. No: 441/15. 2, 19 Safer 1321, 17 Mayıs 1903.

⁵⁹⁹ BOA. ML.EEM. No: 441/15. 1, 13 Rebiülevvel 1321, 9 Haziran 1903.

⁶⁰⁰ BOA. TSMA. E. No: 1057, 21 Rebiülahir 1336, 3 Şubat 1918.

⁶⁰¹ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.6.

⁶⁰² Evkaf Nâzırı Hayri Efendi'nin çalışmaları ile hüsn-i hat, tezhip, cild ve ebru gibi kitap sanatları üzerine öğrenci yetiştirmek için kurulmuştur. 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat kanunu ve 1 Kasım 1928'de harf inkılabından sonra Şark Tezyini Sanatlar Mektebi adıyla tekrar açılmıştır. 1936 yılından sonra Devlet Güzel Sanatlar Akademisine bağlanmıştır. Günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Merasetü'l-hattatin'in devamı niteliğindedir. Uğur, Derman, "Medresetü'l Hattatin", *TDVIA*, C.XXVIII, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.341.

⁶⁰³ A. Süheyl, Ünver, *a.g.m.*, 1964, s.120.

1917’de tezhip muallimi olarak da göreve başlamıştır.⁶⁰⁴ Mektepte yetiştirdiği talebeleri arasında Ahmed Süheyl Ünver, Hamid Bey, Hüseyin Efendi, İbrahim Galip Efendi, Hafız Mehmed Vehbi ve Sami Necmeddin Efendi bulunmaktadır.⁶⁰⁵ Akademideki cild sanatı dersleri ile Topkapı Sarayı Müzesinde yürüttüğü kitap kapları tamirlerini rahatsızlandığı dönemde Necmeddin Efendi yapmıştır.⁶⁰⁶ Baha Efendi 1939’da vefat etmiştir.⁶⁰⁷

3.2.129. Mücellid Leander Molkides

Mücellid Molkides İstanbul’da yaşayan Fransa tebaasındandır. Beyoğlu’nda Tünel caddesi 8 numarada bulunan mücellid dükkanında kullanmak için Hamburg’dan AS&C marka yıldız makinası getirtmiştir.⁶⁰⁸ 1908 senesinde dükkanını tipografi usulünde matbaa olarak kullanmak istemiştir. Matbuat nizamnamesine göre Osmanlı tebaası muamelesi görerek matbaa açması için gerekli olan ruhsat verilmiştir.⁶⁰⁹ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.130. Mücellid Şeyh Hacı Faik

XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Şeyh Hacı Faik hakkında bilgiye Mektûbi Kaleminden yazılan rapordan ulaşılmaktadır. Üsküdar da ikamet eden mücellidin ikiz çocukları olmuştur. Çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için maaş bağlanması talebinde bulunmuş ve talebine olumlu cevap verilmiştir.⁶¹⁰

3.2.131. Mücellid Nikola

Mücellid Nikola hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. 13 Nisan 1904 tarihli Matbuat İdaresi ve Rûsümat Emaneti arasındaki yazışmadan Bâb-ı Seraskeri’de mücellidhanesi bulunduğunu ve Almanya’nın Leipzig şehrinden mücellidhanesinde kullanmak üzere bir adet çiçek levhası sipariş verdiğini öğrenmekteyiz.⁶¹¹

⁶⁰⁴ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s. 110.

⁶⁰⁵ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s. 111.

⁶⁰⁶ Kitap tamiri, Tahsin Öz’ün Topkapı Sarayı Müze Müdürlüğü yaptığı döneminde (1939-40) yapılmıştır. Çiçek, Derman, “Necmeddin Okyay’dan Kalan Cild Kalıpları”, *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım-8 Aralık 2012- İstanbul*, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.30.

⁶⁰⁷ Çiçek, Derman, *a.g.m.*, 2014, s.31.

⁶⁰⁸ BOA. DH. MKT. No: 764/5. 1, 13 Cemaziyelahir 1321, 6 Eylül 1903.

⁶⁰⁹ BOA. DH. MKT. No: 1275/ 39. 1, 4 Recep 1326, 1 Ağustos 1908.

⁶¹⁰ BOA. DH.MKT. No: 806/14.1, 12 Şevval 1321, 1 Ocak 1904.

⁶¹¹ BOA. DH.MKT. No: 844/68.1, 27 Muharrem 1322, 13 Nisan 1904.

3.2.132. Mücellid Hacı Mihran Efendi

Mücellid Mihran Efendi, Papaz Mikail'in oğlu olarak İstanbul da 1266'da doğmuştur. Haydarpaşa'da Yel Değirmeni caddesinde ikamet etmiştir.⁶¹² Sümbüllü Han'da bulunan mücellidhanesi⁶¹³ için birkaç sene ara ile Almanya'dan makinalar getirtmiştir. İlk olarak Hamburg'dan bir adet defter çizme makinası⁶¹⁴ daha sonra Leipzig şehrinde bulunan Mansklar fabrikası mamulatından olan bir adet yıldız ıstampa ile mukavva kesmek, kapsül geçirmek, mukavva kenarı, kitap arkası ile uçları yuvarlamak için altı çeşit makine sipariş vermiştir.⁶¹⁵

Mihran Papazyan, Türkçe, Rumca ve İbranice litograf ve tipograf usulünde matbaacılık yapmak üzere ruhsatı bulunmasına rağmen matbaacılık yapmayı cildçilik ile meşgul olduğu için elinde ruhsat olması doğru bulunmamıştır. Elinde bulunan harfler ruhsat sahibi bir matbaacıya satılana kadar mühürlenmesine ve matbaa ruhsatına el konulmasına karar verilmiştir.⁶¹⁶ Sipariş verdiği makineler İstanbul gümrüğüne ulaştığında resmi ruhsata sahip matbaacılardan olması sebebiyle 19 Eylül 1905 senesinde tarafına teslim edildiği bilgisi ruhsatının hemen iptal edilmediğini göstermektedir.⁶¹⁷

Sümbüllü Han'da bulunan matbaalar teftiş edilirken sarıklı birinin Mihran Efendi'nin dükkanına girmek isterken müfettişleri görüp yolunu değiştirmesi ile durumdan şüphelenen müfettişler dükkâna girdiklerinde 1322 sene-i kameriye ve 1320 maliyesine mahsus takvimlerin cildlenmek üzere Mihran Efendi tarafından kenarlarının makaslı makina ile kesilmekte olduğunu görmüşlerdir. Kendisinden takvimlerin Beyazıt'ta dükkânı bulunan Matbaacı Arif Efendi'ye ait olduğunu öğrenmişler ve yapılan araştırma sonucu ruhsatsız basıldıkları anlaşılan takvimlere el konulmuştur.⁶¹⁸

3.2.133. Mücellid Mehmed Efendi

Mücellid Mehmed Efendi'nin kendi kaleminden çıktığını tespit ettiğimiz 27 Mayıs 1906 tarihli arzuhalden Hamidiye mücellidlerinden olduğunu öğrenmekteyiz. Bulgaristan'ın Niğbolu kazasına bağlı Tırncevitsa köyü ahalisinden babası Mehmed Ağa'nın vefatından sonra kendisinin çocuk olması sebebiyle hissesine düşen emlak vasisi

---

⁶¹²Ali, Birinci, "Osmanlı Tıbaat ve Matbuat Hayatında Ermeniler", *Yeni Türkiye*, S.LX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2014, s.12.

⁶¹³BOA. DH. MKT. No: 813/29. 1, 10 Zilkade 1321, 28 Ocak 1904.

⁶¹⁴BOA. DH. MKT. No:738/34. 1, 15 Rebiülahir 1321, 11 Temmuz 1903.

⁶¹⁵BOA. DH. MKT. No: 1011/23. 1, 13 Recep 1323, 13 Eylül 1905.

⁶¹⁶Ali, Birinci, *a.g.m.*, s.12.

⁶¹⁷BOA. DH. MKT. No: 1011/23. 2. 19 Recep 1323, 19 Eylül 1905.

⁶¹⁸BOA. DH. MKT. No: 762/82. 1, 11 Zilkade 1321, 29 Ocak 1904.

Bulgar Hacı Nunu idare etmiştir. Hacı Nunu'nun vefat etmesi ile mallarının yönetimi oğlu Hristo tarafından yapılmaya başlanmıştır. Mücellid Mehmed'in arzuhalinde kendi hissesini almak için Bulgaristan'a gittiğini belirterek Hristo ile olan görüşmesinde sorun çıkmaması için yanına komiser eşlik etmesini Hariciye Nazırlığının Bulgaristan komiserliğinden istemektedir.⁶¹⁹

3.2.134. Matbaacı Servicen Efendi

Matbaacı Servicen Efendi, resmi ruhsata sahip matbaacılarıdır. Sultanhamam'da bulunan matbaasında kullanmak üzere Viyadan 4 adet mücellid bıçağı sipariş vermiştir.⁶²⁰ Bu bilgi dışında hakkında başka belge bulunamamıştır.

3.2.135. Mücellid ve Matbaacı Zillic

XIX. yüzyıl başı XX. yüzyıl başında yaşadığını tespit ettiğimiz Zillic'in Galata'da Tramvay caddesi 21 numarada bulunan⁶²¹ matbaası için Almanya'dan üç adet mücellid makinesi getirtmiştir.⁶²² Kendisinin aynı zamanda mücellid olduğunu Hezarfen Necmeddin Okyay'ın hatıratından öğrenmekteyiz. Mustafa Kemal'in Nutuk eseri için ikinci sefer sipariş verilen cild kapakları Zillic tarafında takılmıştır.⁶²³

3.2.136. Mücellid Haşim Efendi

Mücellid Haşim Efendi'nin yaşamına dair bilgiyi kendi elinden çıktığını tespit ettiğimiz arzuhalde öğrenmekteyiz. İstanbul Asitane'de 88 numaralı hanede oturmuştur. Dersaadet Rüştüye mektebinde eğitim görmüştür. On beş sene mücellidlikle uğraştıktan sonra matbaa açmak için Beyazıt Mercan Kapı 'da Sarnıçlı Han yanında 47 numaralı dükkânı kiralarak Matbuat İdaresinden ruhsat talebinde bulunmuştur.⁶²⁴ Matbuat müfettişleri tarafından hakkında gerekli soruşturma yapıldıktan sonra talebi kabul edilmiştir.⁶²⁵

⁶¹⁹ BOA. HR. SFR. No: 4/807. 28. 1, 3 Rebiülahir 1324, 27 Mayıs 1906.

⁶²⁰ Servicen Efendi hakkında ulaştığımız belgede matbaacı olarak geçmektedir. Sipariş verdiği malzemenin mücellid bıçağı olması ve Matbaacı Zillic hakkındaki belgede sadece matbaacı olarak geçtiği halde Necmeddin Okyay'ın hatıratından mücellidliği hakkında bilgiye ulaşmamız dolayısıyla Servicen Efendi'nin de mücellid olduğunu düşünmekteyiz. BOA., DH.MKT.931/21.1, 26 Zilkade 1322.

⁶²¹ Ahmet, Yüksel, *a.g.m.*, s.506.

⁶²² BOA. DH.MKT. No: 1110/33.1, 20 Cemaziyelahir 1324, 11 Ağustos 1906.

⁶²³ Mustafa Kemal'in eseri "Nutuk" için sipariş verilen cilt kapakları için belli şartlar konulmuş bu şartları okuyan Necmeddin Efendi, "alaturka ile alafranga cildi karıştırmışsınız, alaturka isterseniz ben yaparım alafranga isterseniz Zillic'e yaptırın" şeklinde Zillic'in mücellitliğine dair bilgiyi hatıratında geçmektedir. Uğur, Derman, "Necmeddin Okyay'ın Mücellidliğine Dair", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012- İstanbul*, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.28.

⁶²⁴ BOA. DH. MKT. No: 1129/74. 6, 27 Zilkade 1324, 12 Ocak 1907.

⁶²⁵ "Matbaalar Nizamnamesine tevfikân tahkikat ve teftişat lüzum icrasıyla kefalete rabtı ve neticesinin inbâ buyrulması." BOA. DH. MKT. No:1129/74. 7, 15 Zilhicce 1324, 30 Ocak 1907.

3.2.137. Mücellid Osman bin Süleyman

Hamidiye mücellidi olan Osman Efendi'nin asayiş olayına karıştığını Rumeli müfettişliği ile olan 18 Temmuz 1907 tarihli yazışmadan öğrenmekteyiz. Olay şöyle gerçekleşmiştir. Bardofça çiftliğindeki arkadaşını ziyaretten dönerken Kız köprüsünde gece saat 12 civarında karşılaştığı dört kişinin gasp ve darp etmelerine maruz kalması üzerine ateş ederek saldırganları yaralamıştır. Yaralılar hastaneye sevk edilirken, Mücellid Osman adliyeye teslim edilmiştir.⁶²⁶

3.2.138. Mücellid Arşak Efendi

Mücellid Arşak Efendi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Dedeoğaç'ta kağıtçı ve mücellid dükkânını matbu olarak kullanmak için Matbuat Dairesinden 26 Aralık 1908'de ruhsat talebinde bulunmuştur.⁶²⁷ Arşak Efendi'nin talebi kabul edilerek ruhsat verilmiştir.⁶²⁸

3.2.139. Mücellid Hasan Efendi

XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Hasan Efendi iş yerini Beyazıt'ta Sarnıçlı Han'da açmıştır. İdâre-i Umumiye için sipariş verilen 120 defterden bir kısmı tamir bir kısmını yeniden imal etmiştir. Hizmetinin karşılığında 225 kuruş ödeme almıştır.⁶²⁹ Mirza Habib Efendi'nin Hat ve Hattatan eserinde Aziz Efendi'nin çırağı olduğuna dair bilgi bulunmaktadır.⁶³⁰ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.140. Mücellid Jozef Konti

Mücellid Jozef Konti hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Dahiliye Nezaretine yazdığı dilekçeden Galata semtinde Voyvoda caddesi 92 numarada dükkânı bulunduğunu öğrenmekteyiz. Cildçilikte kullanmak üzere Hamburg'dan sipariş verdiği zımba makinası İstanbul'a ulaştıktan sonra Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğünde tutulan

⁶²⁶ BOA. TFR.I.K.V. No: 168/16752.1, 7 Cemaziyelahir 1325, 18 Temmuz 1907.

⁶²⁷ Matbaa açabilmesi için mücellid ile taahhüt senedi yapılmıştır. BOA. DH.MKT. No:2698.30.1, 2 Zilhicce 1326, 26 Aralık 1908.

⁶²⁸ Mücellidin ruhsat talebinde bulunurken 100 kuruş pul masrafı ödediği bu ücretin Edirne Matbuat İdaresine gönderildiğini ve ruhsatname tarafına teslim edilirken 100 kuruşluk cizye ve hicaz demir yolu vergisi alındığını öğrenmekteyiz. BOA. DH.MKT. No: 2886/62.1, 3 Recep 1327, 21 Temmuz 1909.

⁶²⁹ "İdare-i Umumiye de tamir ve kaplarıyla meşinlerini tecdid etmek ve numara vaz' hizmeti haricen arkasına 10 santim beyaz meşin koymak üzere beher 13 kuruşa imal edeceğini tamir eylemiş ve daha ehven surette imal eden olduğundan dahi 120 defterin tamiri için 1225 kuruşun tesviyesi hususunun tekrar muhasebeye emir ve havalesi babında emru irade hazreti menlehül emrindir." BOA. DH. HMŞ. No: 7/1.1.1, 10 Safer 1327, 3 Mart 1909.

⁶³⁰ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

makina, Matbuat Dahiliye Nezareti tarafından gönderilen müfettişler tarafından muayene edildikten sonra kendisine teslim edilmiştir.⁶³¹

3.2.141. Mücellid Behçet Efendi

XVIII. yüzyılda kurulan kütüphanelerin büyük çoğunluğunda bir mücellidin görev yaptığı bilinmektedir.⁶³² Bu uygulama XIX. yüzyılda devam etmiştir. Nuruosmaniye Kütüphanesinde mücellid ve müzehhip olarak çalışmış olan Hacı Hafız Ahmed Efendi'nin çocuğu olmadan vefat etmesi ile Mücellid Behçet Efendi, bu göreve atanmıştır.⁶³³

3.2.142. Mücellid Yâni

XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl sonunda yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Yânin'in Mercan'da Çakmakçılar yokuşunda Büyük Yeni Han altında 4 numaralı dükkânda mücellidhanesi bulunmaktadır. İş yerinde yapılan teftiş de baskı makinası bulunmuştur. Bu makine ile ne yaptığı sual olduğunda, iki sene önce ahlaka aykırı resimli iskambil kâğıdı bastığını fakat bu işi yapmayı bıraktığını ve resim kalıplarını üç gün önce yaktığını söylemiştir. Müfettişler mücellithanede buldukları baskı makinası, iskambil prova kağıtları, üç adet merdane kalıbı, matbaa alet edevatı, bir adet katalog ve baskı makinasını aldığı şirketten gelen sekiz adet mektuba el koymuştur. Mücellid Yâni, Zaptiye Nezareti tarafından adliyeye sevk edilmiştir.⁶³⁴

3.2.143. Mücellid Hrand Hadişyan

Mücellid Hrand Hadişyan'ın iş yeri Sultanhamam civarında Caferoğlu Hanı yanında 1 numaralı dükkânda bulunmaktaydı 17 Kasım 1908'de iş yerini matbaa olarak kullanmak için ruhsat talebinde bulunmuştur.⁶³⁵ Hrand Hadişyan'ın mücellid dükkânı matbaa olarak kullanımı elverişli olması ve kendisinin düzgün karakterli olmasından ruhsat isteği onaylanmıştır.⁶³⁶

3.2.144. Matbaacı Yerardo

Matbaacı Yerardo'nun, 8 Haziran 1905 tarihli kendi elinden çıktığını tespit ettiğimiz arzuhalden hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Galata'da Agopyan Hanında

⁶³¹ BOA. DH.MKT. No: 941/24.1, 7 Muharrem 1323, 14 Mart 1905.

⁶³² İsmail Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.374.

⁶³³ BOA. MF. MKT. No: 959. 6. 11, 19 Cemaziyelevvel 1325, 30 Haziran 1907.

⁶³⁴ BOA. DH. MKT. No: 1245/14. 1, 28 Safer 1326, 31 Mart 1908.

⁶³⁵ BOA. DH.MKT.2667/5.1, 22 Şevval 1326, 17 Kasım 1908.

⁶³⁶ BOA. ZB. No: 328/82.1, 5 zilkade 1326, 29 Kasım 1908.

matbaacılık yapmıştır ve Almanya'dan dükkanında kullanmak için mücellidliğe mahsus litografya taşları ile ıstampa makinası sipariş vermiştir.⁶³⁷ Galata Emtia-i Ecnebiye gümrüğüne ulaşan siparişler gerekli prosedür uygulandıktan sonra kendisine teslim edilmiştir.⁶³⁸

3.2.145. Mücellid Hacı Yorgi Efendi

Mücellid Hacı Yorgi Efendi'nin, Cağaloğlu'nda Babıali caddesinde mücellid dükkânı bulunmaktadır. Dahiliye Nezareti tarafından sipariş verilen polis mecmualarını maroken olarak cildlemiş ve 10 adet haritanın bezleme işlemini yapmıştır.⁶³⁹ Bu bilgiler dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.146. Mücellid Sabri Efendi

Aslen mücellid olmayan Askerî Şâhânedan Lütfi Bey'in müvezzi ve mücellid olarak matbaada görev yapmıştır. Müvezzi makamının kaldırılarak işine son verilmesiyle yerine Sabri Efendi, cild sanatındaki maharetinden dolayı aylık 200 kuruş maaş ile Bolu Matbaasına atanmıştır.⁶⁴⁰

3.2.147. Mücellid Yorgi Yapı

Mücellid Yorgi'ye, Dahiliye Nezareti tarafından Emniyet-i Umumiye Nezareti için 195 adet blok not defter imal ettirilmiştir. Defterler için 390 kuruş ödenmiştir.⁶⁴¹ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.148. Mücellid Şükrü Efendi

Mücellid Şükrü Efendi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. 1918 senesinde Evkaf Nezaretinde mücellid olarak görev yaptığını Vakıflar İdaresinin Hazineye yazdığı 4 Eylül 1918 tarihli rapordan öğrenmekteyiz. Burada mücellidler tarafından yapılan kitap cildleme işinden kalan fazla malzemelerin tarafına teslim edildiği bilgisi yer almaktadır.⁶⁴²

⁶³⁷ BOA. DH.MKT.970/39.1, 4 Rebiülahir 1323, 8 Haziran 1905.

⁶³⁸ "... Ruhsat-ı Resmîye ye haiz matbaacılardan bulunmuş olmağla mezkûr ıstampa makinasıyla taşların Matbuat Dahiliye İdaresinden gönderilecek müfettiş tarafından muayene edildikten sonra usûl ve emsaline tevfiқан sahibine teslimi hususunun İdare-i mezkûre ifadesiyle beyanına ibtidar kılındı." BOA. DH.MKT.970/39.2, 5 Rebiülahir 1323.

⁶³⁹ BOA. DH. EUM. MH. No: 48/19. 1, 2 Rebiülevvel 1331, 9 Şubat 1913.

⁶⁴⁰ BOA. DH. UMV. No: 27/24. 03, 5 Cemaziyelahir 1334, 9 Nisan 1916.

⁶⁴¹ Ödemenin mûtenet nezdindeki avans akçesinden yapılması için Dahiliye Nezaretinden izin istenmektedir. BOA. DH. EUM. MH. No: 173/94, 9 Şaban, 20 Mayıs 1918.

⁶⁴² BOA. TSMA.E. No:1296, 28 Zilkade 1336, 4 Eylül 1918.

3.2.149. Mücellid Seyyid Hüseyin Efendi

Divan-ı Mesarif tarafından beyan olunan kayıttan Mücellid Seyyid Hüseyin ismini ulaşılmış bulunmaktayız. Yaptığı işler için ödenmesi gereken 580 kuruşun 430 kuruşu ödenerek, 150 kuruş meblağın eksik kaldığını öğrenmekteyiz.⁶⁴³ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.150. Mücellid Lamiros

XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında yaşadığını tespit ettiğimiz Mücellid Lamiros, Galata'da Halil Paşa Hanın'da bulunan mücellidhanesi için Hamburg'dan bir adet kâğıt kesmeğe mahsus mücellid makinası sipariş vermiştir.⁶⁴⁴ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.151. Mücellid Hafız İbrahim

Mücellid Hafız İbrahim Efendi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Gümülcine de Yeni Camii şerifi yanında oturmaktadır. Sofya sefiri Fethi Bey'e yazdığı 31 Mayıs 1917 tarihli arzuhalde İstanbul'a geldiğinde Sirkeci de İslam Bakkalı sahibi Gümülcineli Hafız Salih Efendide kaldığını ve ona emanet bıraktığı paranın kendisine gönderilmesini talep etmiştir.⁶⁴⁵

3.2.152. Mücellid Mehmed Hayri Efendi

Mücellid Mehmed Hayri Efendi, Medine-i Münevvere Hazine-i Âliye'sinden tamir edilmek üzere gelen kitapların tamiri için Bahaeddin Efendi ile beraber çalışmıştır.⁶⁴⁶ Hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.153. Mücellid Mehmed Celil

Mücellid Mehmed Celil, Matbaa-i Amire mücellidhanesi sermücellidi olarak görev yapmıştır. Cild sanatında gösterdiği maharetten dolayı kendisine 17 Ocak 1920'de sanayi madalyası verilmiştir.⁶⁴⁷

---

⁶⁴³ BOA. D. No: 2456/233, [TY]

⁶⁴⁴ "Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğüne vürut eylemiş olan 1 adet mücellid makinasının kendisine teslimi hususu istidâ kılınmış ve mezkûr makinanın kâğıt kesmeye mahsus olduğu anlaşılmiş olmağla usul ve emsaline tevfikan merkuma teslimi lüzumunun Rüsumat Emanet-i Celilesine emru iş'ar buyrulması babında emru ferman hazreti menlehül emrindir." BOA. DH. MKT. No: 621/33. 1, 25 Şaban 1320, 27 Kasım 1902.

⁶⁴⁵ BOA. HR. SFR. No: 4/577. 27. 1, 9 Şaban 1335, 31 Mayıs 1917.

⁶⁴⁶ BOA. TSMA. E. No: 1057, 21 Rebiülahir 1336, 3 Şubat 1918.

⁶⁴⁷ BOA. İ. DUİT. No: 68, 25 Rebiülahir 1336, 17 Ocak 1920.

3.2.154. Mücellid Mustafa Efendi

Mücellid Mustafa Efendi, Matbaa-i Amire mücellid ustalarındandır. Mücellid Mehmed Celil gibi cild sanatında gösterdiği maharetten dolayı sanayi madalyası verilmiştir.⁶⁴⁸

3.2.155. Mücellid Hacı Latif Efendi

Mücellid Hacı Latif Efendi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Mücellidliğin yanında tezhip ile de meşgul olmuştur.⁶⁴⁹ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.156. Mücellid Aşık Osman

Sofi ve Bektaşî olan Mücellid Aşık Osman XIX. yüzyılda yaşamış mücellidlerdendir. 1874'de vefat etmiştir, kabri Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığında bulunmaktadır.⁶⁵⁰

3.2.157. Mücellid Lebbeyk Hafız Efendi

Lebbeyk Hafız Efendi'nin XIX. yüzyıl mücellidlerinden olduğuna dair bilgi yayınlarda geçmektedir.⁶⁵¹ Bu bilgi dışında hakkında başka kaynak ve belge bulunamamıştır.

3.2.158. Pepeyi Hafız Efendi

Mücellid Pepeyi Hafız Efendi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Kaynaklarda ismi XIX. yüzyılda yaşamış mücellidler arasında zikredilmektedir.⁶⁵²

3.2.159. Hezarfen Necmeddin Okyay

Necmeddin Okyay 29 Ocak 1883 tarihinde Üsküdar'da Toygar tepesinde doğmuştur. Babası Üsküdar Şeriye Mahkemesi Başkâtibi ve Üsküdar Yeni Camii imamı Hafız Nebi Efendi⁶⁵³ annesi Binnaz Hanım'dır.⁶⁵⁴ Üsküdar Karakadı Mektebinde ilk öğrenimi görmüştür. Hafızlık eğitimini 13 yaşında tamamlamıştır. Ravza-i Terakki Rüştiyesindeki hat hocası Talat Bey rık'a, divani, celi divani yazıdan icazet vermiştir.⁶⁵⁵

⁶⁴⁸ BOA. İ. DÜİT. No: 68, 25 Rebiülahir 1336, 17 Ocak 1920.

⁶⁴⁹ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.271.

⁶⁵⁰ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁶⁵¹ Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁶⁵² Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.274.

⁶⁵³ A. Süheyl Ünver Defter, Dosya: 9, Necmeddin Okyay, SYEK.

⁶⁵⁴ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s.116.

⁶⁵⁵ A. Süheyl Ünver Defter, Dosya: 9, Necmeddin Okyay, SYEK.

Üsküdar İdadisi tahsili tamamlamadan bırakarak Filibeli Hacı Arif Efendi'den yazı derslerine devam etmiş, 1909 senesinde sülüs ve nesih yazıdan icazet almıştır. Üsküdar Özbekler Tekkesi Şeyhi Edhem Efendi'den (1826-1994) kâğıt boyama ve âhârleme, mühreleme ve ebru yapımını öğrenmiştir. Hatib, battal, kumlu, taraklı ebru çeşitlerine yenilerini eklemiştir. Yazılı ve karanfil, lale, sümbül, gelincik, papatya, hercai menekşe ve güllerin tek veya demet halinde olduğu çiçekli ebrular yapmıştır.⁶⁵⁶

Necmeddin Efendi'nin, hat meşk etmesi için Hattat Sami Efendiye (1838-1912) Edhem Efendi götürmüştür.⁶⁵⁷ Sami Efendi'nin derslerine devam etmiş ve Ta'lik hattından 21 Şaban 1323 (M.1905) icazet almıştır (Foto:55).

Abdülaziz'in okçubaşısı Seyfeddin Efendi'den okçuluk dersleri almıştır. Soyadı kanunu çıktığında bu spora olan sevgisinden "Okyay" soy ismini tercih etmiştir.⁶⁵⁸ Babasının vefat etmesiyle 1908'de Yeni Valide Camii'nin ikinci imamı olmuştur. Medresetü'l- Hattatin müdürü Arif Hikmet Bey 1915 senesinde mektep 'de hoca olması için davet etmiş fakat yanlışlıkla öğrenci olarak kaydedilen Necmeddin Efendi öğrenci olmayı kabul ederek Tuğrakeş Hakkı Bey'den (1873- 1946) tuğra ve celi sülüs, Kâmil Efendi'den (1861-1941) sülüs hat eğitimi almıştır. 1916 senesinde âhar ve ebrû hocası olarak göreve başlamıştır.⁶⁵⁹ Medresetü'l- Hattatında ebru ve kâğıt muallimi olarak görev yaparken kendisine sanayi madalyası verilmiştir (Foto:56-57).

"Üsküdar'da Cedid Valide Sultan Camii Şerifi imamı olup Medresetü'l- Hattatin ebrili ve âharlı kâğıt imali muallimliğinde bulunan Necmeddin Efendi'ye bir kıt'a sanayi madalyası ihsan buyrulmuş olduğundan muamele-i lazimenin ifası şerefsunum ve sudur buyrulan irade-i seniyy-i hazreti padişahi mantuku-u münifinden bulunmuş olmakla ol babda emru ferman hazreti veliyül emrindir."⁶⁶⁰

Bostancı, Erenköy ve Süleymaniye Mekteplerinde hat dersleri vermiştir. Gülcü Şükrü Baba'dan gül yetiştiriciliği öğrenerek evinin bahçesinde 400 çeşit gül yetiştirerek yarışmalara katılarak madalya kazanmıştır.⁶⁶¹

⁶⁵⁶ A. Süheyl, Ünver, Dosya: 9, Necmeddin Okyay, SYEK.

⁶⁵⁷ A. Süheyl, Ünver, Dosya: 9, Necmeddin Okyay, SYEK.

⁶⁵⁸ A. Süheyl, Ünver, Dosya: 9, Necmeddin Okyay, SYEK.

⁶⁵⁹ Uğur, Derman, "Hezârfen Hattat Üsküdarlı Necmeddin Okyay", *Ömrümün Bereketi: I*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2017, s.357-358.

⁶⁶⁰ BOA. İ. DUİT. No:68/108.2, 13 Cemaziyelahir 1340, 11 Şubat 1922.

⁶⁶¹ Uğur, Derman, *a.g.m.*, 2017, s.360.

44 yaşında cild sanatını öğrenmeye başlamıştır.⁶⁶² Elinde bulunan cildsiz eserlerin kaplarını yapmak niyetinde olan Necmeddin Efendi, Mücellidbaşı Râgıb Efendi'nin kullandığı kalıpları Baha Efendi aracılığı ile Kapalıçarşı'da Mücellid Köşklü Mehmed'den 20 liraya satın almıştır. Pazar'dan bulduğu eski bıçkı ve fes kalıplarının baskı aletinden satın alarak deriye kalıbı basmış ve ilk denemesini Baha Efendi'ye götürmüştür (Foto:58).⁶⁶³

Oğlu Sami ile beraber Baha Efendi'nin yardımları ile cild yapmayı iletmişlerdir.⁶⁶⁴ Cild kalıplarının az ve kullanılamaz olmasından dolayı yeni kalıp yapma arayışa giren Necmeddin Efendi bu iş için Hacı Vesim Paşa'nın oğlu Lutfi Bey ile Darphane pul müdürü Nüzhet Bey'den galvanoplasti metodunu öğrenmiştir.⁶⁶⁵

Mustafa Kemal'in eseri "Nutuk" için belirli şartlar ile sipariş verilen cild kapaklarını Necmeddin Efendi yapmıştır. Bu için gerekli kalıplar Çinili Köşkte bulunan deri kalıplardan galvanoplasti metoduyla elde edilmiştir.⁶⁶⁶ Verilen siparişleri oğlu Sami Bey ile tamamlamışlardır. Mustafa Kemal tarafından yapılan eserler beğenilmiş ve tekrar on cild sipariş verilmiştir. Necmeddin Efendi vakit darlığından cildleme işini yetiştiremeyeceğini söyleyince kaplar Zillic'e taktırılmıştır.⁶⁶⁷

Bahaeddin Efendi yerine Topkapı Sarayında kitap tamiri yaptığı dönemde burada bulunan eserlerden desen örnekleri almıştır.⁶⁶⁸ Necmeddin Efendinin cild sanatında yaptığı eserlerden bazıları şunlardır:

Hasan Ali Yücel'e oğlu Sacid ile bir sümen, Hattat Kâmil Efendi'nin Esad Fuat Togay'a yazdığı Kur'an-ı Kerim'in cildi, Esad Fuat Bey'in sipariş verdiği birkaç cild kabı, Ahmed İzzet Paşa'nın kitabının cildi, İsmet Paşa'ya Burdurlular tarafından verilecek mazbatanın şemse kabı, İsmet İnönü için İstanbul seyahatlerinde çekilmiş

---

⁶⁶² A. Süheyl, Ünver, Dosya: 9, Necmeddin Okyay, SYEK.

⁶⁶³ Mücellidbaşı Râgıb Efendi'nin oğlu Nâşid Bey'de bulunan üç takım sarı kalıp daha sonra satın almıştır. Uğur, Derman, *a.g.m.*,2014, s.28.

⁶⁶⁴ A. Süheyl, Ünver, Dosya: 9, Necmeddin Okyay, SYEK.

⁶⁶⁵ Uğur, Derman, *a.g.m.*,2014, s.27

⁶⁶⁶ Çiçek, Derman, *a.g.m.*,2008, s.30. Ankara'dan sipariş verilen cildler için İstanbul'da bulunan bütün mücellidlere gidilmiş. Öne sürülen şartlardan dolayı hiçbiri kabul etmemiş ve en son Necmeddin Efendi ile irtibata geçilmiştir. Şartları okuyan Necmeddin Efendi "alaturka ile alafranga cildi karıştırmışsınız, alaturka isterseniz ben yaparım alafranga isterseniz Zillic'e yaptırım" diye yönlendirince, görevliler Zillic'inde kabul etmediğini söyleyerek yaptığı işlerin numuneleri olarak Ankara'ya yollanmışlardır. Eserler incelendikten sonra istenilen bütün özelliklerden vazgeçilmiş sadece 10 cildin birbirine benzememesi şartı konulmuştur. Uğur, Derman, *a.g.m.*,2014, s.27.

⁶⁶⁷ Uğur, Derman, *a.g.m.*,2014, s.28.

⁶⁶⁸ Çiçek, Derman, *a.g.m.*,2014, s.32.

fotoğraflarının konması için hazırladığı üç adet albüm. En son Amerika için yaptığı albüm cild alanında kayıt altına alınan eserleridir.⁶⁶⁹

Necmeddin Okyay'dan cild yapmayı öğrenenlerin sayısı 50'yi geçmiş ve içlerinde Sacid Okyay, Mustafa Düzgünman ve Ahmet Türe'yi halef bırakmıştır.⁶⁷⁰ 5 Ocak 1976 senesinde 93 yaşında vefat etmiş, Karacaahmed mezarlığına defnedilmiştir.⁶⁷¹

3.2.160. Sami Necmeddin

Necmeddin Okyay'ın ortanca oğlu Sami Bey, 20 Ocak 1911'de Üsküdar'da doğmuştur. İlk olarak İktisad ve Ticaret Mektebinde daha sonra Şark Tezyini Sanatlar Mektebinde öğrenim görmüştür.⁶⁷²

Necmeddin Efendi'den ebru sanatını daha sonra cild sanatını öğrenmeye başlamıştır. Bu sanatta unutulmaya başlanan "müşebbek şemse" çeşidinde iki adet cild kapağı ve deri para cüzdanı yapmıştır.⁶⁷³ Babasıyla birlikte Lutfiyü'l- Mevlevi'den Galvanoplasti metodunu öğrenerek cild kalıbı imal etmişlerdir. Şark Tezyini Sanatlar Mektebinde hocası olan Baha Efendi'den ruganî kap yapımı ve tezhip sanatı öğrenimi görerek 1931 yılında icazet almıştır (Foto: 59-60-61).⁶⁷⁴

Baha Efendi'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan cildlerin tamirini yaparken Sami Bey'de hocasının yanında bulunmuştur. Şark Tezyini Sanatlar Mektebine 25 Mayıs 1932 yılında minyatür muallimi yardımcısı göreve başlamıştır. Sadece bir yıl görev yaptıktan sonra karın zarı iltihabı rahatsızlığından dolayı 25 Mayıs 1932'de vefat etmiştir.⁶⁷⁵

3.2.161. Sacid Okyay

Necmeddin Okyay'ın küçük oğlu Sacid Bey, 8 Şubat 1915'de Üsküdar'da doğmuştur. İstanbul Yüksek İktisad ve Ticaret Mektebinde öğrenim görmüştür. Âhar ve şemse kalıbı yapımı, cild ve ebru sanatını babasından öğrenmiştir. Devlet Güzel Sanatlar

---

⁶⁶⁹ Yaptığı cildler oğlu Sami Efendi tarafından deftere kayıt edilmiş fakat defter sonraları kaybolmuştur. Uğur, Derman, *a.g.m.*,2014, s.28.

⁶⁷⁰ A. Süheyl, Ünver, Necmeddin Okyay, Dosya: 9, SYEK.

⁶⁷¹ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s.121.

⁶⁷² Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s.206.

⁶⁷³ Çiçek, Derman, "Hezarfen Hattat Necmeddin Okyay'ın Sanatkar Oğulları", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V 1-5 Kasım 2007- İstanbul*, Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık, İstanbul, 2008, s.151.

⁶⁷⁴ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s.206.

⁶⁷⁵ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s.210.

Akademisi Türk Tezyini Sanatlar şubesinde âhar, ebru ve şemse muallimi olarak 1936'da görev yapmaya başlamıştır.⁶⁷⁶

Topkapı Sarayı Müzesi mücellidliğine, 1939'da Bahaeddin Tokatlıoğlu'nun vefatı ile getirilmiş 1943 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi cild atölyesi muallimliğinden⁶⁷⁷ 9 Nisan 1973'de emekli olmuştur, 19 Nisan 1999'da vefat etmiştir.⁶⁷⁸

Ankara Devlet Operası şeref defteri, Güzel Sanatlar Akademisi şeref defteri, İsmet İnönü Nutku şemse cildi, İstanbul için üç adet şemse albüm, Hasan Ali Yücel için makam sumeni ve bloknot defteri, Kendisine ait şemse cild kabı, Topkapı Sarayı Müzesinde restore ettiği şemse cildler, Zeki Kocamemi'nin yaptığı Atatürk portresinin çerçevesi, Ürdün Kralı Abdullah' hediye edilmek için hazırlanan şemse çerçeve, Dr. Gıyas Korkut için Şemse albüm, Hamdullah Suphi Tanrıöver için şemse çerçeve ve cüzdan, Halil Edhem Arda koleksiyonu için şemse ve ceharguşe cildler, Ekrem Hakkı Ayverdi koleksiyonu için Selçuk, Memlûk, Herat, Osmanlı devri şemse cildlerin onarımı yaptığı eserlerdir (Foto: 62-63-64).⁶⁷⁹

3.2.162. Hezarfen Mustafa Düzgünman

Mustafa Düzgünman, 1920'de İstanbul doğmuştur. Babası Aziz Mahmud Hüdayî camii imamı Saim Efendi⁶⁸⁰, annesi Şükriye Hanım'dır. İlk öğrenimini Ayazma mektebinde görmüştür. Babasının Üsküdar'da bulunan aktar dükkanında çalışırken eğitim hayatına devam etmiş; Kur'an okuma, müezzinlik ve dinî mûsikî eğitimi almıştır.⁶⁸¹

Dayısı Necmeddin Okyay, hocalık yaptığı Güzel Sanatlar Akademisi Türk Tezyinat Şubesi Cild ve Ebrû bölümüne 1938 yılında kaydettirmiştir. Klasik cild ve ebrû yapımı üzerine eğitim almıştır. Akademi'nin açtığı sergide, Mustafa Düzgünman tarafından yapılan cildler dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Maarif Vekili Hasan

⁶⁷⁶ Çiçek, Derman, *a.g.m.*, 2008, s.156.

⁶⁷⁷ Çiçek, Derman, *a.g.m.*, 2008, s.157.

⁶⁷⁸ Gürcan, Mavili, "Medresetü'l – Hattatin'den Güzel Sanatlar Akademisine Üç Mücellit", *Tür Kitap Sanatları Sempozyumu 23 Haziran 2007 – İstanbul*, Mega Basım, İstanbul, 2007, s.97. 88-99

⁶⁷⁹ Çiçek, Derman, *a.g.m.*, 2008, s.157.

⁶⁸⁰ Uğur, Derman, *Türk Sanatında Ebrû*, Ak Yayınları, İstanbul, 1977, s. 49; Uğur Derman, "Son Devrin Tanınmış Ebrû ve Cild Sanatkârı, Dinî Musîki İcracısı Mustafa Düzgünman", *Tekne Başında Geçen Bir Ömür Mustafa Düzgünman Retrospektifi*, Forart Basımevi, İstanbul, 2015, s.11.

⁶⁸¹ Mustafa, Düzgünman, "Mustafa Düzgünman'ın Kaleminden Hayat Hikâyesi", *Tekne Başında Geçen Bir Ömür Mustafa Düzgünman Retrospektifi*, Forart Basımevi, İstanbul, 2015, s.3.

Ali Yücel tarafından çok beğenilmiştir. Hastalığı ve askerliği sebebiyle Akademiden mezun olamamıştır (Foto: 65-66).⁶⁸²

Üsküdar'da bulunan aktar dükkânı, ilmi sohbetlerin yapıldığı ve ebrû öğrenmek isteyenlerin uğradığı bir mekân olmuştur.⁶⁸³ 1940'da başladığı ebrû çalışmalarına devam etmiş; Hocası Necmeddin Efendi'den öğrendiği çiçekli ebruları geliştirerek içlerine papatya ebrû çeşidini de eklemiştir.⁶⁸⁴ Ebrû sanatını öğretmek için icazet verdiği öğrencileri, Alparslan Babaoğlu, Fuat Başar, Sabri Mandıracı'dır. Mustafa Düzgünman, ebrû ve klasik cild yapımı dışında fotoğrafçılık, tesbihçilik ve dinî musiki ile uğraşmıştır.⁶⁸⁵

3.2.163. Emin Barın

Emin Barın, 2 Haziran 1913 senesinde Bolu'da doğmuştur. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim İş bölümünden mezun olduktan sonra ihtisas sınavına girerek Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1936'da Avrupa'da ihtisas için gönderilecek üç kişiden biri olmuştur. Almanya'ya gitmeden önce Güzel Sanatlar Akademisi'nde Türk Süsleme Sanatları Bölümünde hazırlık eğitimi almıştır. Necmeddin Okyay'dan klasik cild, Kâmil Akdik'ten hat dersi almıştır.⁶⁸⁶

Almanya'da Weimar Ciltçilik Okulunda ve Leipzig Akademisi'nde eğitim görmüştür. Hamburg'da 1938 yılında Kitap Sanatları Sergisi'nde yaptığı Olimpiyat cildi birincilik ödülü almıştır (Foto:67-68). Türkiye'ye döndükten sonra 1943 yılında Akademi'de hocalığa başlamış; 1949 yılında Barın Cild ve Yazı Atölyesini kurmuştur. Sacid Okyay ile birlikte 1955 yılında yazı ve cild atölyesini kurmuşlardır. Bu atölyeden İlhami Turan, İslam Seçen, Yılmaz Özbek, Sevinç Oğuz mezun olmuşlardır.⁶⁸⁷

3.2.164. İslam Seçen

İslam Seçen, 1936 yılında Piriştine'de doğmuştur. İlk güzel sanatlar eğitimini burada almıştır. 1957 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne kaydolmuştur. Sacid Okyay'dan Klasik Türk cildini, Emin Barın'dan Batı tarzı cild ve yazı öğrenimi görmüştür. Süleymaniye Kütüphanesi Cilt ve Patoloji servisinde⁶⁸⁸ ve 1968 yılında

---

⁶⁸² Mustafa, Düzgünman, *a.g.m.*, s.9.

⁶⁸³ Beşir, Ayvazoğlu, "Ebrunun İkinci Hayatı", *Türk Ebrusu'nda Düzgünman Ekolü*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2010, s.17.

⁶⁸⁴ Uğur Derman, *a.g.m.*, s.11.

⁶⁸⁵ Beşir, Ayvazoğlu, *a.g.m.*, s. 16-17.

⁶⁸⁶ İlhami, Turan, "Cilt ve Kitap Sanatçısı Olarak Emin Barın (1913-1987)", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012- İstanbul*, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.40.

⁶⁸⁷ İlhami, Turan, *a.g.m.*, s.40.

⁶⁸⁸ Uğur, Derman, "Türk Mücellitliğinde İslam Seçen'in Yeri", *Günümüzde Klasik Türk Cilt Sanatı*, Klasik Türk Sanatları Vakfı, İstanbul, 2010, s.7.

Lizbon’da bulunan Gülbenkian Müzesi’nde bulunan kitap kaplarının restorasyonunda çalışmıştır.⁶⁸⁹ Müzedeki restorasyon çalışmalarına otuz iki yıl devam etmiştir. 1977’de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde 1982’de Mimar Sinan Üniversitesi’nde ders vermeye başlamıştır (Foto:69-70).⁶⁹⁰

Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi ve Küçükçekmece Belediyesi Geleneksel Sanatlar Akademisi’nde ders vermeye devam etmektedir.

---

⁶⁸⁹ İlhami, Turan, *a.g.m.*, s.41.

⁶⁹⁰ Nevzat, Kaya, “İslam Seçen”, *Günümüzde Klasik Türk Cilt Sanatı*, Klasik Türk Sanatları Vakfı, İstanbul, 2010, s.11-12.

4. DEĞERLENDİRME

4.1. XIX. Yüzyıl Mücellidlerinin Üretim ve Çalışma Alanları

XIX. yüzyıl mücellidleri üzerine yaptığımız bu çalışmada öncelikle söz konusu dönemde mücellid ve müzehhip kavramının iç içe geçtiğini, bu iki kavramın çoğu zaman aynı anlamda kullanıldığını gördük. Bu nedenle araştırmamızda hem mücellid hem de müzehhip isimleri üzerinden arama yapılmıştır. Mücellidliğin içerisinde, hataî ve rumi tezyinat ile hazırlanan şemselerde tezhip bilgisinin de gerekli olduğunu görmekteyiz.⁶⁹¹ İyi bir mücellid aynı zamanda iyi bir müzehhiptir.

Bu yüzyılda mücellidler sarayda, devlet kurumlarında ve esnaf olarak kendi iş yerlerinde çalışmışlardır. Mücellidler, klasik dönemde kitap hâimleri ve severlerine iş yaparken geç dönemde daha çok piyasaya iş yapmaya başlamışlardır. Maharetleri ile ön plana çıkan isimler devletin üst kademesine hizmet etmişlerdir.

Saraya mensup sanatkârlar, Ehl-i Hıref teşkilatına bağlı bulunmuşlardır.⁶⁹² Bu teşkilat içinde farklı sanat dalları ayrı cemaatler şeklinde çalışmışlardır. Bunlardan biri de cemaât-ı mücellidândır. Pençik ve Devşirme oğlanlar arasında sanata yatkın olanlar Ehl-i Hıref'de usta çırak ilişkisi içerisinde eğitilmişlerdir.⁶⁹³ Bu teşkilata ait tutulan defterlerin en sonucusu 1796 tarihlidir.⁶⁹⁴ Ehl-i Hıref teşkilatının XIX. yüzyılda aynı çalışma sistemini devam ettirdiğine dair net bir bilgi yoktur. Fakat H. 1255 M. 1840 yılı mücellid yevmiyelerini gösteren belge⁶⁹⁵ Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde Enderun'da görevli cemaât-ı mücellidân'ın varlığının bu yıllarda devam ettiğini göstermektedir.

Sultan Abdülmecid dönemi içerisinde H.1257/M.1841 senesinde Mescid-i Haram'da ve şehrin genelinde tamir olması gereken mekanlar hakkında Mekke'de görev yapan Ahmed Paşa, Şeyhülharem Osman Paşa ve mühendis, ulema ve şehrin idarecilerinden bir kurul tarafından keşif yapılmıştır. Kâbe ve çevresinde yapılacaklar belirlenerek, öncelikle Kâbe içten ve dıştan olmak üzere tamir ve tezyin edilmiştir.⁶⁹⁶

---

⁶⁹¹ Rıfki, Melül, Meriç, *Türk Cild Sanatı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Güven ve Sevinç Matbaaları, Ankara, 1954, s.VII.

⁶⁹² İ. Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 445.

⁶⁹³ Rıfki, Melül, Meriç, *a.g.e.*, 1954, s.VII.

⁶⁹⁴ Bahattin, Yaman, *Osmanlı Saray Sanatkârları XVIII. Yüzyılda Ehl-i Hıref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.13.

⁶⁹⁵ BOA. TSMA. E. No: 1120, 29 Zilhicce 1255, 4 Mart 1840.

⁶⁹⁶ Mustafa, S., Küçükbaşçı, "Sultan Abdülmecid'in Haremeyn'e Hizmetleri" *Sultan Abdülmecid ve Dönemi (1823-1861)* Ed. Kemal, Kahraman vd., Kültür Aş. Yayınları, İstanbul, 2015, s.75.

Mescid-i Haram'ın müstemilatı içinde bulunan kubbe adı verilen iki kapalı alandan birisi, Memlûkler döneminde kütüphane olarak kullanılmakta idi. Bu mekân tekrar Kütüphaneye dönüştürmek isteyen II. Mahmud bu emelini gerçekleştirememiştir. Bu tamiratta Sultan Abdülmecid İstanbul'dan 216 cild kitap hazırlatarak Medine'ye göndermiş ve planlanan mekânda kütüphane açtırmıştır.⁶⁹⁷ İstanbul'da hazırlanan bu kitapların cildlerinin yapımında, Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde H.1255 M.1839 yılı Enderun'da görevli Cemaat-ı Mücellidanda görevli 10 mücellidin görev almış olabileceği kanısındayız.

Tez kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda tespit ettiğimiz XIX. yüzyılda sarayda mücellidbaşı olarak görev yapan isimler şunlardır; Mücellid Hezargrâdîzâde Seyyid Ahmed Atâullah (II. Mahmud Devri),⁶⁹⁸Mücellid Salih Efendi (Sultan Abdülmecid Devri)⁶⁹⁹, Mücellid Raşid Efendi (Sultan Abdülaziz Devri),⁷⁰⁰ Mücellid Seyyid Mehmed Şevki Efendi (II. Abdülhamid Devri)⁷⁰¹, Mücellid Seyyid el- Hâc Ahmed Efendi⁷⁰² (II. Abdülhamid Devri) Mücellid Ragıp Efendi (II. Abdülhamid Devri).⁷⁰³

Geç Osmanlı döneminde çerçeve işlerini mücellidler yapmıştır. Mücellid Mehmed Efendi'nin Bursa Ulu Camii'ndeki uygulamalarına baktığımızda hem tezhip yaptığını hem de çerçevelerle ilgilendiğini görmekteyiz. Yıldız Camii'ne ait on adet levhanın tamiri ile yazılarının tezhibini Mücellid ve Müzehhip Bahaeddin Efendi aslına uygun şekilde yapmıştır.⁷⁰⁴ Levha geleneği XVIII. yüzyıl başında ortaya çıkmış, Hafız Osman'ın Hilye-i Şerif formatını oluşturması ile bu format yaygınlaşmıştır. Batılılaşma sürecinde levha kültürünün oluşmaya başlaması ile yazı çerçevelenerek duvara asılmış ve bu çerçeveleme işini mücellidler yapmaya başlamışlardır. O zamana kadar mücellidler sadece kitap cildleme işi ile uğraşırken yazının çerçevelenip duvara asılma sürecini de üstlenmişlerdir. Bu dönemde cild kalıplarından yazı çerçevesi de yapılmıştır.⁷⁰⁵

Tez'de kullanılan belgelerde mücellidlerin yaptıkları işlere dair bilgiler bulunmaktadır. Cevdet Belediye tasnifindeki 20 Aralık 1843 tarihli belgede geçen

⁶⁹⁷ Mustafa, S., Küçükaşçı, *a.g.m.*, 2015, s.76.

⁶⁹⁸ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.16.

⁶⁹⁹ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24.

⁷⁰⁰ BOA. TSMA. E. No: 1086, 24 Cemaziyelahir 1280, 6 Aralık 1863, Mirza, Habib, *a.g.e.*, s.270.

⁷⁰¹ BOA. TSMA. E. No: 1095, 7 Rebiülevvel 1295, 11 Mart 1878.

⁷⁰² A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24.

⁷⁰³ BOA. Y. PRK. AZJ. No: 46. 103. 1, 29 Zilhicce 1320, 29 Mart 1903.

⁷⁰⁴ BOA. ML.EEM. No: 441/15. 2, 19 Safer 1321, 17 Mayıs 1903.

⁷⁰⁵ Uğur, Derman, *a.g.m.*, 2017 s.361.

“Mahallinde silkecek mücellid...” ibaresinden mücellidlerin hazırlanan yazıları kitâbeye silkme işlemi yaptığını anlamaktayız. Edirne’de inşa olunan köprülerin üzerine konulacak kitâbeler Takvimhane Nazırı tarafından yazdırılmış ve ismi belirtilmeyen bir mücellide bu kitâbelerin yazıları silkelettirilmiştir.⁷⁰⁶

Bu dönemde yapılan işlere baktığımızda sanat değeri yüksek eserlerin yapıldığını görmekteyiz. Hırka-i Şerif Camii’nde okunması için Buhari Şerif’in cildleme işlemi Mücellid Hüseyin Efendi’ye yaptırılmıştır. Eser beş cüz olarak sahtiyan deri ve ebru ile cildlenmiştir.⁷⁰⁷ Sultan V. Mehmed Reşad’ın Eyüpsultan’da inşa olunan türbesinde okunması için Hasan Rıza Efendi’ye Kur’an-ı Kerim yazdırılmıştır. Bu eserin tezhip ve cildi Bahaeddin Efendi tarafından yapılmıştır.⁷⁰⁸

Defter, karton, dosya imali, harita cildleme, albüm yapma, defterler için etiket üretme ve defterlere sıra numarası koyma mücellidlerin yaptığı işler arasındadır. II. Abdülhamid döneminde Mısır Hıdiv’ine hediye edilmek üzere Hereke Fabrikasının ürünlerini gösteren bir albüm ile ⁷⁰⁹ İstanbul’da Çavuşbaşı’nda bulunan Padişaha ait çiftliğin haritasının cildleme işlemi Mücellid Gerarda’ya yaptırılmıştır.⁷¹⁰ Sarayın ihtiyaçları için saray dışında kendi iş yerlerinde çalışan mücellidlere siparişler verilmiştir. H.1303/M.1873 tarihli Mabeyin-i Hümayun ihtiyaçları ve harcamalarını gösteren defterde Mücellid Tarnavoski’ye çeşitli konularda altı adet kitap cildi yaptırıldığını görmekteyiz.⁷¹¹

Sanayi Mektebi ve Medresetü’l- Hattatin gibi okullarda diğer sanatların yanında cild sanatı eğitimi verilmiş, eğitimini tamamlayan öğrenciler istihdam edilirken liyakat ve becerilerine dikkat edilmiştir (Foto:71). Mücellid Aziz Efendi Sanayi Mektebinde cild sanatı eğitimi gömüş ve tahsilini Paris’te tamamlamıştır. İstanbul’a döndükten sonra gündüzleri Matbaa-i Âmire mücellidhanesinde geceleri ise Mekteb-i Sanayi’de çalışmaya başlamıştır. Cild sanatındaki becerisinin bu işe uygun olduğu onaylandıktan sonra bu kurumlara ataması yapılmıştır.⁷¹² Mücellid Hasan, 1892 senesinde İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi’nde cild sanatı tahsili alarak mezun olmuştur. Vilâyet Matbaasında

⁷⁰⁶ BOA. C.BLD. No: 20/958.1, 28 Zilkade 1259, 20 Aralık 1843.

⁷⁰⁷ BOA. HH. İ. No:18/3. 1, 20 Safer 1272, 1 Kasım 1855.

⁷⁰⁸ Uğur, Derman, *a.g.e.*, 2015, s. 109.

⁷⁰⁹ BOA. ML. EEM. No: 176/25. 1, 27 Safer, 1311, 9 Eylül 1893.

⁷¹⁰ BOA. ML. EEM. No: 295/123. 2, 6 Rebiülevvel 1316, 25 Temmuz 1848.

⁷¹¹ BOA. Y. MTV. No: 20/51. 2, 25 Cemaziyelahir 1303, 31 Mart 1886.

⁷¹² BOA. MF. MKT. No:16/38.1, 5 Zilkade 1290, 25 Aralık 1873.

öğretmenlik yaptıktan sonra iş yerindeki davranışlarındaki olgunluk sebebiyle Sanayi Mektebi mücellidliğine atanmıştır.⁷¹³

Bu dönemde devlet dairelerinde defter, evrak ve benzeri ihtiyaçların temini için mücellidhaneler bulunmaktaydı. Burada görev yapan mücellidler emekli olduktan sonra emekli maaşı almışlar ve vefat ettiklerinde bu maaş birinci dereceden yakınına bağlanmıştır.⁷¹⁴ Osmanlı devletinde mücellid olmayan kurumlarda ihtiyaç olduğunda hariçten ücret ile istihdam edilmişlerdir.⁷¹⁵ Mektubî Sadaret Defter Odası için gerekli olan defter imali ve eskiyen defterlerin tamiri için bir mücellid getirildiği ulaşılan bilgilerdendir.⁷¹⁶ Yine Emlâk-ı Emîriyye Birinci Kalem’inde kullanılan eskiyen defterlerin tamiri için Evrak-ı Matbua ve Nakdiye Levazım Müdüriyeti’nden bir mücellidin gönderilmesi talep edilmiştir.⁷¹⁷ Mücellid Yorgi, Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Nezareti için blok not defter imal etmiştir.⁷¹⁸ Mücellid Faik Efendi ise nakit muamelelerini gösteren defterler için meşin etiket üreterek bu etiketleri defterlere sıra numarası ile yapıştırmıştır.⁷¹⁹

Çini Fabrikası’nda tezyinat bölümünde Mücellid Enver ve Ömer Efendi Fabrika sermücellid gözetiminde aylık 500 kuruş maaş ile istihdam edilmişlerdir.⁷²⁰ Bu belgeden mücellidlerin desen bilgisine sahip olduğunu ve mücellidhane dışında da istihdam edildiklerini öğrenmekteyiz. Yine Kütahya’da 1873’te çini ustalarının nitelikli ürünler verememesinden kaynaklı eserlerde gerileme görülmüş ve bu kadim sanatı eski değerine taşımak için teşvik edilmiştir. Kütahyalı Mücellid Mehmet Efendi’nin çini sanatında mahir olması sebebiyle kendisine gerekli ödeme yapılarak tamir olacak cami ve çeşitli yapılar için çini mamulâtı siparişi verilmiştir.⁷²¹

Mücellid ve müzehhiplerin çalışma yerleri, Sadrazam Fuat Paşa zamanında sadaret konağı olarak yapılan eskiden Maliye Fakültesi şimdiki Eczacılık Fakültesi’nin karşısındaki bir sıra ahşap dükkanlarda bulunmaktaydı. Alt katında kağıtçılar bulunan bu dükkanlarda cild ve tezhip işlerinin yanında yazı malzemeleri de satılmıştır.⁷²² Burada

⁷¹³ BOA. DH.MKT. No: 360/53. 1, 27 Şevval 1312, 23 Nisan 1895.

⁷¹⁴ Duyun-u Umumiye dairesinde mücellithanesinde memur olarak görev yapan Hacı Mehmed Efendinin vefatından sonra emekli maaşı eşi Hayriye hanıma bağlanmıştır. BOA. ŞD. No: 34/13. 2, 2 Safer 1323, 8 Nisan 1906.

⁷¹⁵ BOA. MF. MKT. No: 51/195.1, 2 Zilhicce 1294, 8 Aralık 1877.

⁷¹⁶ BOA. MF. MKT. No: 36/143.1, 28 Rebiülahir 1293, 23 Mayıs 1876.

⁷¹⁷ BOA. ML.EEM. No:995/15, 5 Recep 1331, 10 Haziran 1913.

⁷¹⁸ BOA. DH. EUM. MH. No: 173/94, 9 Şaban, 20 Mayıs 1918.

⁷¹⁹ BOA. ML. EEM. No: 513/59. 1, 13 Cemaziyelevvel 1323, 16 Temmuz 1905.

⁷²⁰ BOA. ML.EEM. No: 338/18.1, 7 Zilhicce 1317.

⁷²¹ BOA. ŞD. No: 499/19.1, 3 Muharrem 1290, 3 Mart 1873.

⁷²² Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.5.

mücellid ve müzehhipler talebelerini usta çırak geleneğinde yetiştirmişler ve çırakları hocaları vefat ettiğinde bu mesleği devam ettirmişlerdir. Her sene Okmeydanı'ndaki *Okçular Tekkesi'nde* düzenlenen törenlerde müzehhipler, öğrencilerine icazet vermek için toplanmışlardır. Bunun için bağlı oldukları mücellidbaşı aracılığı ile saraydan izin almışlardır. Bu gelenek II. Mahmud döneminde başlamıştır.⁷²³

Müzehhip ve Mücellid Hüseyin Hüsnî Efendi, mücellidbaşı Salih Efendi, sarhoş lakaplı Ali Efendi ve Bahaeddin Efendi'nin babası Nureddin Efendi'nin dükkanları burada bulunmaktaydı. Dükkanlar, gelenlerin rahat edebilmesi için minder ve sedir ile döşenmişti.⁷²⁴ Bu dükkanlarda sırasıyla Hüsnî Efendi, Hacı Ahmed Efendi, Nureddin Efendi ve Saffet Efendi'nin iş yerleri bulunmaktaydı. Hüsnî Efendi'nin dükkanına daha sonra Laz Osman Efendi geçmiştir (Foto:72).⁷²⁵ Şevki Efendi ve Sami Efendi gibi pek çok hattat, eser siparişi vermek için bu dükkanlara gelmişler, hat levhalarının ve yazma eserlerin tezhip ve cildleme işleri için burada bulunan sanatkârlara sipariş vermişlerdir.⁷²⁶ Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalığa başlamadan önce Bahaeddin Efendi babasının burada bulunan dükkânında çalışmış fakat bu sanatlara olan talebin azalmasından dolayı dükkanını kapatmak zorunda kalmıştır.⁷²⁷ Beyazıt civarında bulunan mücellid esnafı mükellef oldukları vergileri 1890 senesine kadar üçüncü sınıf üzerinden ifa etmişlerdir.⁷²⁸

Mücellid Saffet Efendi'nin yaptığı işleri ve sattığı ürünleri yazdığı defterde; Mektup, Takrir ve Tahrirat için çeşitli boylarda zarf, çeşitli renkte yazı yazmak ve resim yapmak için âharlı ve âharsız kağıtlar, farklı boyda üretilmiş defterler, kurşun, maden ve mürekkepli kalemler, çini ve elvan mürekkepler, billur, çini, ve cam malzemedan yapılmış hokka, rıhdan, badem sırlı ve fildişi makta, farklı kalitede üretilmiş divitler, etiket, cetvel, kalemtraş, abaküs ve arma-i Osmanî gibi geniş bir ürün yelpazesi bulunmaktadır. Bunların dışında Eczâ-i Şerife ve Eser-i Cedid adında kitapların satışı da yapmıştır.⁷²⁹

⁷²³ BOA. CMF. No: 54/2672, 7 Safer 1169, 12 Kasım 1755. İsmail, Hakkı, Uzunçarşılı, "Türk Hat Sanatı", *Türk Hattatları*, Yayın Matbaacılık, İstanbul, [TY], s.128.

⁷²⁴ Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.6.

⁷²⁵ A. Süheyl, Ünver, Dosya:135, Mücellidler ve Müzehhipler, SYEK.

⁷²⁶ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.6.

⁷²⁷ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.6.

⁷²⁸ 1890 senesinde mücellid esnafının ödedikleri vergiler üçüncü sınıftan feshedilmiştir. Bu durumun kendilerini mağdur ettiğini belirterek vergilerinin tekrardan üçüncü sınıftan ödemek istediklerine dair arzuhal yazmışlardır. Belge de vergilerin kaçınıcı sınıfa yükseltildiği belirtilmemiştir. BOA. DH. MKT. No.1734/68.1, 28 Şevval 1307, 17 Haziran 1890.

⁷²⁹ Süheyl Ünver, defterin son sayfasına kendi el yazısı ile "Mücellid ve Müzehhip Saffet Efendi'nin dükkanına aittir. Öldükten on sene sonra sandığında bu defter çöplüğe atılmış iken aldım" şeklinde 1934 senesinde not düşmüştür. Süheyl, Ünver, Defter No: 198, Mücellid Saffet Efendi Satış Defteri, SYEK.

Çok titiz bir sanatkâr olan Hüsnî Efendi, devrin en baş müzehhibi sayılmıştır.⁷³⁰ Hattat Şevki Efendi ve Hattat Sami Efendi'nin müzehhipliğini yapmıştır. Dükkânı hasır döşeli olup ziyaretine gelenler dükkânın iç boşluğunda ayakkabılarını çıkararak çorap veya galoş ile dükkâna girmişlerdir.⁷³¹

Veznecilerde Zeynep Hanım Konağı tarafında bulunan “Müzehhipler çarşısı, daha Zeynep Hanım konağı yapılmadan yanmıştır. Yangın gece olduğundan buradaki mücellidlerin sibaıkları da mahvolmuştur. Nureddin Efendi'nin bu yangında yanmış takım şemse kalıbı, Hezarfen Necmeddin Efendi tarafından Baha Efendinin oğlu Rıza Paşa'dan alınmıştır.⁷³² Günümüzde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin olduğu alanda Zeynep Hanım konağı 1864 yılında inşa edilmiştir.⁷³³ Süheyl Hocanın verdiği bilgiden yangının 1864'ten önce olduğu anlaşılmaktadır. Mücellid dükkanları ve bu alanda bulunan diğer dükkanlar 1923'te tekrar inşa edilmiş ve dükkanların inşasının tamamlanması için 20000 kuruş masraf yapılmıştır.⁷³⁴

Mücellid esnafı diğer esnaf gruplarında olduğu gibi hiyerarşik yapıda⁷³⁵ teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlanmada 1849'da Mehmed Şerif Efendi⁷³⁶, 1900'lü yılların başında Hacı Ahmed Efendi⁷³⁷ ve Ahmet Şükrü Efendi mücellid kethüdası olarak görev yapmışlardır. Arşivde yaptığımız çalışmalarda mücellid esnafının kadim kuralları olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu kurallar dışında bir uygulama için Padişah'tan izin istendiğini görmekteyiz.

“Bazı hezârfen kimesneler zuhûr ederek yaptığı tezhîbi asıl usta mücellidlerin yapamayacağı meşhûd olduğuna fakat o makûlelerin zuhûretinde mevzuât meydana konularak esnafça bâlâ şakirdanlık teklifine hâcet olmaksızın destûr verilmek kaydı dahî ilâve olunmak üzere ilâm-ı mezkûrede muharrer nizâmın icrasına şâmil bir kıta emr-î âlî i'tâsı muvâfık irâde-i seniyye cânib hilâfetpenâhî buyrulur ise iş'ârı bâbında lütuf ve irâde...”⁷³⁸

Mücellidler, cild sanatında gösterdikleri maharetten dolayı madalya ile taltif edilmişlerdir. Yıldız Sarayı kütüphanesin' de görev yapan Mücellid Mehmed Efendi ile

⁷³⁰ A. Süheyl, Ünver, Mücellidler ve Müzehhipler, Dosya:135, SYEK.

⁷³¹ A. Süheyl, Ünver, Hattat Şevki Efendi, Dosya:8, SYEK.

⁷³² A. Süheyl, Ünver, Dosya:135, Mücellidler ve Müzehhipler, SYEK.

⁷³³ İsmail, Orman, “Konak”, *TDVIA*, C.XXVI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s.159.

⁷³⁴ BOA. EV.d. No:39/872, 29 Zilhicce 1341, 12 Ağustos 1923.

⁷³⁵ Ahmet, Kal'a, “Esnaf”, *TDVIA*, C.VII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.424.

⁷³⁶ DH. SAİDd. No: 94/109, 29 Zilhicce 1265, 15 Kasım 1849.

⁷³⁷ İbrahim, Ateş, *a.g.m.*, s.65.

⁷³⁸ BOA. HAT. No: 696, 29 Zilhicce 1250, 28 Nisan 1835.

Mücellid Mehmed Celil Efendi'ye *sanayi madalyası*; Mücellid Paranok Efendi ve Mücellid İspiro Hristo Dolo'ya beşinci rütbeden *mecidi nişanı*; Mücellidbaşı Ragıp Efendi'ye *gümüş madalya* ile üçüncü rütbeden *nişan-ı Âli Osmâni* verilmiştir.

Gayri Müslim mücellidlerin iş yerleri Galata semtinde bulunan Saksı Han, Serpuş Han, Tünel Han, Sümbüllü Han, Vezir Han ve Kürkçü Han'da; İran tebaasından olan mücellid ve kitapçıların dükkanları Beyazıt'ta Hakkaklar çarşısı civarında açılmıştır.

XVIII. yüzyılda kurulan büyük kütüphanelerde bir mücellid görev almıştır.⁷³⁹ Vakıf şartı konulan kütüphanelerde bu uygulama XIX. yüzyılda devam etmiştir. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde görev yapan Behçet Efendi hem mücellid hem müzehhip olarak günde on akçe yevmiye ile çalışmıştır. Fakat bu iki görevin ayrı cihetler olmasından dolayı ücretlerinde düzenlemeye gidilmesi hususunda kütüphane hâfız-ı kütübü' nün girişimi olmuştur.⁷⁴⁰

XIX. yüzyıl'da İstanbul ve dışında kurulan kütüphanelerin büyük çoğunluğunda bir mücellid tayin edilmemiş gerektiğinde dışarıdan yevmiye ile mücellid çalıştırılmıştır.⁷⁴¹ Bu kütüphanelerde bulunan eskiyen eserlerin restorasyon çalışmaları mücellidler tarafından yapılmıştır. Bu uygulamayı Sultanahmet Camii Kütüphanesi'nin eskiyen kitaplarının tamirinde görmekteyiz. Kitapların muayenelerini yapan mücellidlerin belirlenen ücretleri kabul etmemeleri halinde bu görevin Ahmed Efendi'ye verilmesine karar verilmiştir.⁷⁴² Bazen tamir masrafını azaltmak için nadir olmayan kitaplar tamir edilmeyip sahaflardan yenisi alınarak tasarruf edilmiştir.⁷⁴³

II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda kurdurduğu kütüphane için koleksiyon oluşturmuştur.⁷⁴⁴ Koleksiyon içerisinde Ayasofya Kütüphanesi'nden ve Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayundan getirilmiş eserler bulunmaktaydı. Eserlerin kapakları sarayın mücellidhanesinde yeniden cildlenmiştir.⁷⁴⁵ Yıldız Sarayı mücellidhanesinde⁷⁴⁶ yapılan Yıldız cildleri; atlas, kadife ve deriden yapılmışlardır.⁷⁴⁷ Ayasofya ve Topkapı Sarayı'ndan gelen kitapların ve murakkaların bazısının cildleri sökülerek II.

⁷³⁹ İsmail, Erünsal, *a.g.e.*, 2015, s.373-374.

⁷⁴⁰ BOA. MF. MKT. No: 1054/40. 1., 30 Rebiülevvel 1326, 2 Mayıs 1908.

⁷⁴¹ İsmail, Erünsal, *a.g.e.*, 2015, s.374.

⁷⁴² BOA. MF. MKT. No:72/5. 1, 2 Muharrem 1299, 24 Kasım 1881.

⁷⁴³ BOA. MF. MKT. No:72/5. 1, 2 Muharrem 1299, 24 Kasım 1881.

⁷⁴⁴ İsmail, Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.96.

⁷⁴⁵ Murat, Candemir, *a.g.e.*, 2011, s.140.

⁷⁴⁶ Yıldız Sarayı'nın dış bahçesinde bulunmaktaydı. Murat, Candemir, *a.g.e.*, 2011, s.163.

⁷⁴⁷ Mine, Esiner, Özen, *a.g.e.*, s.19.

Abdülhamid'in tuğrasının ve kütüphanenin adının yazılı olduğu cildler geçirilmiştir.⁷⁴⁸ Bu cildlerin ilk olarak Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) saltanatının ilk yıllarında Mabeyn-i Hümayunda mücellidbaşı olarak görev yapan Seyyid Mehmed Şevki Efendi⁷⁴⁹ ve ekibi tarafından yapıldığını düşünmekteyiz.⁷⁵⁰

4.2. Matbaanın Cild Sanatına Etkileri

Osmanlı devletinde XIX. yüzyılda devlet, bürokrasi ve kitap basımı için ihtiyaç hali artmış ve devlet dairelerinde, okulların bünyesinde matbaalar açılmaya başlanmıştır.⁷⁵¹ Bu matbaalarda mücellidler görev yapmışlar ve kurumlar arasında tayin olmuşlar; yahut da devlet matbaaları bünyesinde mücellidhaneler açılmıştır.⁷⁵² İsmi belirtilmeyen Takvimhane mücellidinin, Tabhane-i Amire mücellidliğine tayin olduğunu bilmekteyiz.⁷⁵³ 6 Eylül 1888 tarihli belgede Mücellid Ali Ağa'nın Matbaa-i Osmaniye'de görev yaptığını⁷⁵⁴ ve yine askeri matbaada aylık 150 liraya bir mücellidin, mürettip ve makinacı ile beraber istihdam edildiğini Harbiye Nezareti yazışmalarında görmekteyiz.⁷⁵⁵

Mücellidhâneler ve matbaalar birbiriyle bağlantılı çalışmışlar, gerektiğinde birbirlerinden malzeme temin etmişlerdir. Posta ve Telgraf Nezareti matbaasında cildlenmekte olan defterlerin kenarlarını kesmek için gereken keski bıçağı Matbaa-i Âmire mücellidhanesinden istenmiştir.⁷⁵⁶

Sanayi Mektebi'nde bulunan bir süredir metruk kalmış olan mücellidhane 8 Ağustos 1879'da tekrar faaliyete geçirilmiş ve resmî daireler için gereken her türlü zarf ve defterin imâlâtı yanında baskı işleri yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan işlerin ücretleri okula tahsil edilmiştir.⁷⁵⁷

Bu asırda mücellidler dükkanlarını matbaaya çevirmeye başlamışlardır. Ve bu işi yapanlar "Basmacı Mücellid" şeklinde tanımlanmışlardır.⁷⁵⁸ Mücellid Mehmed Saffet

⁷⁴⁸ Zeynep, Atbaş, *a.g.m.*, 2008, s.80.

⁷⁴⁹ BOA. TSMA. E. No: 1095, 7 Rebiülevvel 1295, 11 Mart 1878.

⁷⁵⁰ Yıldız kütüphanesi, 1893'de inşaatı tamamlanan büyük kütüphane binasından önce 1876'da kurulmuştur. Hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Tuba, Çavdar, "Yıldız Kütüphanesi" *TDVIA*, C.XLIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.544. Mâbeyin Mücellidbaşı Seyyid Mehmed Şevki Efendi hakkındaki belge tarihi ile kütüphanenin açılış tarihlerin yakın olmasından dolayı kütüphane için hazırlanan kitapların cildlemesinde görev yaptığı kanaatindeyiz.

⁷⁵¹ Ali, Birinci, *a.g.m.*, s.4.

⁷⁵² "Duyun-u Umumiye Matbaası mücellidhanesinde istimal edilmek üzere Avrupa'dan celp olunup Galata gümrüğüne vürud eden bir adet teclid makinasının emri izni müsaade ifası..." BOA. DH. MKT. No: 580/11.2, 30 Cemaziyelevvel 1320, 4 Eylül 1902.

⁷⁵³ BOA. TŞRBNM. No: 20/104.2, 21 Zilhicce 1280, 28 Mayıs 1864.

⁷⁵⁴ BOA. DH. SAİDD. No: 182/192, 29 Zilhicce 1305, 6 Eylül 1888.

⁷⁵⁵ BOA. MV. No.222, 15 Safer 1340, 18 Ekim 1921.

⁷⁵⁶ BOA. MF. MKT. No:406/51.2, 4 Muharrem 1316, 3 Temmuz 1898.

⁷⁵⁷ BOA. DH. MKT. No:1326/47.1, 19 Şaban 1296, 8 Ağustos 1879.

⁷⁵⁸ "Beyazıt'ta Basmacı Mücellid Said Efendi dükkânı", A. Süheyl, Ünver, Dosya: 135, Mücellid ve Müzehhipler, SYEK.

Efendi'nin dükkanını matbaa olarak kullanmak için 5 Şubat 1874'de Bâb-ı Âli'ye verdiği tezkere ulaştığımız en erken tarihli taleptir.⁷⁵⁹ Matbuâtın basma ve satma işleri Beyazıt'ta Simkeşhane, Çakmakçılar Yokuşunda Sümbüllü Han, Eminönü'nde bulunan Valde Han ve Çemberlitaş'taki Vezir Han gibi mekânlarda yapılmıştır.⁷⁶⁰

Klasik dönem sipariş usulü ile iş yapan mücellidler, geç dönemde piyasaya iş yapmaya başlamışlardır. Seri üretime yönelik işler arasında tab' edilen kitapları cildleme, taş baskı kullanarak ilan, kartvizit ve benzeri evrak basımı⁷⁶¹ bulunmaktadır. Mücellid Ahmed Efendi'nin Matbaa-i Âmire'de basılan Kur'an-ı Kerimlerden 300 adedin cildleme işlemini verilen üç adet numuneye göre yapmıştır.⁷⁶² Mücellid Gerarda matbu Fenn-i Mimâr-i Osmâni adlı eseri cildlemiş ve 200 kuruş ödeme almıştır.⁷⁶³

Matbaaya çevrilen mücellid dükkanlarında artık kitap basılmaya da başlanmıştır. Fakat basılacak kitap için ayrıca ruhsat almak şartı bulunmaktadır. Mücellid Todori'nin Telgraf Nezâreti kâtiplerinden Vasılâki Efendi ile Fransızca'dan Türkçeye "Londra Bîçâreganı" adlı kitabı tercüme etmişler ve kitabı basmak için ruhsatname almışlardır.⁷⁶⁴ Kitap, gazete, dergi basımında, sülüs, nesih, ta'lik, rik'a yazı bir hattata yazdırıldıktan sonra çelik üzerine hakk edilip dökümü yapılarak kullanılmıştır. Bu yazılardan çinkograf tekniği ile klişe alınmaya başlandıktan sonra farklı boylarda baskılar yapılmıştır.⁷⁶⁵

Kitap basımı ve satışı kontrol altında tutulmuş ve belli dönemlerde mücellid dükkanları teftiş edilmiştir. Mücellid İsak Fresko Balat'da Aya Astradi caddesindeki evinde taklitle ve ruhsatsız basılmış çeşitli konularda kitaplar bulunmuş, bunlara el konulmuştur.⁷⁶⁶ Yine Yanya'da Mücellid Batuşo Zaharban'ın dükkanında dergi ve kitaplardan üç tanesinin Atina Matbuat idaresinde bulunan sakıncalı kitaplar listesinde bulunduğu gerekçesiyle görevliler tarafından yakılarak imha edilmiştir.⁷⁶⁷ Kitap basımı, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra artış göstermiş ve sahaf dükkanları basılan kitapların

---

⁷⁵⁹ BOA. MF. MKT. No:16/38.1, 17 Zilhicce 1290, 5 Şubat 1874.

⁷⁶⁰ Ali, Birinci, *a.g.m.*, s.7

⁷⁶¹ BOA. DH. MKT. No: 2196/ 109. 1, 23 Zilhicce 1316, 4 Mayıs 1899.

⁷⁶² BOA. MF. MKT. No: 21/80. 1, 11 Teşrinisani 1290, 29 Kasım 1874

⁷⁶³ BOA. ML. EEM. No: 642/69. 1, 23 Zilhicce 1325, 27 Ocak 1908.

⁷⁶⁴ BOA. MF. MKT. No: 63/3.1, 8 Recep 1296, 28 Haziran 1879.

⁷⁶⁵ Uğur, Derman, "Yazı Sanatının Eski Matbaacılığımıza Akisleri", *Türk Kütüphanecileri Derneği Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı 10-11 Aralık 1979 Ankara*, Türk Kütüphanecileri Derneği, Ankara, [TY], s.108.

⁷⁶⁶ BOA. MF. MKT. No: 529/39. 1, 9 Cemaziyelahir 1318, 4 Ekim 1900.

⁷⁶⁷ BOA. MF. MKT. 359/ 33. 2, 21 Muharrem 1315, 22 Haziran 1897.

satışı için yeterli kapasiteye sahip olamadığından mücellid dükkanlarında kitap satışı yapılmaya başlanmıştır.⁷⁶⁸

II. Abdülhamid devrinde matbaa makineleri ve âletleri, ithal gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.⁷⁶⁹ Bu durum matbaa ve mücellidhanelerde kullanılmak üzere özellikle Almanya'dan ve Fransa'dan çok sayıda alet ve makine sipariş verilmesine imkân sağlamıştır. Getirilen mallar içinde pirinç harfler, mukavva kesme bıçağı, kâğıt kesme makinası, mücellid makinası, kitap yaldızlamak için ıstampa makinası, tutkal makinası, litografya taşları, mücellid bıçağı, kitap inceltmek için silindir, çiçek levhası, zımba ve kapsül geçirmek, kitap uçları ve arkası yuvarlatmak için makine gibi ekipmanlar bulunmaktadır. Yurt dışından getirilen pirinç harfler matbaa ruhsatı olmayan mücellidhanelerde sadece cildlere kitapların isimleri yazılmak için kullanılmıştır.⁷⁷⁰

Matbaalar belli nizamnâmelere göre işletilmişler ve yurt dışından tab' etmeye mahsus âlet getirmek için resmî ruhsata sahip olmak gerekmiştir. Aksi takdirde gelen makine Matbuat İdaresi tarafından sahibine teslim edilmemiştir.⁷⁷¹ Matbaa âlet ve edavâtı ithalinde artış ile 8 Ocak 1888'de vergi muafiyeti kaldırılmış fakat matbaacılara verilen destek devam etmiştir.⁷⁷² Mücellidler tarafından Avrupa'dan hurufat siparişinin artması ile bunlar Matbuat İdaresi tarafından kayıt altına alınmaya başlanmıştır. İspiro Hristo Efendi'nin, Paris'ten getirttiği pirinç harfler gümrükten kendisine teslimi belli bir prosedür ile matbuat memuru tarafından yapılmıştır.⁷⁷³

“Zıkr olunan hurûflar usûl ve emsâline tevfiân i'tasında beis görülmemiş ise de mücellidler tarafından ara sıra bir hayli hurûf celb ettirilmekte olmasına bunların miktarı ise Matbuat İdaresince meçhul bulunmasına binâen ba'demâ matbaalar için getirilen hurûf misallü mücellidlerin celb eyledikleri hurûfun cinsi ve miktârının dahî defter-i mahsûsa kaydı.”

Matbaanın yaygınlaşması ile Batı cildlerine talep artmış yapımı daha pahalı olan eski cildlere talep azalmıştır. XIX. yüzyıldan sonra mâliyetinin daha az olması ile cildler

---

⁷⁶⁸ Sahaf ve mücellid dükkanlarının yanında kağıtçı, resimci, sucu, çaycı, gazete satıcıları gibi dükkanlarda da kitap satış olmuştur. Hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmail, Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.83.

⁷⁶⁹ Ali, Binici, *a.g.m.*, s.8

⁷⁷⁰ BOA. DH. MKT. No:918/25.1, 7 Şevval 1322, 25 Aralık 1904.

⁷⁷¹ “...bu namda ruhsat-ı resmîye ye haiz bir matbaacı bulunduğu dair idare-i aciziyede kayıt ve malumat olmadığı mezkûr makine hakkında icap eden muamele bade arz edilmek üzere evvel emirde bu adamın kim olduğunun ve makinayı nerede istimal edeceği tahkiki inbâsı lüzumunun...” BOA. DH.MKT. No: 1010/31, 14 Recep 1323, 14 Eylül 1905.

⁷⁷² Ali, Binici, *a.g.m.*, s.9

⁷⁷³ BOA. DH. MKT. No: 2582/119. 1, 19 Şevval 1319, 29 Ocak 1902.

daha çok makine ile yapılmaya başlanmıştır. Bununla beraber bu işe devam ederek eski cildleri usulüne göre yapan Mücellid Bahaeddin Efendi, Hezarfen Necmeddin Okyay ve oğulları Sami ve Sacid Okyay bu sanatın günümüze ulaşmasını sağlamışlardır.⁷⁷⁴

Bu değişim içerisinde geleneğin, Beyazıt ve çevresinde bulunan mücellid dükkanlarında usta çırak ilişkisi ile XIX. yüzyılın bütün değişimlerine rağmen korunduğu görülmektedir. Hezârgradîzâde Seyyid Ahmed Efendi'nin öğrencisi Hüseyin Hüsnî Efendi ve kendisinin yetiştirdiği öğrenciler arasında Mücellidbaşı Ali Râgıp Efendi ve Mücellidler Kahyası Seyyid el-Hâc Ahmed Efendi,⁷⁷⁵ Laleli Şakir Efendi'nin öğrencisi Nureddin Efendi oğlu Bahaeddin Efendi ve onun öğrencileri Necmeddin Okyay ile oğlu Sami Okyay tespit edebildiğimiz usta çırak geleneğinde eğitim almış sanatkârlardır. Necmeddin Efendi'nin oğlu Sacid Okyay ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde Türk Süsleme Sanatları Bölümünden talebesi Emin Barın ile yine Güzel Sanatlar Akademisinde Sacid Okyay'ın talebesi İslam Seçen Cumhuriyet döneminde bu sanatı icra ederek yok olmasını engellemişlerdir.

---

⁷⁷⁴ Kadriye, Doğan, *Ahmet Süheyl Ünver'in Türk Tarih Kurumu Arşivi'ndeki Cildle İlgili Dosyaları*, Yüksek Lisans Semineri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisan Semineri, Konya, 2007, s.37.

⁷⁷⁵ A. Süheyl, Ünver, *a.g.e.*, 1955, s.24.

SONUÇ

Geç dönem Osmanlı Sanatı içerisinde mücellidlere ilişkin çok fazla yayın bulunmayıp olan yayınlarda sınırlı sayıdadır. Bu çalışmada arşiv belgelerine dayalı olarak bu dönemde yaşamış, ürün vermiş isimlere ve biyografilerine ilişkin araştırma yaptık. Tespit ettiğimiz biyografilere ilişkin yaşadığımız en büyük sıkıntı bunların yaptıkları işlerin görsellerine ulaşamamak oldu. Ancak ilerleyen çalışmalarda bu isimlerin eserlerine ulaşıldığında tespit ettiğimiz isimlerden faydalanılacağına inanmaktayız.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mücellidlerin yaşamlarına dair çok sayıda belge şu tasniflerde bulunmaktadır; Sadaret Tasnifinde; Âmedî Kalemî, Deâvi Evrâkı, Mühimme Kalemî, Meclis-i Vâlâ Evrâkı, Umum Vilâyet Evrâkı, Cevdet Tasnifinde; Belediye Evrâkı, Kalem Evrâkı, Dâhiliye Nezâreti Tasnifinde; Mektûbî Kalemî, Hariciye Nezâreti, Meclis-i Vâlâ, Taltîfat, Şûrâyı Devlet, Zaptiye ve Bâb-ı Âli Evrak Odası. Mücellidler hakkında en fazla belge Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî ile Maarif Nezâreti Mektûbî Kaleminde bulunmaktadır. Bu tasniflerden tespit ettiğimiz konumuzla ilgili 400 adet belge okunmuş, bu belgelerden konuyla doğrudan konu ile bağlantılı 213 adedi tez yazımında kullanılmıştır.

Arşiv belgelerinde ismi geçen mücellidlerin bazı yayınlarda kayda geçmiş olan kişi ve olaylarla örtüşen yanlarını tespit ettik. Böylece mevcut yayınlarla da bir bağ kurmuş olduk. Bunlardan Mücellid Said Efendi, Mücellid Mehmed Efendi, Müzehhip ve Mücellid Hüseyin Hüsnî Efendi, Hacı Hüseyin Efendi, Mücellid Raşid Efendi, Mücellidler Kâhyası es-Seyyid Ahmed Efendi, Mücellid Saffet Efendi, Seyyid Mehmed Şevki Efendi, Mücellid Râgıp Efendi ve Mehmed Said Efendi'nin tespit ettiğimiz isimler ile aynı kişiler olduğunu bu tez sayesinde tarafımızca ortaya konmuştur.

Belgelerden mücellidlerin aile hayatları, nerede ikamet ettikleri, iş yeri adresleri, görev aldıkları kurumlar, yaptıkları işler, karıştıkları asayiş olayları, geçirdikleri hastalıklar ve ölümlerine dair bilgiler edindik. Bu belgelerin içeriğine baktığımızda genel olarak verilen bilgiler şunlardı: Mücellidlerin tezhip bilgisine sahip oldukları ve iyi bir mücellidin aynı zamanda iyi bir müzehhip olduğu, levha geleneğinin oluşmasıyla kitap cildleme işi ile uğraşırken yazının çerçevesini duvara asılma sürecini de üstlendiklerini ve kitabeler için hazırlanan yazıların silme işlemini de yaptıkları ulaşılan yeni bilgilerdendir. Defter, albüm, dosya kabı, mukavva ve meşin etiket gibi günlük ihtiyaca

yönelik üretimler olmuştur. Sanat değeri olan çalışmalar az da olsa görülmüş daha çok Mushaf-ı Şerif ve Delailü'l- Hayratların tezhip ve cild kapakları yapılmıştır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda; Hezargrâdîzâde Seyyid Ahmed, Mücellid Mehmed Efendi, Bahaeddin Tokatlıoğlu ve Necmeddin Okyay gibi isimlerin varlığı bilinmekteydi. Bunların dışında başka yayınlarda geçmeyen 124 farklı ismi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden bu tez kapsamında tarafımızca tespit edilmiştir. Bu isimlerin biyografilerini hazırlarken Süheyl Ünver'in Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan Dosya ve Defterleri, Habib Mirza Efendi'nin *Hat ve Hattatan* kitabı, İbnülemin Mahmud Kemal'in *Son Hattatlar* ve Şevket Rado'nun *Türk Hattatları* kitabına baktık. Gördük ki belgelere yansıyan isimlerin çoğunluğu saraya yakın isimler olup bunların dışında kalanlar hakkında çok fazla detay verilmemiştir.

Mücellidler, matbaanın gelişmesiyle birlikte klasik dönem çalışma düzenlerinden ve üretimlerinden yavaş yavaş ayrılmış, yeni toplumsal düzen ve ihtiyaca ayak uydurmuşlardır. Bir kısmı matbaacılığa geçerek, seri üretim sürecinde yeni matbu cildleme işlemi yapmıştır. Organize çalışma söz konusu olmuş ve matbu kitap matbaada basıldıktan sonra kitabın düzenlemesi ile cildleme işini yine mücellidler yapmıştır. Böylelikle "basmacı mücellid" kavramı ortaya çıkmıştır.

Arşivde yaptığımız çalışmalarda Türk mücellidlerinin isimleri XIX. yüzyıl başlarında sanat ortamında ağırlıkta iken yüzyılın ortalarından itibaren Ermeni ve Yahudi mücellid isimlerinde artış olduğu çalışmamız sonucunda ulaşılan yeni bilgilerdendir.

Bu devir cild sanatı ortamında mücellidlerin yaptıkları işler arasında sadece kitap cildleme ve tezhiplene olmamış, cami yazılarını düzenleme, çerçeve yapma, kitâbelere yazı silkme, tâmire muhtaç kitapların restorasyonu, çini mamulü üretimi, defter dikme, mukavva yapma ve kitap basma gibi geniş bir alanda üretim yaptıklarını tez kapsamında yaptığımız araştırma ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

ASLANAPA, Oktay, “Osmanlı devri Cild Sanatı”, *Türkiyemiz*, S.XXXVIII, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1982, s.12-17.

ASLANAPA, Oktay, “Orta Asya’da Cilt Sanatı”, *Lale*, S.VIII, Renk Grafik Matbaacılık, İstanbul, Haziran -1992, s.26-35.

AKSOY, Şule, “Kitap Süslemelerinde Türk- Barok- Rokoko Üslubu”, *Sanat Dergisi*, S.VI, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1977, s.126-137.

AKSOY, Şule, “Hezarfen Bir Hattat Necmeddin Okyay: Hayatı ve Türk İslâm Eserleri Müzesinde Bulunan Kitapları,” *Uğur Derman 65 Yaş Armağanı*, Ana basım Aş., İstanbul, 2000, s.73-100.

ARSEVEN, C., Esad, “Cild”, *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara,1975, s.341-348.

ARITAN, Ahmet, Saim, “Anadolu Selçuklu Cild Sanatının Özellikleri”, *I-II Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyet Semineri Bildirileri, 20-21 Mayıs 1991, Konya*, Selçuklu Üniversitesi Basımevi, Konya, 1993, s.181-187.

ARITAN, Ahmet, Saim, “Ciltçilik”, *TDVIA*, C.VII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.551-557.

ARITAN, Ahmet, Saim, *Karamanoğlu Cilt Sanatı*, Extra Dizayn Tasarım Matbaacılık, Konya, 2008.

ARITAN, Ahmet, Saim, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 1992.

ARITAN, Ahmet, Saim, “Türk Cild Sanatı”, *Türk Kitap Medeniyeti*, ed., Alper, Çeker, İ.B.B Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2008, s.61-97.

ARITAN, Ahmet, Saim, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Cild Sanatı”, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri Prof. Dr. Beyhan Karamağralı’ya Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006, s.25-33.

ARITAN, Ahmet, Saim, “Selçuklu Cildi’nin Osmanlı Cildine Etkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü V. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler, 19-20 Nisan-2001, Ankara, Rekmay Reklam Tanıtım, Ankara, 2001, s.29-40.*

ARITAN, Ahmet, Saim, “Selçuklu Cildlerinde İmzalar”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, C.I, Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Yayını, Konya, 2001, s. 39-42.*

ARITAN, Ahmet, Saim, “Türk Cild Sanatı”, *Klasik Türk Cild Sanatı Duayeni İslam Seçen 45. Sanat Yılı Etkinliği, İ.B.B Kültür A.Ş. İstanbul, 2008, s.22-26.*

ARLI, Hakan “Mehmet Emin Efendi”, *Osmanlıda Çini ve Seramik Öyküsü*, Ed. Ara, Altun, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.257-65.

ATEŞ, İbrahim, “Ravze-i Mutahhere’deki Vakıf Kur’an-ı Kerim’lerden Yıpranmış Olanların Onarımı İçin Yapılan Girişimler”, *Vakıflar Dergisi, S.XVIII, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1984, s. 61-93.*

ATBAŞ, Zeynep, “Topkapı Sarayı’nın Murakka’ları ve Ciltleri”, *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012- İstanbul, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.74-81.*

AYVAZOĞLU, Beşir, “Ebrunun İkinci Hayatı”, *Türk Ebrusu’nda Düzgünman Ekolü*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2010, s.9-17.

BALKANAL, Zeynep, “Bilgi ve Sanatı Kaplayan Sanat: Ciltçilik”, *Türkler, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.341-349.*

BAŞARAN, UÇAR, Naciye, “Abdülmecid Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu’ndan Cilt Sanatı Örnekleri”, *Milli Saraylar Kültür- Sanat, S.VII, Renk Matbaası, İstanbul, 2011, s.111-117.*

BİLİRGEN, Emine, “Osmanlı Saray Hazinesindeki Murassa Kitap Kapları, Cüz Keseleri ve Cilbentler Işığında Osmanlı Saray Kuyumculuğu”, *IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, 23-27 Eylül 1991, Ankara, C.I, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1995.*

BİLİRGEN, Emine, “Hazine-i Hümayûn’da Bulunan Murassa Kitap Kapları, Cüz Keseleri ve Cilbentlerdeki Osmanlı Saray Kuyumculuğu”, *Uluslararası Cilt Sanatı*

Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012- İstanbul, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.144-147.

BİNARK, İsmet, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975.

BİNARK, İsmet, “Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986, Elâzığ*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elâzığ, 1987, s.91-107.

BİRİNCİ, Ali “Osmanlı Tıbaat ve Matbuat Hayatında Ermeniler”, *Yeni Türkiye*, S.LX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2014, s.835-856.

BOSCH, Gulnar, vd., *Bindings and Bookmaking*, Chicago Üniversitesi Yayınları, Chicago, 1981.

CANDEMİR, Murat, *Son Yıldız Düşerken*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2011.

ÇAVDAR, Tuba, “Yıldız Kütüphanesi” *TDVIA*, C.XLIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.544-545.

CUNBUR, Müjgan, “Kitap Sanatları”, *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.XLVI, Ankara, 1990, s.169.

CUNBUR, Müjgan, “Türklerde Cild Sanatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Seri I, S.V, Ankara, 1976, s.678-688.

ÇİĞ, Kemal, *Türk Kitap Kapları*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, [TY].

ÇİĞ, Kemal, “Türk Kitap Kapları”, *Türkiyemiz*, S.IX, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1993, s.6-10.

ÇİĞ, Kemal, “Türk Lâke Müzehhipleri ve Eserleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı III*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1970, s.243-252.

ESİN, Emel, “BİTİG: İlk Devir Türk Kitap Sanatları”, *Kemal Çığ Armağan Kitabı*, Bozak Matbaası, İstanbul, 1984, s.111-117.

DİEZ, Ernest, vd., *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1950.

DERMAN, F., Çiçek, vd., “Şahkulu”, *TDVIA*, C. XXXVIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.283-284.

DERMAN, F., Çiçek, “Hezarfen Hattat Necmeddin Okyay’ın Sanatkâr Oğulları”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V 1-5 Kasım 2007- İstanbul*, Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık, İstanbul, 2008, s.151-160.

DERMAN, F., Çiçek, “Necmeddin Okyay’dan Kalan Cild Kalıpları”, *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012- İstanbul*, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.30-36.

DERMAN, F., Çiçek, “Osmanlı İstanbul’unda Bezeme Sanatı”, *Osmanlı İstanbulu I 29 Mayıs- 1 Haziran 2013*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2013, İstanbul, s.495-509.

DERMAN, Uğur, “Abdülfettah Efendi”, *TDVIA*, C.I, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.203.

DERMAN, Uğur, *Doksan Dokuz İstanbul Mushafı*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2010.

DERMAN, Uğur, “Türk Mücellitliğinde İslam Seçen’ in Yeri”, *Günümüzde Klasik Türk Cilt Sanatı*, Klasik Türk Sanatları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 7-8.

DERMAN, Uğur, *Ömrümün Bereketi: I*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2017.

DERMAN, Uğur, “Medresetü’l- Hattâtin”, *TDVIA*, C.XXVIII, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.341-42.

DERMAN, Uğur, *Medresetü’l – Hattâtîn Yüz Yaşında*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2015.

DERMAN, Uğur, “Necmeddin Okyay’ın Mücellidliğine Dair”, *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012- İstanbul*, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.25-29.

DERMAN, Uğur, “Hezârfen Hattat Üsküdarlı Necmeddin Okyay”, *Ömrümün Bereketi: I*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2017, s.357-369.

DERMAN, Uğur, *Türk Sanatında Ebrû*, Ak Yayınları, İstanbul, 1977.

DERMAN, Uğur, “Son Devrin Tanınmış Ebrû ve Cild Sanatkârı, Dinî Musîki İcracısı Mustafa Düzgünman”, *Tekne Başında Geçen Bir Ömür Mustafa Düzgünman Retrospektifi*, Forart Basımevi, İstanbul, 2015.

DERMAN, Uğur, “Yazı Sanatının Eski Matbaacılığımıza Akisleri”, *Türk Kütüphanecileri Derneği Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı 10-11 Aralık 1979 Ankara*, Türk Kütüphanecileri Derneği, Ankara, [TY], s. 97-118.

DOĞAN, Kadriye, *Ahmet Süheyl Ünver’in Türk Tarih Kurumu Arşivi’ndeki Cildle İlgili Dosyaları*, Yüksek Lisans Semineri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisan Semineri, Konya, 2007.

DÜZGÜNMAN, Mustafa, “Mustafa Düzgünman’ın Kaleminden Hayat Hikâyesi: Sayın Zeki Kuşoğlu’na Muhtasar Hayat Hikayemdir”, *Tekne Başında Geçen Bir Ömür Mustafa Düzgünman Retrospektifi*, Forart Basımevi, İstanbul, 2015.

ERÜNSAL, İsmail, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

ERÜNSAL, İsmail, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

FİDAN, M. Sadettin, *Geçmişten Günümüze İstanbul Hanları*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 2009.

HABİB, Mirza, *Hat ve Hattatan*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1894.

İNAL, İbnülemin Mahmud, Kemal, *Son Hattatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

KAL’A, Ahmet, “Esnaf”, *TDVIA*, C.XI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s.423-430.

KAYA, Nevzat, “İslam Seçen”, *Günümüzde Klasik Türk Cilt Sanatı*, Klasik Türk Sanatları Vakfı, İstanbul, 2010, s.11-13.

KAZAN, Hilal, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Saray Mücellidleri Üzerine Değerlendirmeler” *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması, 29 Kasım-8 Aralık 2012, İstanbul*, Ed. ÖZCAN, Ali, Rıza, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2014, s.115-120.

KÖK, Elif, *Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi ile Karşılaştırma Denemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa, S., “Sultan Abdülmecid’in Haremeyn’e Hizmetleri” *Sultan Abdülmecid ve Dönemi (1823- 1861)* Ed. Kemal, Kahraman vd., Kültür Aş. Yayınları, İstanbul, 2015, s.72-83.

KÜRKMAN, Garo, *Toprak, Ateş, Su: Tarihsel Gelişimi Atölyeleri ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2005.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Tezkire”, *TDVIA*, C.XLI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002 s.73-74.

MAVİLİ, Gürcan, “Medresetü’l – Hattatin’den Güzel Sanatlar Akademisine Üç Mücellit”, *Türk Kitap Sanatları Sempozyumu 23 Haziran 2007 – İstanbul*, Mega Basım, İstanbul, 2007, s. 88-99.

MERİÇ, Rıfki, Melûl, *Türk Cilt Sanatı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Güven ve Sevinç Matbaaları, Ankara, 1954.

MÜSTAKİMZÂDE, Süleyman, Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.

ORMAN, İsmail, “Konak”, *TDVIA*, C.XXVI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s.159-161.

ÖZEN, ESİNER, Mine, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Basım Atölyesi, İstanbul, 1985.

ÖZEN, ESİNER, Mine, “Klasik Cilt Sanatımızın Bazı Özellikleri”, *Antika*, S.XXVII, Layout and Printing Mısırlı Matbaacılık, İstanbul, 1987, s.5-7.

ÖZEN, ESİNER, Mine, “Klasik Cilt Sanatımızda Lâke”, *Antik ve Dekor*, S.VI, Asır Matbaacılık, İstanbul, 1995, s. 4-7.

ÖZEN, ESİNER, Mine, “XIX.- XX. Yüzyıllarda İstanbul’dan Kesitler Hayvan Resimli Ciltler”, *Tombak*, S. VI, Promat A. Ş., İstanbul, 1995, s.30-34.

ÖZEN, ESİNER, Mine, *Türk Cilt Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

- ÖZERGİN, Kemal, “Temürlü Sanatına Ait Bir Belge: Tebrizli Ca’fer’in Bir Arzı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.VI, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976, s. 471-518.
- ÖZCAN, Besim, “Bursa Depremleri (2 Mart- 12 Nisan)”, *Güzel Sanatlar Enstitü Dergisi*, S.V, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1999, s.73-118.
- ÖZCAN, Yılmaz, *Kitap Sanatında Şemse Motifi*, Mas Matbaa, Ankara, 1990.
- RADO, Şevket, *Türk Hattatları*, Yayın Matbaacılık, İstanbul, [TY].
- SERİN, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1999.
- SUBAŞI, M. Hüsrev, “Hattat Osmanlı Sultanı Abdülmecid ve Eserleri”, *Sultan Abdülmecid ve Dönemi*, Ed. Kemal, Kahraman vd., Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50-70.
- TANINDI, Zeren, “Cilt”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.I, Yem Yayınları, İstanbul, 1997, s.347-349.
- TANINDI, Zeren, “Cilt Sanatında Kumaş”, *Sanat Dünyamız*, S.XXXII, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1985, s.27-32.
- TANINDI, Zeren, “İslam’da Kitap Kapları ve Ustaları”, *Boyut Plastik Sanatlar Dergisi*, S.II / XVIII, Torunoğlu Ofset, Ankara,1983, s.20-22.
- TANINDI, Zeren, “Kitap ve Cildi”, *Osmanlı Uygarlığı 2*, Ed., Halil, İnalçık, vd., Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.841-.863.
- TANINDI, Zeren, “Kitap ve Cildi”, *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması,29 Kasım-8 Aralık 2012- İstanbul*, -Katalog-, Ed., ÖZCAN, Ali, Rıza, İstanbul, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2014, s.16-21.
- TANINDI, Zeren, “Kur’an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri”, *1400. Yılında Kur’an-ı Kerim*, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.87-121.
- TANINDI, Zeren, “Konya Mevlâna Müzesi’nde 677 ve 665 Yıllık Kur’anlar Karamanlı Beyliği’nde Kitap Sanatı”, *Kültür ve Sanat*, S.XII, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1991, s.42-44.
- TANINDI, Zeren, “Seçkin Bir Mevlevi’nin Tezhipli Kitapları”, *Uğur Derman 65 Yaş Armağanı*, Ana basım Aş., İstanbul, 2000, s.513-534.

TANINDI, Zeren, “Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri”, *P Dünya Sanatı Dergisi Kitap ve Sanat*, S.XXXV, Raffi Portakal Antika Yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 74-85.

TANINDI, Zeren, “Rûganî Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri”, *Kemal ÇİĞ’a Armağan*, Bozok Matbaası, İstanbul, 1984, s.223-253.

TANINDI, Zeren, “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Orta Çağ İslam Ciltleri”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık*, Tayf Basım, İstanbul, 1990, s.102-149.

TANINDI, Zeren, “Türk Cild Sanatı”, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s.421- 430.

TEKİN, Şinasi, *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

TURAN, İlhami, “Cilt ve Kitap Sanatçısı Olarak Emin Barın (1913-1987)”, *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu 29 Kasım- 8 Aralık 2012- İstanbul*, Billur Basım Yayın, İstanbul, 2014, s.37-41.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Türk Hat Sanatı”, *Türk Hattatları*, Yayın Matbaacılık, İstanbul, [TY], s. 127-128.

ÜLKER, Muammer, “Türk Cilt Sanatı”, *Sandoz*, S.XXVII, Y.VII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1987, s.13-21.

ÜNVER, Ahmet, Süheyl, “İnce El Sanatları”, *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I Atatürk Konferansları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964, s.103-153.

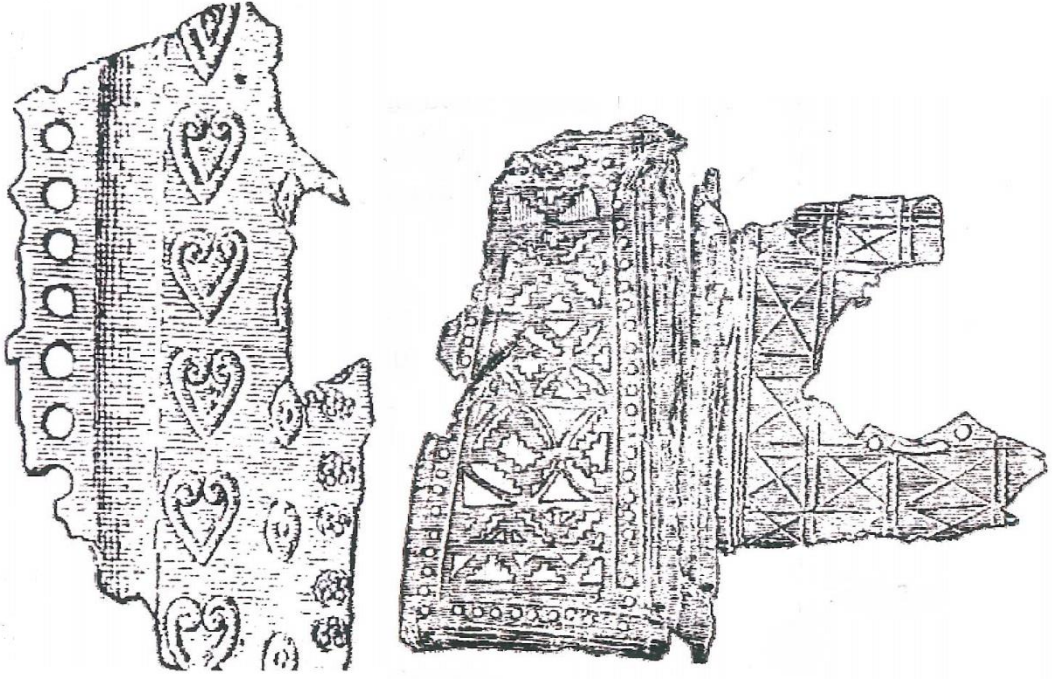
ÜNVER, Ahmet, Süheyl, “Anadolu Selçukluları Kitap Süsleri ve Resimleri”, *Atatürk Konferansları V*, Ankara, 1971-72, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s.75-89.

ÜNVER, Ahmet, Süheyl, vd., *Türk İnce Oyma Sanatı Kaat’ı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980.

ÜNVER, Ahmet, Süheyl, “Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lâke İşleri ve Sanatkarları”, *Vakıflar Dergisi*, S.VI, Baha Matbaası, İstanbul, 1965, s. 15-20.

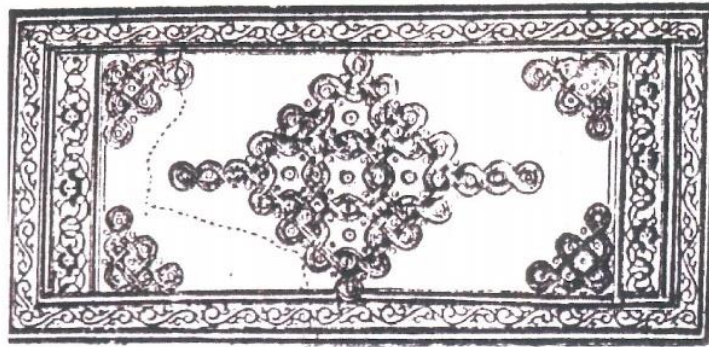
- ÜNVER, Ahmet, Süheyl, *Ustası ve Çırağıyla Hezargradlı Zâde Ahmed Ataullah Hayatları ve Eserleri*, Tege Laboratuvarı Yayınları, İstanbul, 1955.
- ÜNVER, Ahmet, Süheyl, Dosya No:39 Abdülfettah Efendi, SYEK.
- ÜNVER, Ahmet, Süheyl, Dosya: 8, Hattat Şevki Efendi, SYEK.
- ÜNVER, Ahmet, Süheyl, Dosya: 135, Mücellid ve Müzehhipler, SYEK.
- ÜNVER, Ahmet, Süheyl, Defter No: 198, Mücellid Saffet Efendi Satış Defteri, SYEK.
- ÜNVER, Ahmet, Süheyl, Dosya: 9, Necmeddin Okyay, SYEK.
- YAMAN, Bahattin, *Osmanlı Saray Sanatkârları XVIII. Yüzyılda Ehl-i Hıref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.
- YILDIZ, Hakkı, Dursun, “Abbasi”, *TDVİA*, C.I, Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, s. 31-38.
- YILDIZ, Nuray, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- YILMAZ, Barış, *Kitapçı Arakel’in Yayın Katalogları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.
- YAVAŞ, Doğan, “Ulucami’nin Geçirdiği Tamirler”, *Bursa’nın Kalbi Ulu Camii*, Ed. Mustafa, Kara, Bilal Kemikli, Bursa İl Özel İdaresi, Bursa, 2010, s.71-83.
- YÜKSEL, Ahmet, “Osmanlı’da Zamanı Anlamak: Duvar Takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.XII, C.III, İstanbul, 2010, s.501-516.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1-2: Karahoço'da Ortaya Çıkarılan VIII.- IX. Yüzyıllara Tarihlenen Cildler

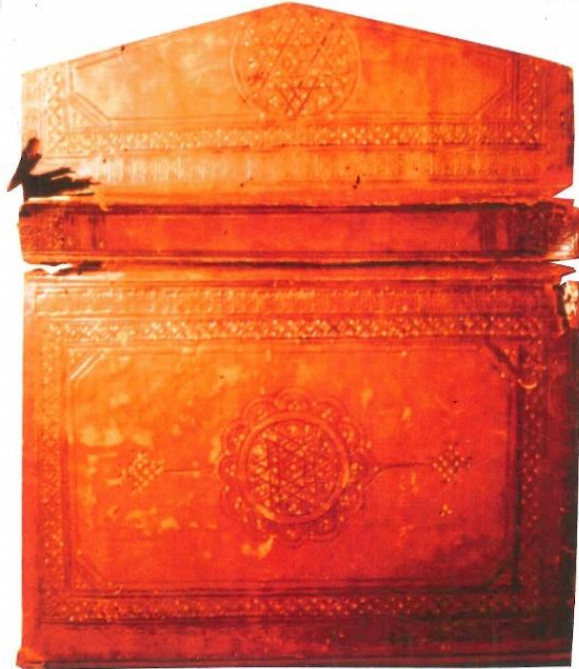
(*A. Saim Arıtan*)

Fotoğraf 3: Karahoça'da Bulunan Cildler XIII. Yüzyıl (*A. Saim Arıtan*)

Fotoğraf 4: Abbasi Dönemi IX-X. Yüzyıl Cildi (*Zeren Tanındı*)

Fotoğraf 5: Anadolu Selçuklu Dönemi Cildi (*A. Saim Arıtan*)

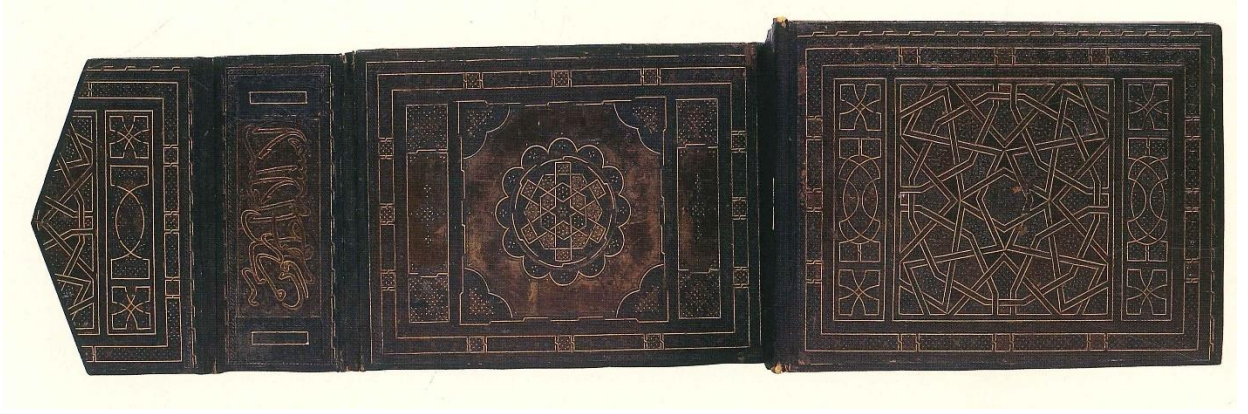

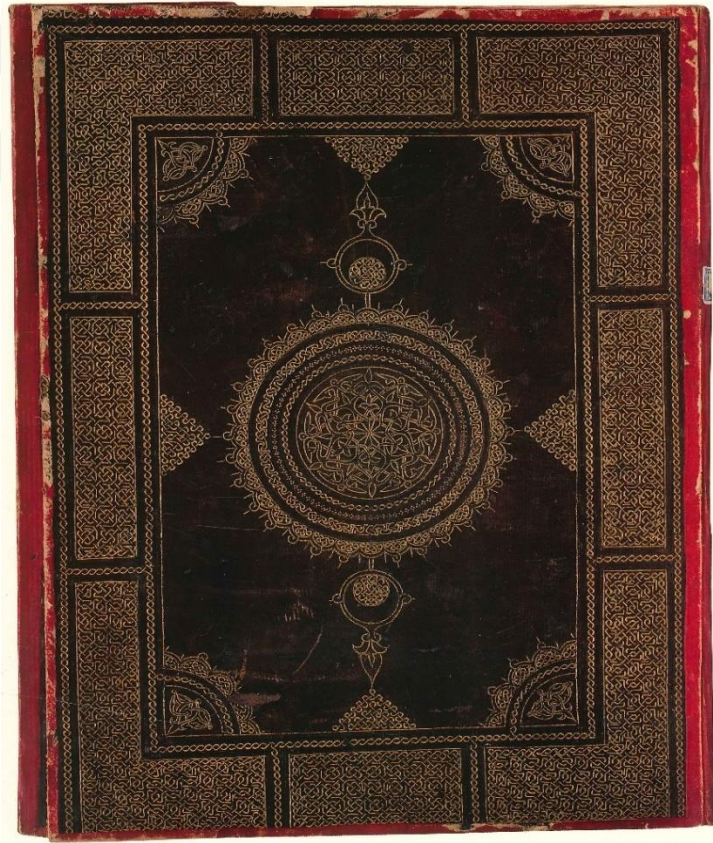
Fotoğraf 6: İç Kapakta Sıvama Rumî Uygulaması (*Gulnar Bosch*)

Fotoğraf 7-8: Karamanlı Dönemi M. 1314-15 Tarihli Kuran- Kerim'in Cild Kapakları (*A. Saim Arıtan*)

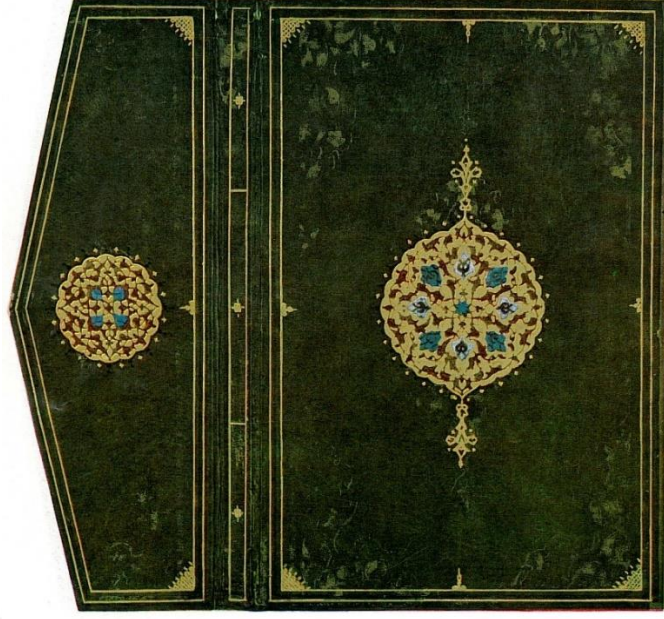

Fotoğraf 9: Memlûk Dönemi Cildi (*Zeren Tanındı*)

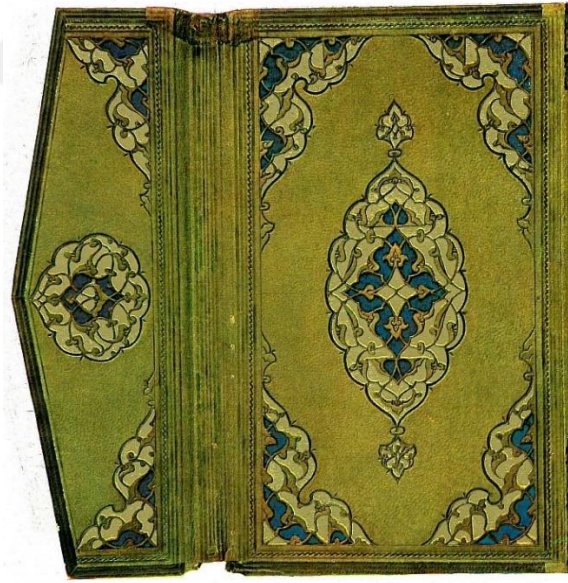

Fotoğraf 10: Timurî Dönemi Cildi (*Zeren Tanındı*)

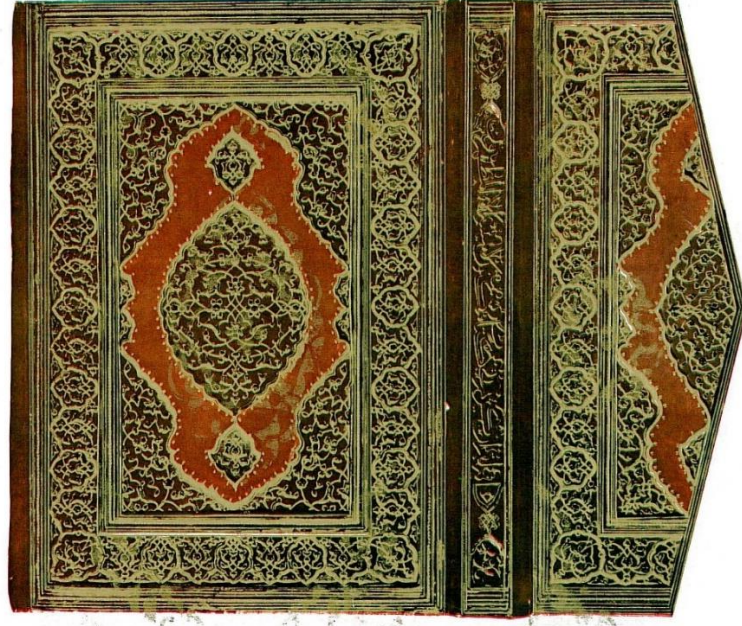

Fotoğraf 11: Suveru'l-Ekallim Eserin İç Kapağı, Fatih Dönemi (*Kemal Çiğ*)

Fotoğraf 12: al-Kermiye Eserin İç Kapağı, Fatih Dönemi (*Kemal Çiğ*)

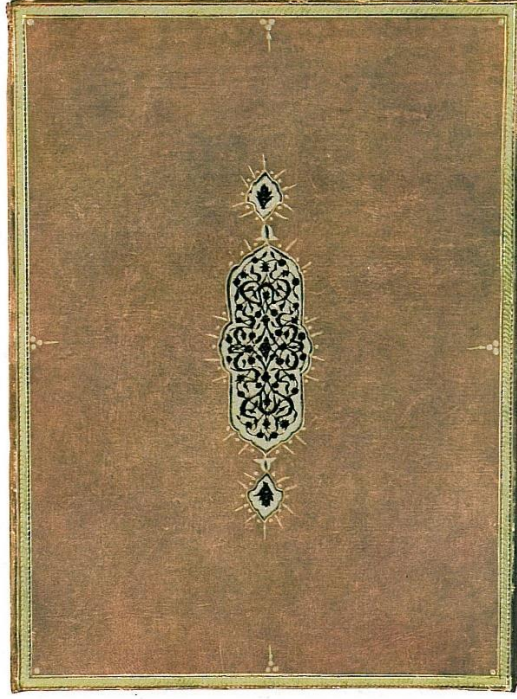

Fotoğraf 13: Kur'an-ı Kerim Kabının Dış Yüzü, 1493 (*Kemal Çığ*)

Fotoğraf 14: Süleymannâme Kabı, 1557 (*Zeren Tanındı*)

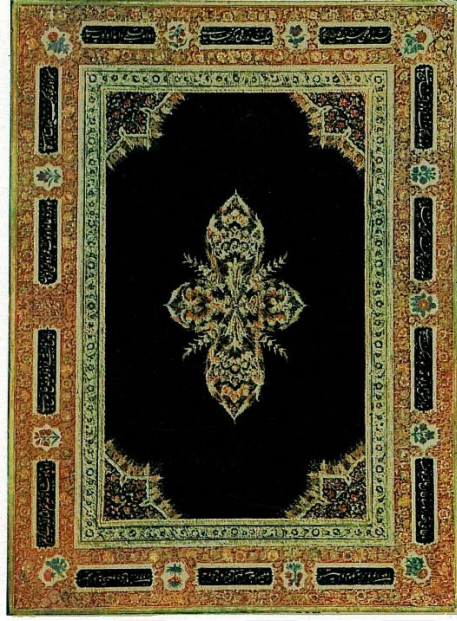

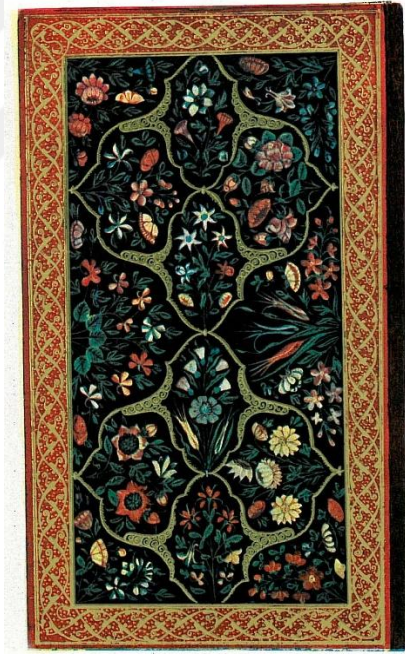
Fotoğraf 15: Murakka Albüm Kabı, 1657 (*Kemal Çiğ*)

Fotoğraf 16: Zübde-i Asar el-Mevahib ve'l-Envar Kitabının Kabı, 1709 (*Kemal Çiğ*)

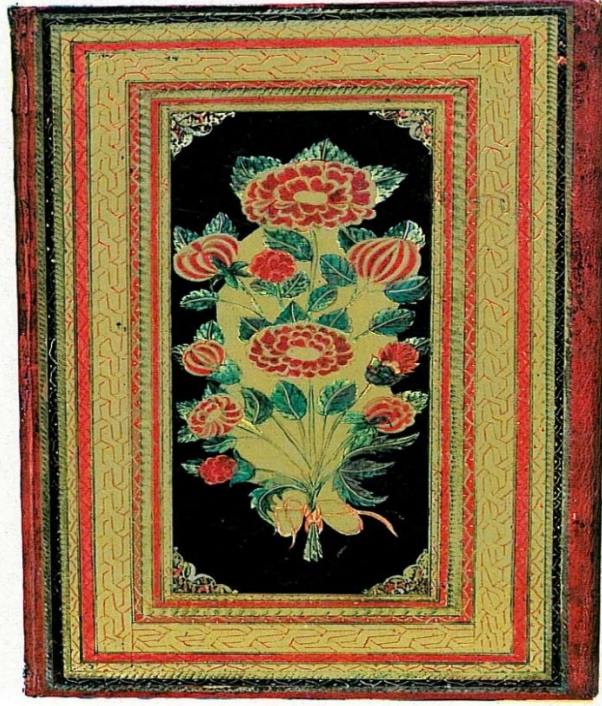

Fotoğraf 17: Ahmed Hazine İmzalı Lâke Kap, 1727 (*Kemal Çiğ*)

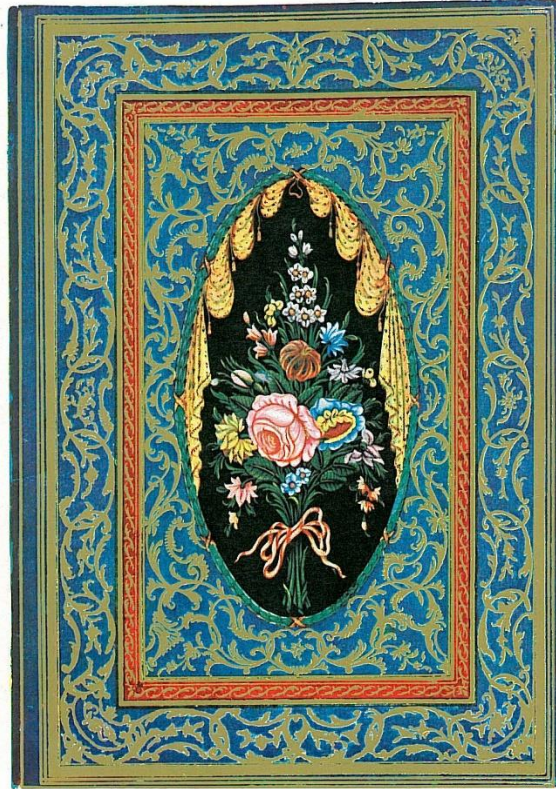

Fotoğraf 18: XVIII. Yüzyıla Ait Çâkeri İmzalı Lâke Kap (*Kemal Çiğ*)

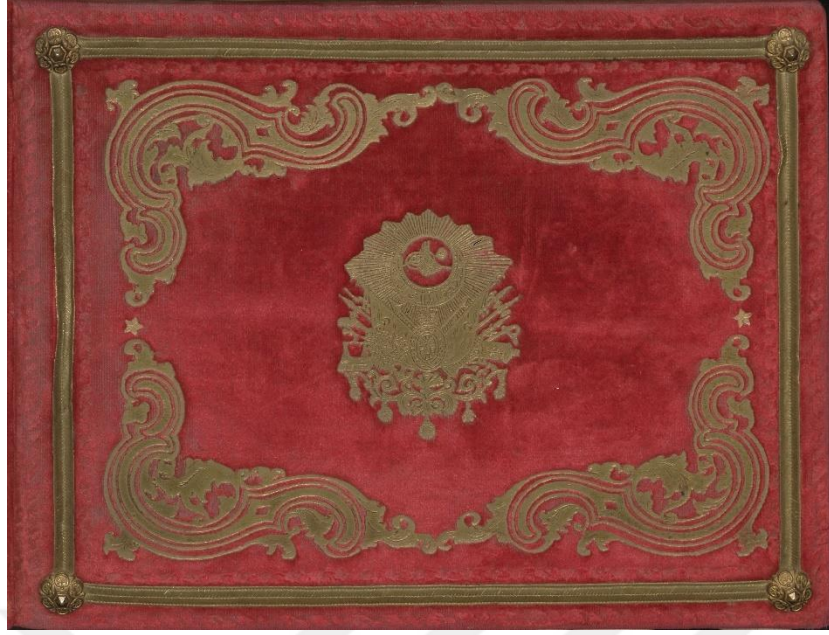

Fotoğraf 19: Mârifetname Adlı Kitabın Lâke Kabı, 1806 (*Kemal Çiğ*)

Fotoğraf 20: Lâke Kap, 1816 (*Kemal Çiğ*)

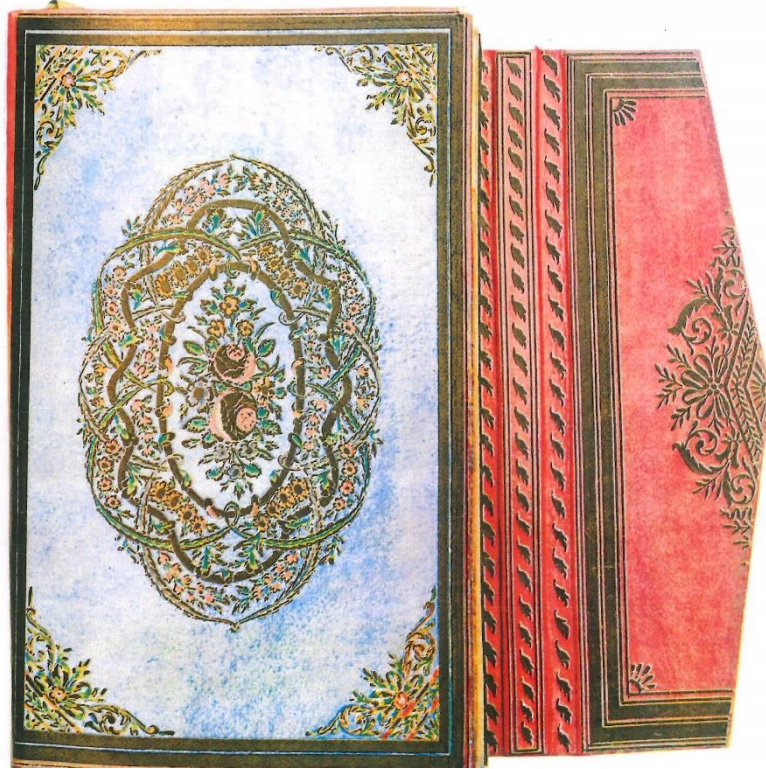

Fotoğraf 21-22: Yıldız Cildi (*İÜNEK Y.91170*)

Fotoğraf 23: Safizâde Ahmed Efendi'nin Yazdığı 1846 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellidbaşı Ahmed Efendi'nin Yaptığı Ser Levha Tezhibi (Şule Aksoy, *TİEM. Env. No:477*)

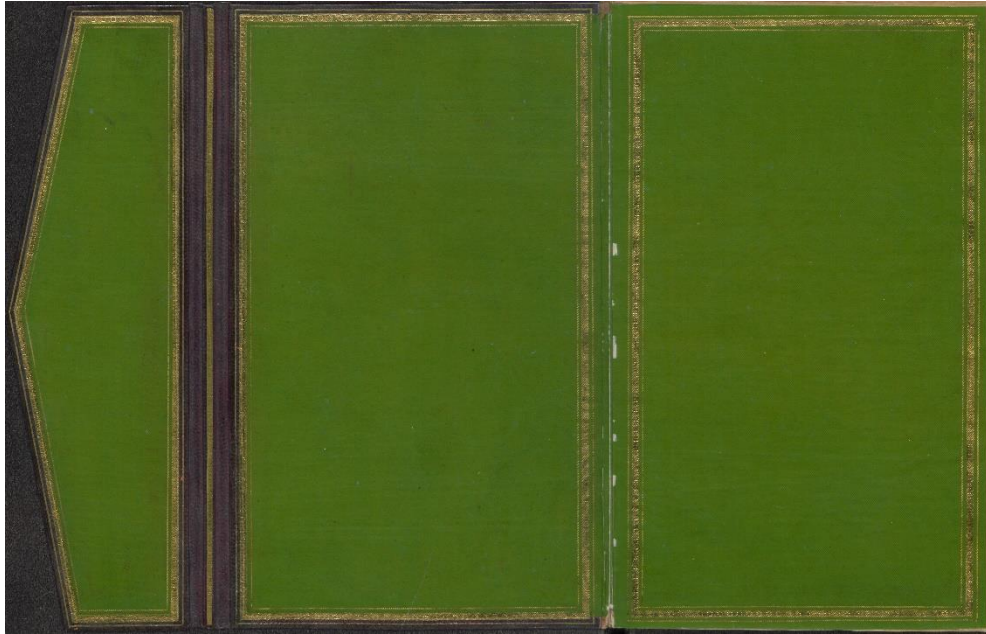

Fotoğraf 24: 1846 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellidbaşı Ahmed Efendi Tarafından Yapılan Cild (Şule Aksoy, *TİEM. Env. No:477*)

Fotoğraf 25: Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin Yazdığı 1835 Tarihli Delâil Kitabına Mücellidbaşı Salih Efendi Tarafından Yapılan Mekke ve Medine Resimli Tezhip (İÜNEK, A.5559)

Fotoğraf 26: 1835 Tarihli Delâil Kitabı'nın Mücellidbaşı Salih Efendi Tarafından Yapılan İç Kapakları (İÜNEK, A.5559)

Fotoğraf 27: 1835 Tarihli Delâil Kitabı'nın Mücellidbaşı Salih Efendi Tarafından Yapılan Dış Kapaklar (*İÜNEK, A.5559*)

Fotoğraf 28: 1835 Tarihli Delâil Kitabı'nın Mücellidbaşı Salih Efendi Tarafından Yapılan Cild Mahfazası (*İÜNEK, A.5559*)

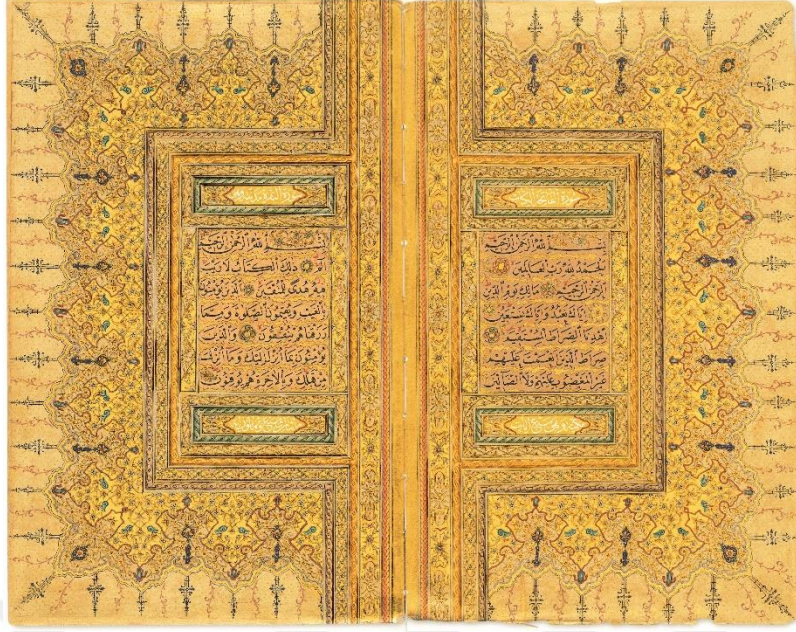

Fotoğraf 29: Hattat Mehmed İlmi Efendi'nin Yazdığı 1866 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi, (*Uğur Derman*)

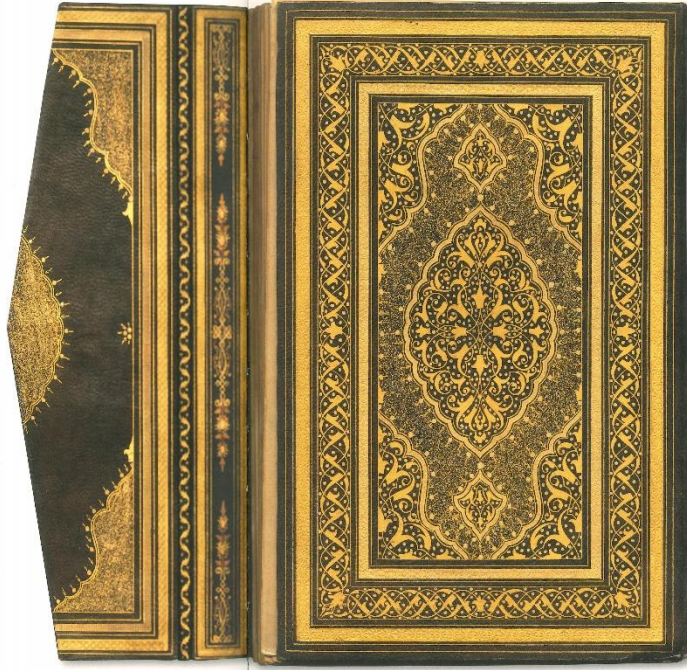

Fotoğraf 30: Hüseyin Hüsnî Efendi'nin 1866 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Ferağ Kaydında İmzasının Bulunduğu Gül Dalı (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 31: Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin Yazdığı 1877 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi (*Uğur Derman*)

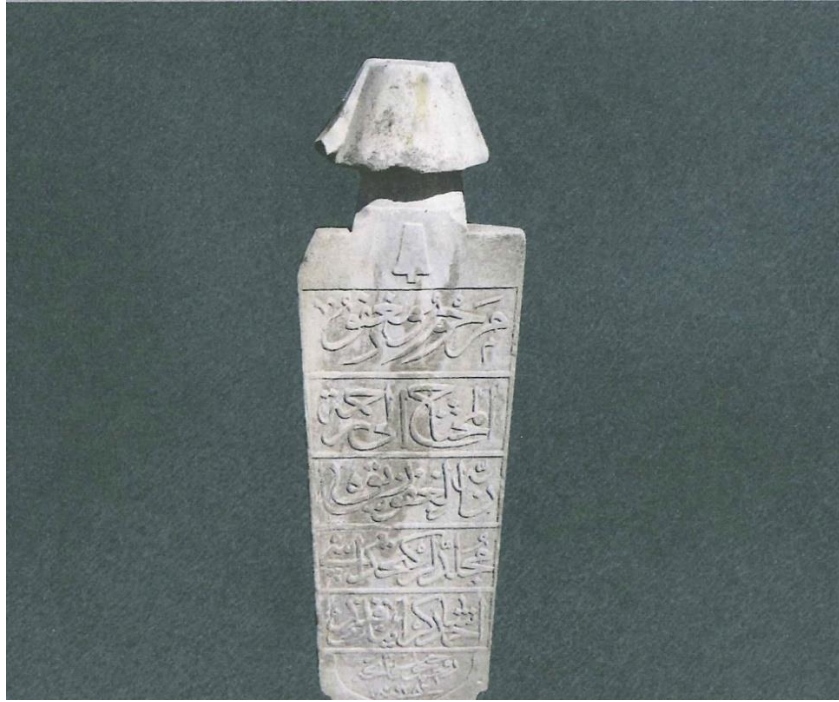

Fotoğraf 32: Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin Yazdığı 1877 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Yaptığı Yazma Cild (*Uğur Derman*)

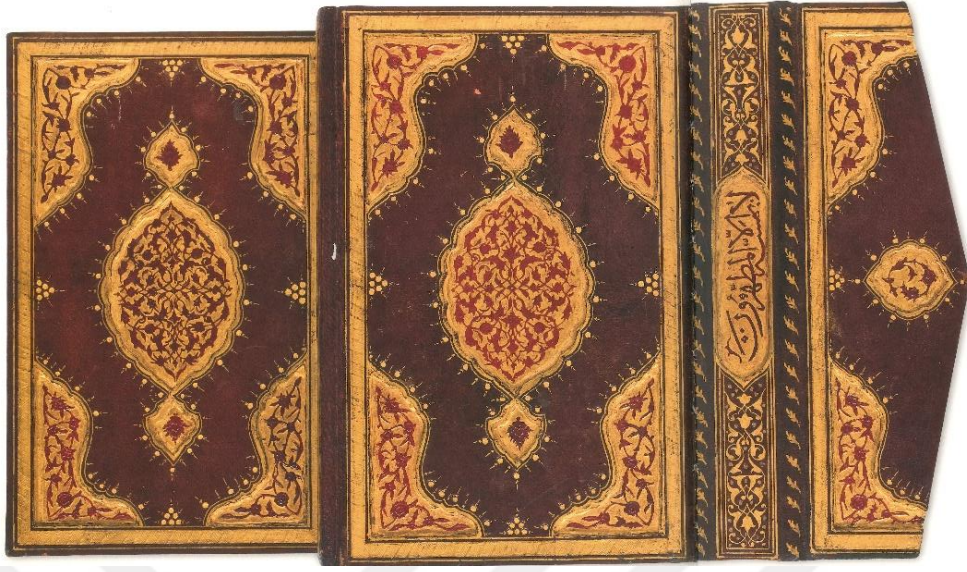

Fotoğraf 33: 1843 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Raşid Efendi'nin Yaptığı Ser Levha Tezhibi (Şule Aksoy TİEM. Env No:408)

Fotoğraf 34: Mücellid Ahmed Şükrü Efendi'nin Mezar Taşı Kitabesi, (Süleyman Berk)

Fotoğraf 35: Hattat Seyyid Mustafa İzzet Efendi'nin Yazdığı 1871 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Ahmed Efendi'nin Yaptığı Altın Ayırma Şemse Cild (*Uğur Derman*)

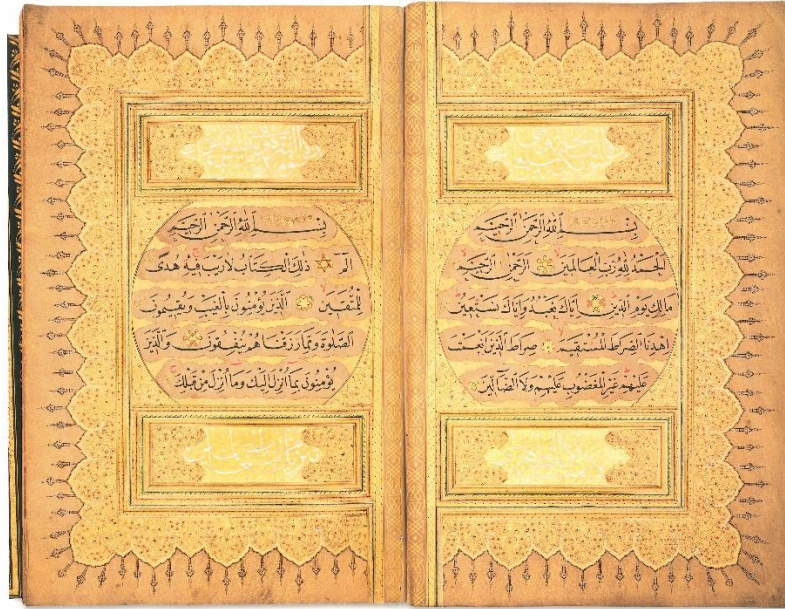

Fotoğraf 36: Hattat Seyyid Mustafa İzzet Efendi'nin Yazdığı 1871 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Hacı Ahmed Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi (*Uğur Derman*)

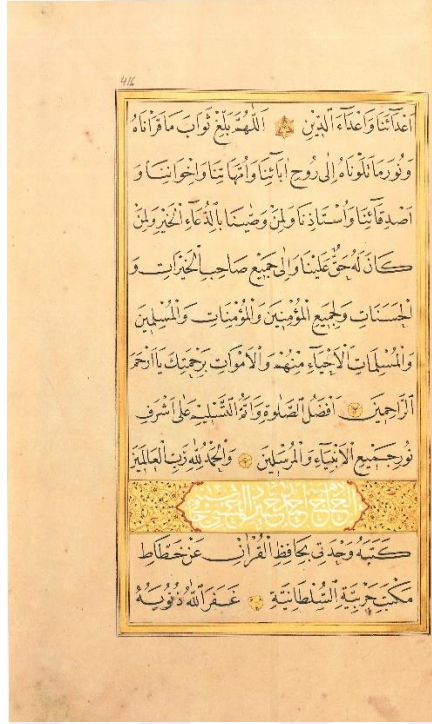

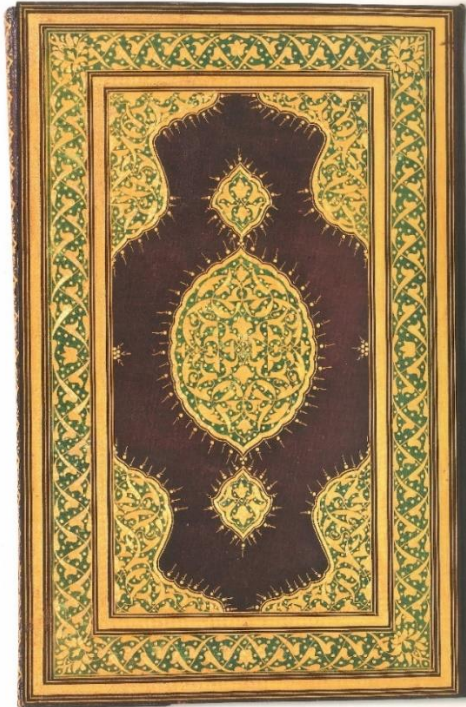
Fotoğraf 37: Hattat Seyyid Mustafa İzzet Efendi'nin Yazdığı 1871 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Ferağ Kaydında Mücellid Hacı Ahmed Efendi'nin İmzası (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 38: Hattat Abdülhad Vahdetî Bey'in Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Hacı Ahmed Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 39: Hattat Abdülhad Vahdetî Bey'in Yazdığı Mushaf'ın Ferağ Kaydında Eserin Tezhibini Yapan Hacı Ahmed Efendi'nin İmzası (Uğur Derman)

Fotoğraf 40: Hattat Abdülhad Vahdetî Bey'in Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Mücellid Ahmed Efendi'nin Yaptığı Yekşâh Cild (Uğur Derman)

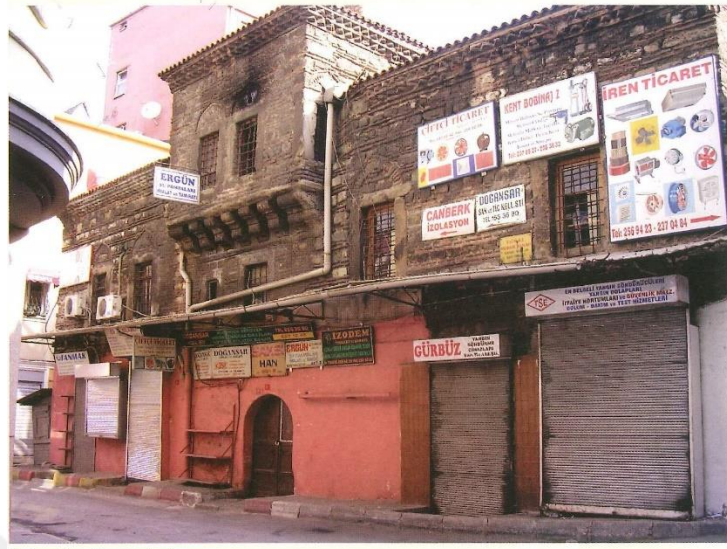

Fotoğraf 41: Mücellid Mehmed Hilmi Efendi'nin Öğrencisi Mehmed Emin Efendi'nin İmzası (Ara Altun)

Fotoğraf 42: Mücellid Todori ve Vasilaki Efendi'nin Osmanlıca Yayına Hazırladıkları Pierre Zaccone'un "Londra Biçaregânı" Romanı (www. nadirkitap.com / 28.05.2019)

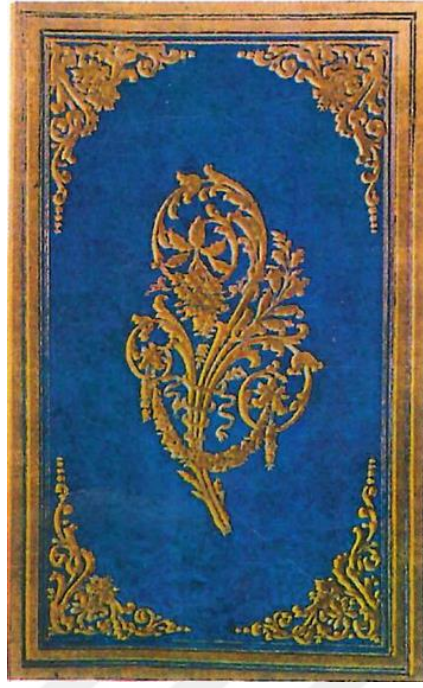

Fotoğraf 43: Mücellid Gerarda'nın İş Yerinin Bulunduğu Saksı Han (M. Sadettin, Fidan)

Fotoğraf 44: Hafız el- Rızaî el-Vidinî'nin Yazdığı 1890 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Serlevha Tezhibi (Şule Aksoy, *TİEM. Env. No:372*)

Fotoğraf 45: Hafız el- Rızaî el-Vidinî'nin Yazdığı 1890 Tarihli Kur'an-ı Kerim'e Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Cild (*Şule Aksoy, TİEM. Env. No:372*)

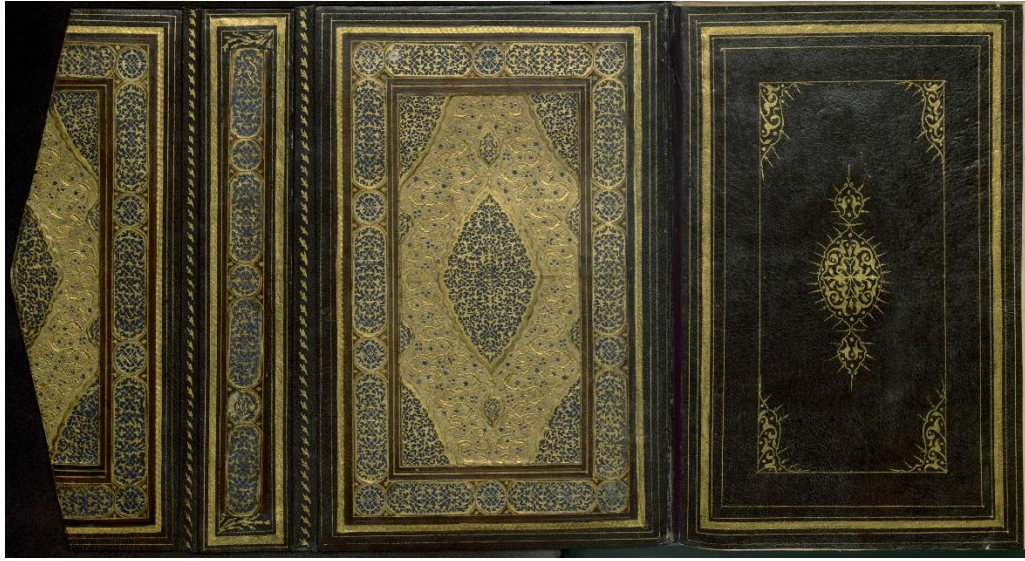

Fotoğraf 46: Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Ser Levha Tezhibi (*İÜNEK, A6669.*)

Fotoğraf 47: Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Cild Kapakları (*İÜNEK*, A6669.)

Fotoğraf 48: Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Cild Kapakları (*İÜNEK*, A6669.)

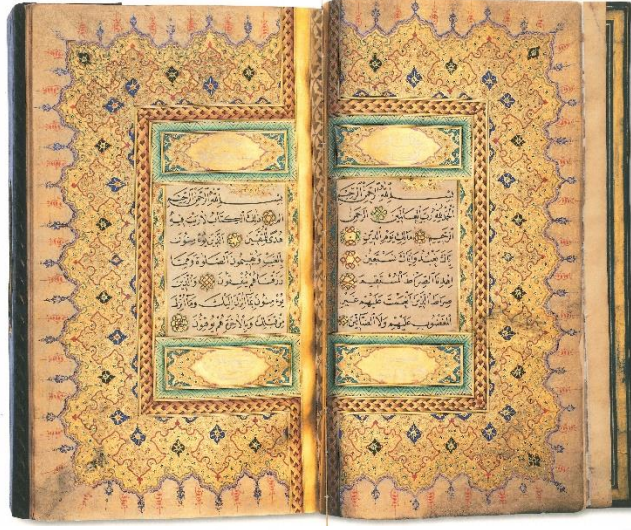

Fotoğraf 49: Mücellidbaşı Ali Ragıp Efendi'nin Yaptığı Cild Kapakları (İÜNEK A.6669)

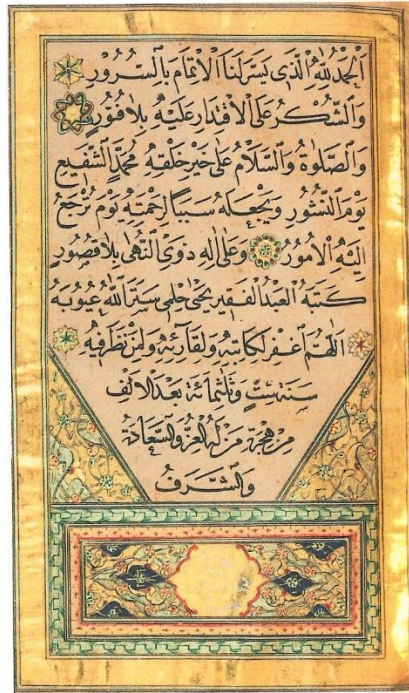

Fotoğraf 50: Mücellid Mihail Efendi'nin İş Yerinin Bulunduğu Serpuş Han (M. Sadettin, Fidan)

Fotoğraf 51: Bahaddin Tokatlıoğlu'nun 1889 Tarihli Yahya Hilmi Efendi'nin Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Yaptığı Tezhip, (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 52: 1889 Tarihli Kur'an-ı Kerim'in Ferağ Sayfasının Tezhibi, (*Uğur Derman*)

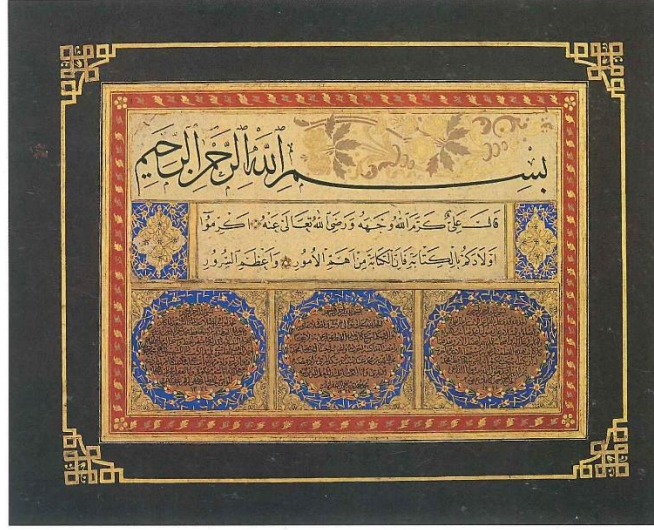

Fotoğraf 53: Bahaddin Tokatlıoğlu'nun 1911 Tarihli Hasan Rıza Efendi'nin Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Yaptığı Tezhip, (Uğur Derman)

Fotoğraf 54: Bahaddin Tokatlıoğlu'nun 1911 Tarihli Hasan Rıza Efendi'nin Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Yaptığı Şemse Cild (Uğur Derman)

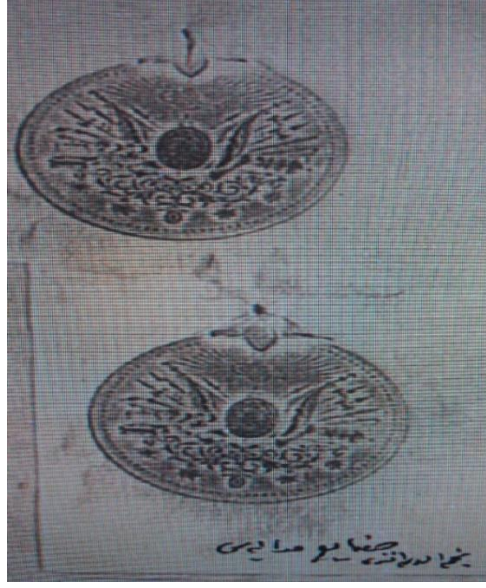

Fotoğraf 55: Necmeddin Okyay'ın Sülüs-Nesih Hatlardan Aldığı İcazetname (1906)
(Şule Aksoy)

Fotoğraf 56: Medresetü'l- Hattatin'de 1920'de Yapılan İcazet Merasiminde Çekilen Fotoğraf, Sağ Baştan İkinci Sırada Necmeddin Okyay (Uğur Derman)

Fotoğraf 57: Necmeddin Okyay'ın Sanayi Madalyası (SYEK A. Süheyl Ünver)

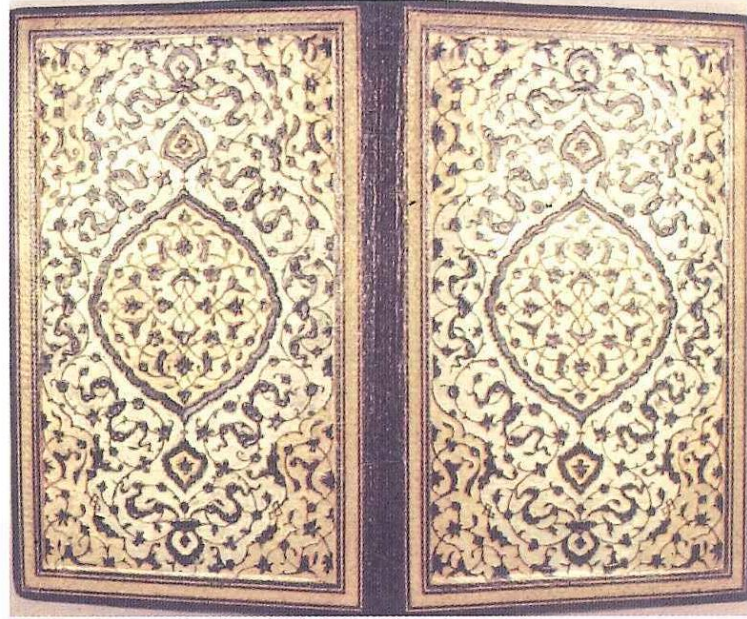

Fotoğraf 58: Necmeddin Okyay'ın Terekesinde Bulunan XIX. Yüzyıl Cild Kapakları (Şule Aksoy)

Fotoğraf 59: Sami Necmeddin Efendi (*Çiçek Derman*)

Fotoğraf 60: Sami Necmeddin Efendi'nin Yaptığı Deri Cüzdan (*Çiçek Derman*)

Fotoğraf 61: Sami Necmeddin Efendi'nin Hazırladığı Cild Kapakları (*Çiçek Derman*)

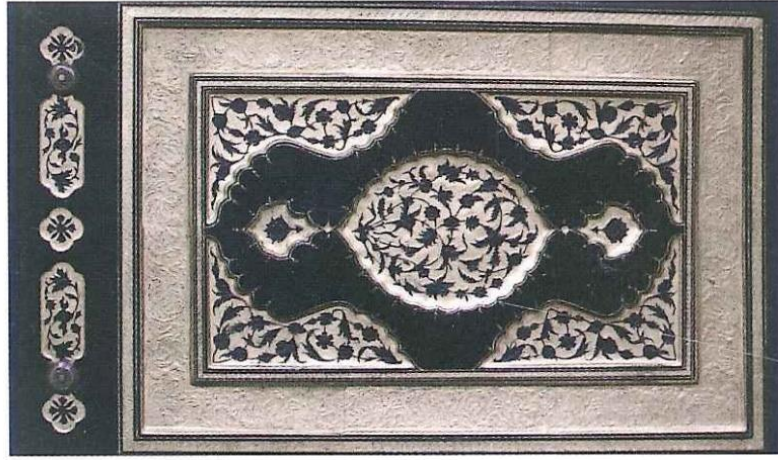

Fotoğraf 62: Sacid Okyay (*Çiçek Derman*)

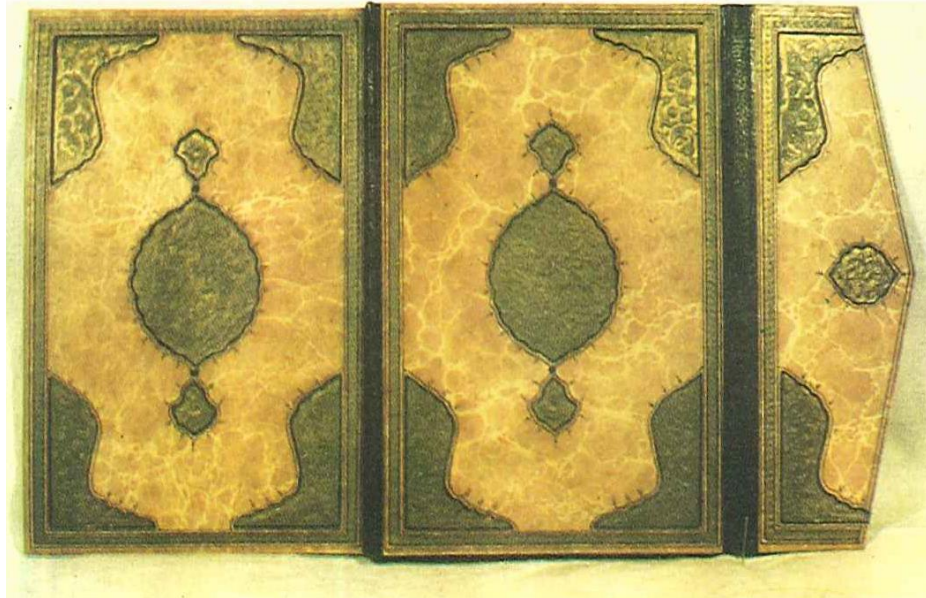
Fotoğraf 63: Hattat Selim Sudani'nin Yazdığı Kur'an-ı Kerim'e Sacid Okyay'ın 1940'larda Yaptığı Üstten Ayrırma Şemse Cild (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 64: Sacid Okyay'ın Yaptığı Güzel Sanatlar Akademisi Şeref Defteri (*Çiçek Derman*)

Fotoğraf 65: Necmeddin Efendi'nin Gül Bahçesinde Çekilen Fotoğraf, Sağdan Sola Necmeddin Efendi, Mustafa Düzgünman ve Eşref Ede Efendi (*Beşir Ayvazoğlu*)

Fotoğraf 66: Mustafa Düzgünman'ın Yaptığı Cild Kapağı (*Uğur Derman*)

Fotoğraf 67: Emin Barın (*İlhami Turan*)

Fotoğraf 68: Emin Barın'ın Yaptığı Olimpiyat Cildi (*İlhami Turan*)

Fotoğraf 69: İslam Seçen (www.ismek.ist/blog/ 19.06.2019)

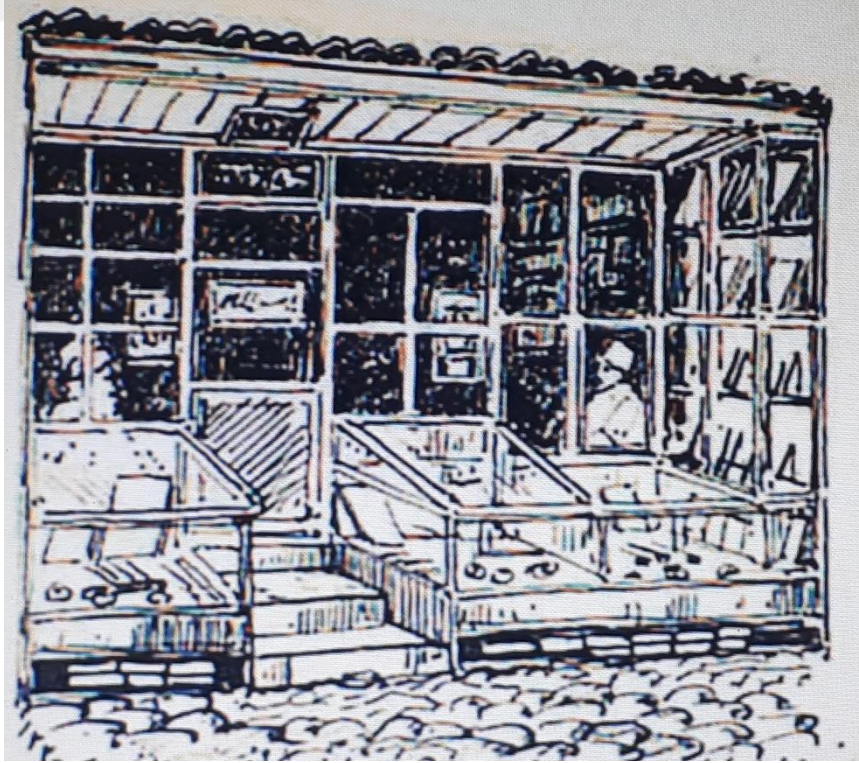

Fotoğraf 70: İslam Seçen'in Yaptığı Cild Kapağı (*Ali Rıza Özcan*)

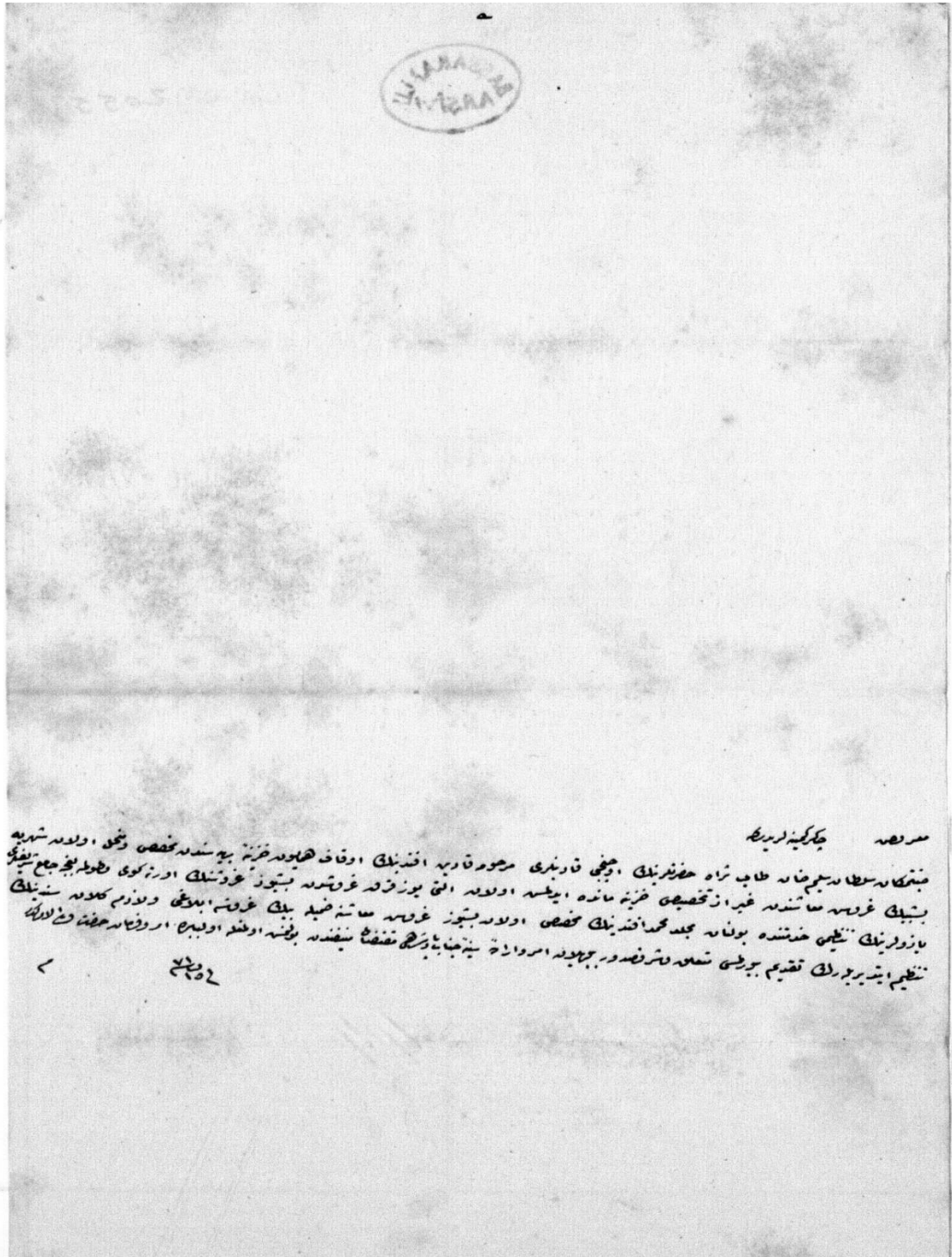
Fotoğraf 71: Mekteb-i Sanayi Müdürü ile Mücellid ve Şakirtlerinin Meşgul Oldukları Sırada Alınan Fotoğrafları (BOA FTG_831)

Fotoğraf 72: Beyazıt 'ta Mücellid ve Müzehhip Dükkanları (Süheyl Ünver, SYEK)

EKLER

Ek 1: Ortaköy Camii Yazılarını Düzenleyen Mücellid Mehmed Efendi'nin Maaşının Yükseltilmesi Hakkında. BOA. İ. DH. No: 318, 15 R. 1271 (H), 3 Nisan 1855 (M).

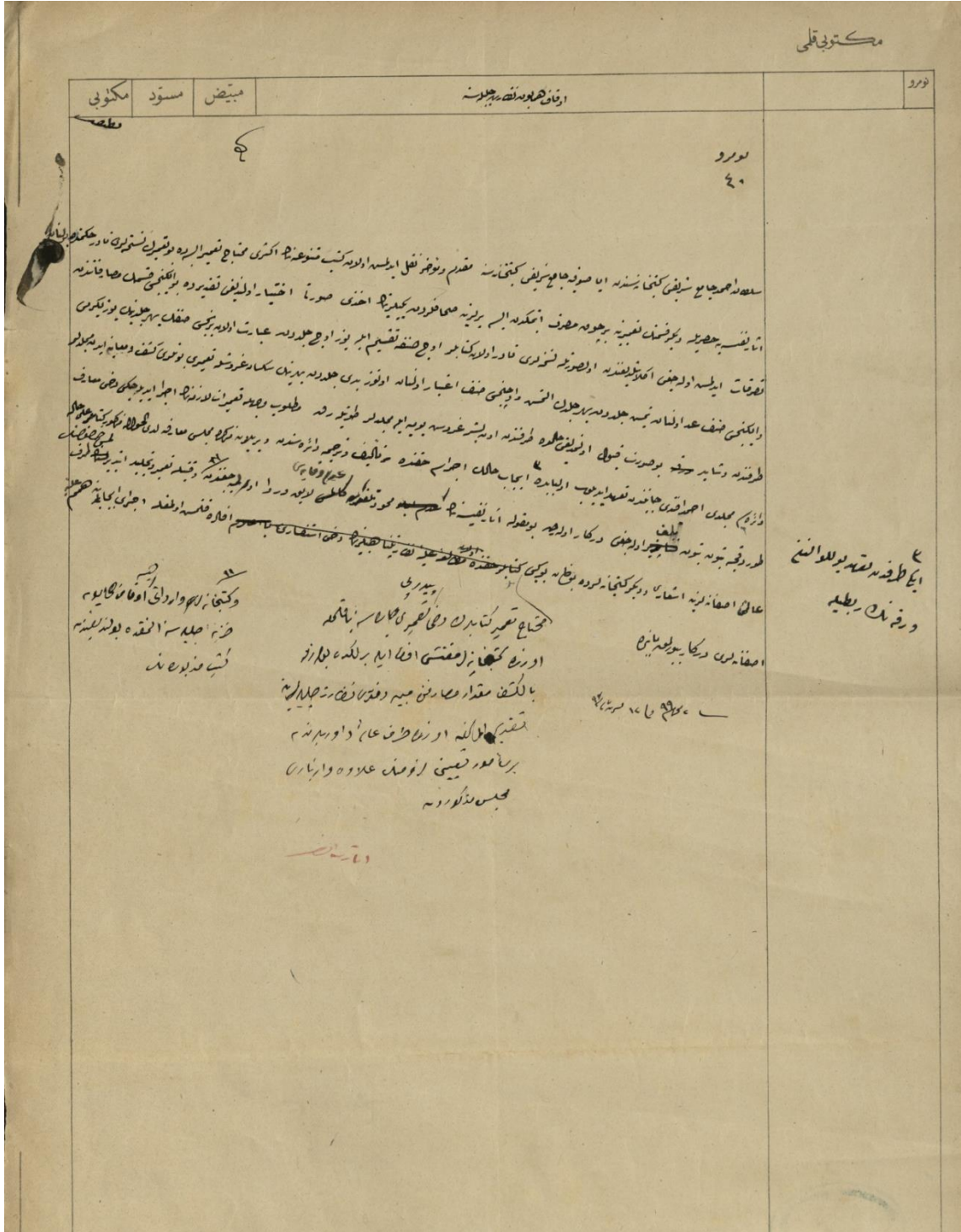
Ek 4: Mücellid Hüseyin Efendi'nin Kendi Kaleminden Yazdığı Arzuhal. BOA. A. MKT. NZD. No: 270/49. 1, 24 R. 1275 (H), 1 Aralık 1858 (M).

۴

افتم مدینه منوره هفتیزه نوی انیه عالیجه لازمه کویله بودغه بهمه حال برنفر مجلدک افتمخ بولغنه ونه کون اولارده
عیب و فتنه عالیجه نرکوره استقام فتنه اول طرفنه انیه عالیجه نرکوره مدیری راشد اقدی ننه دی
اسم خط نری نرینجا با نرینه دیسکانه انجا بدین اول طرفه بولغنه عیب ورم هفتیزه نوی عیبه اقدی
ننه دی عیب الاصبایه سوی بولغنه اشعار ابجسته الیه عالیجه نرینه نرکوره الیه عیب فتنه
عیبه عالیجه ورود انجیب بی عالیجه فالسه اولین بالاولراف سمخ بولغنه اولسه ونه اول
اب هفتیزه عالیجه نرکوره فتنه واستقام هفتیزه وجود کلس مجود افتم هفتیزه
کلمه عالیجه نرینه نرینجا بولغنه اولینم معلوم عالیجه یورلارده مرادم عالیجه صد عالیجه ننه
جاری یوبیله رفه نرکوره انجا ناک نرینجه فتنه لازمه کلامه نرینجا امر ونرینه هر
فقی محده فالسه الیه بالقری ایمانک ابراسته کلمه و یوقولری علی عالیجه
نرکوره انخرازم و اسالم هفتیزه مرصده عالیجه ارزانه یوزلی
بیت و هر حاله لطف و احسان امر و نرینه هفتیزه نرکولون

بال
مرصده محمد ناسیک
والله علی تعویذ
منه

Ek 5: Sultanahmet Camii Kütüphanesinin Eskiye Kitaplarının Tamiri Hakkında. BOA. MF. MKT. No:72/5. 1, 2 M. 1299 (H), 24 Kasım 1881(M).

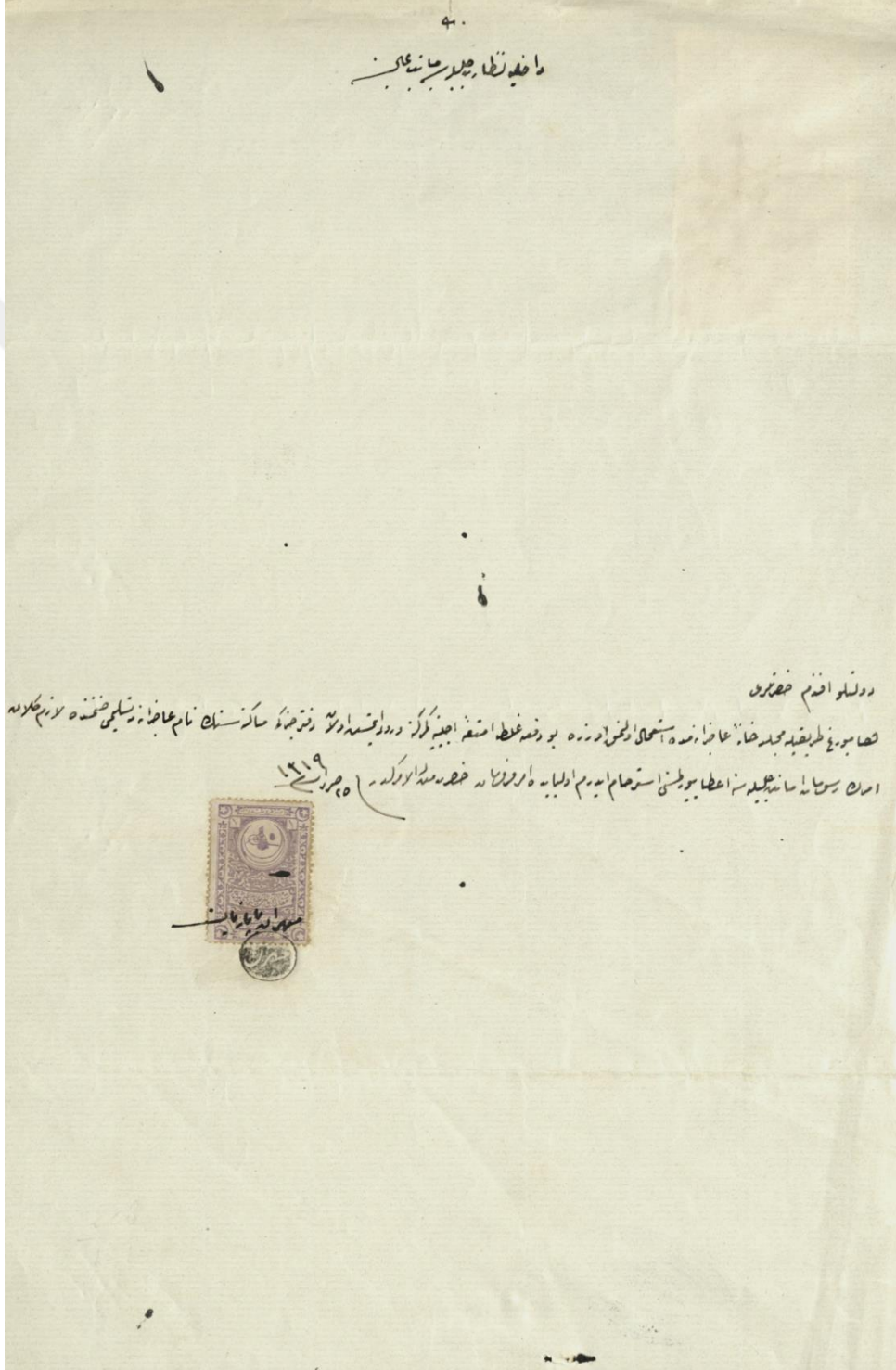

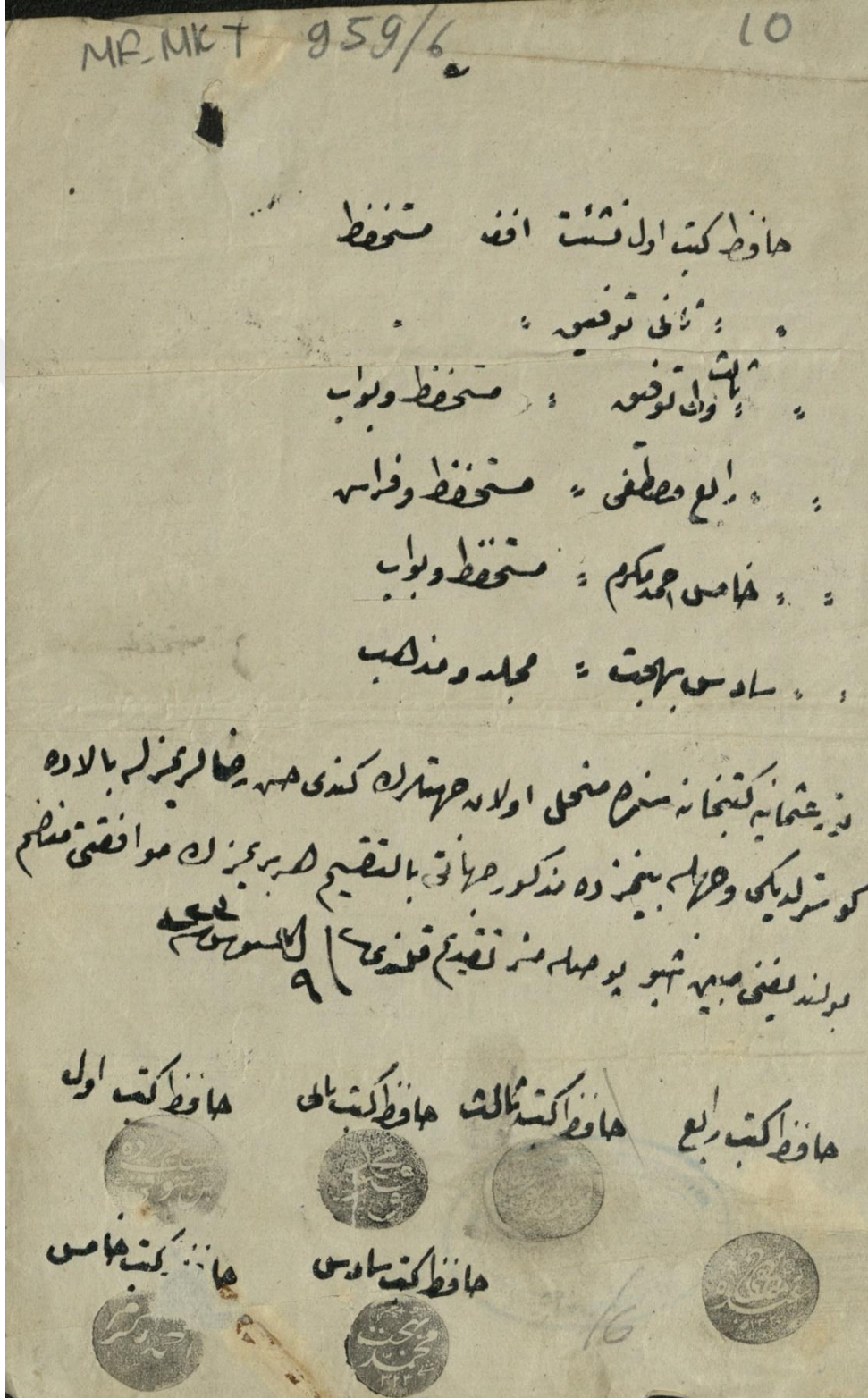

Ek 8: Fransa Tebaasından Leander Molkides'in Beyoğlu'nda Bulunan Mücellidhanesi İçin Hamburg'dan Getirttiği Mücellid Yıldız Makinasının Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğünden Tarafına Teslimi İçin Yazdığı Arzuhal. **BOA. DH. MKT. No:738/34. 1, 15 R. 1321 (H), 11 Temmuz 1903 (M).**

Ek 9: Nuruosmaniye Kütüphanesinde Mücellid Behçet Efendi'nin Mücellid ve Beşinci Dereceden Hâfız-ı Kütüp Vekili Olarak Atanması BOA. MF. MKT. No: 959. 6. 12, 28 Ş. 1325 (H), 6 Ekim 1907 (M).

Ek 10: Bahaeddin Efendi' nin Tamirhane-i Hümâyunda tamir edilmekte olan Yıldız Camii'ne ait on adet levhanın tamiri ile yazılarının tezhibini aslına uygun şekilde tamir etmesi. BOA. ML.EEM. No: 441/15. 1, 13 Ra 1321 (H), 9 Haziran 1903 (M).

Ek 11: Bahaeddin Efendi ve Mücellid Mehmed Hayri Efendi'nin Medine-i Münevvere Hazine-i Aliye'sinden Tamir Edilmek Üzere Gelen Hazine-i Hümâyunda Korunan Kitapların Tamiri İçin Çalışmaları. **BOA. TSMA.E No: 1057, 21 R 1336 (H), 3 Şubat 1918 (M).**

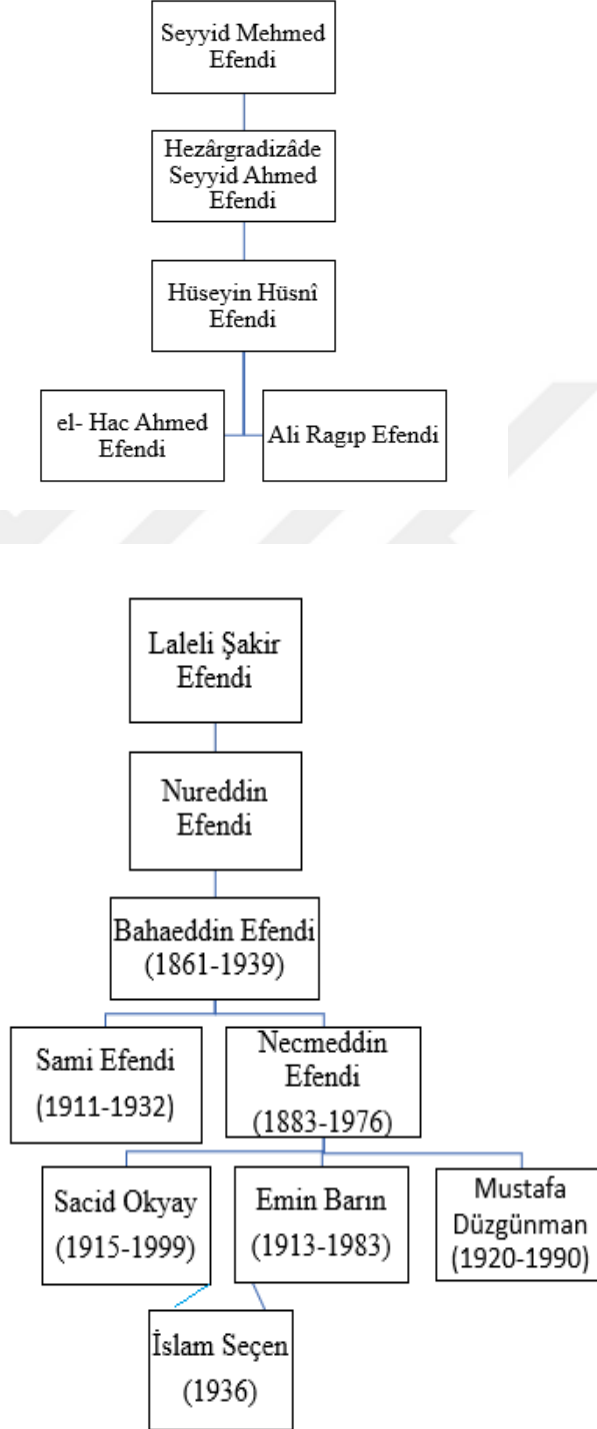
۵

مدینه سنوہ جا علیہ السلام ورد ایروں ضربیہ کیونکہ حفظہ انفقہ
بولناہ کتابدہ محتاج تعمیر اولاندرینہ تعمیرید مشغول اولانہ مجلد محمد ضری
افق ۱۳۳۷ھ مہر خرفق بدہ سز و بہاء الربیہ خندی بکرمی ایگی
کونہ دوام ائمہ اولر قریب مشغولیم و ضرور
(۱۳ مارچ ۱۳۳۷ھ یازگرت
قیامہ کسرت

Ek 12: Necmeddin Okyay'a Sanayi Madalyası Verilmesi. BOA. İ.DU. İT No: 68/108.2,
13 C 1340 (H), 11 Şubat 1922 (M).

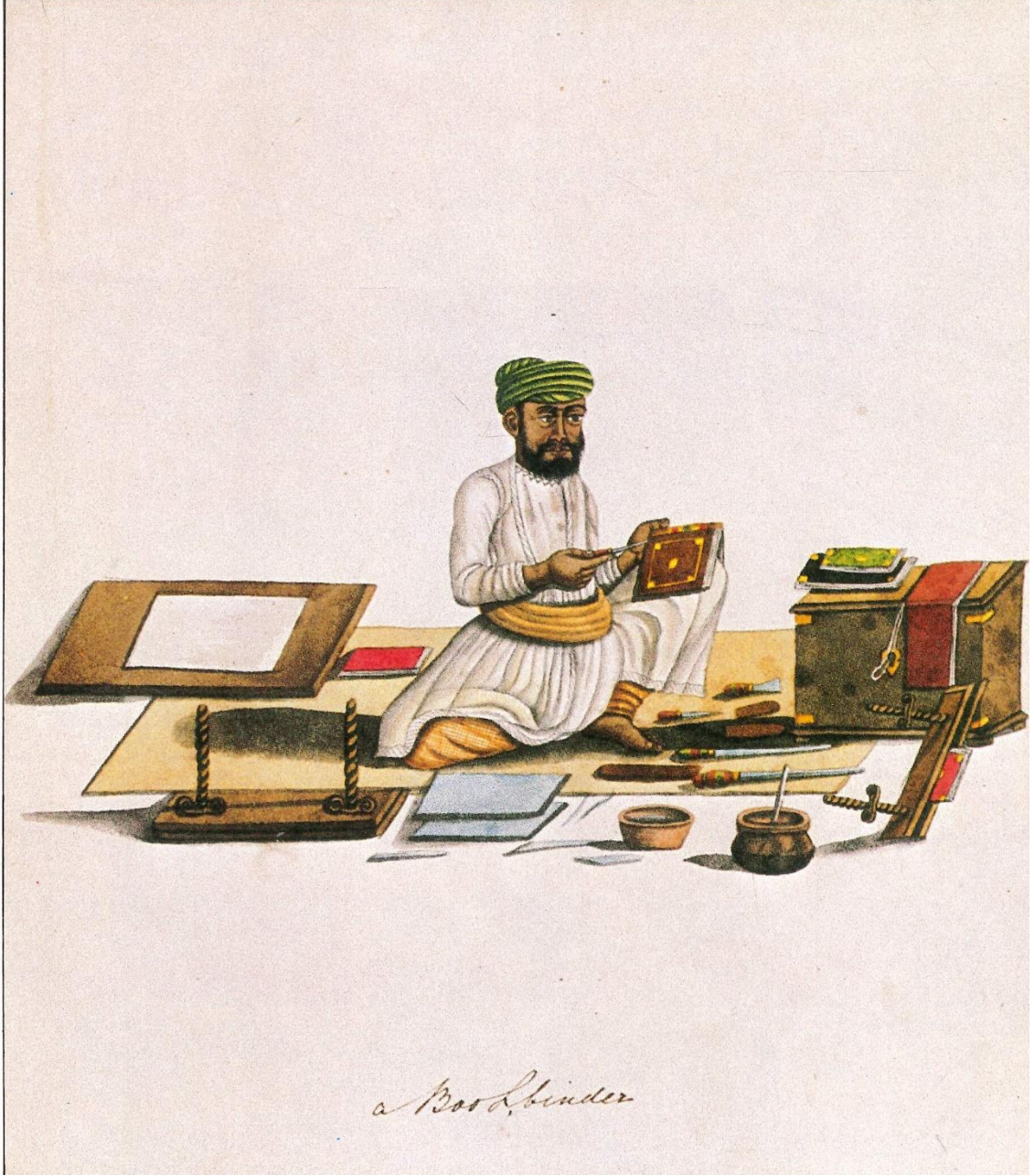
استادوه جدید والده سلطانہ جامع شریفی امی اولوب مدرسه الحطاطیہ ابرہی و اہلی کاغذ
اعمالی معملکنده بولناہ نحم الدیہ افندی برقطہ صنایع مدالیہ ایضاً یورطسہ اولیغندہ معاملہ
لازمہ ناک ایضاً شرفنوع و صدور یوریلہ ارادہ سیدہ صفتہ مادہ ایضاً منظومہ صفتہ بولنمہ لفظہ
اولیغہ امر و فرمانہ صفتہ ولی الامر کدر اجماع الرقعة ۱۲۴۱ ل ساط ۱۲۴۱
سرکات صفتہ شریفی
وقتہ

Ek 13: Tez Kapsamında Yaptığımız Araştırmalarda Tespit Edebildiğimiz Hoca Öğrenci İlişkisi.

Ek 14: XVII- XVIII. Yüzyıl'da Kuzey Hindistan'da Cild Yapan Mücellid Minyatürü
(*Gulnar Bosch*)

Ek 15: 1850-1860 Tarihli Keşmir Yazmasında Cild Sanatında Kullanılan Aletleri Gösteren Minyatür (*Gulnar Bosch*)

